

Працетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

№ 35 (2926)
1 верасня 1978 г.

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Выдаецца з 1932 г.
Цана 8 кап.

АЛЕСЯ ІДЗЕ У ШКОЛУ...

Фотазвод У. КРУКА.

У РЭСПУБЛІКАНСКОЙ КАМІСІІ ПА ПАДРЫХОЎЦЫ І ПРАВЯДЗЕННЮ СВЯТКАВАННЯ 60-ГОДДЗЯ БССР І КАМПАРТЫ БЕЛАРУСІ

Пад старшынствам І. Я. Палякова 28 жніўня адбылося чарговае пасяджэнне рэспубліканскай камісіі па падрыхтоўцы і правядзенню святкавання 60-годдзя БССР і Кампарты Беларусі.

Разгледжаны пытанні аб ходзе падрыхтоўкі да святкавання юбілею ў Гомельскай вобласці; аб арганізацыі ў вытворчых калектывах, установах культуры і па месцы пражывання лекторыяў, чытання цыклаў лекцый, выступленняў ветэранаў партыі і працы, вусных часопісаў, канферэнцый чытачоў, іншых масавых мерапрыемстваў; выкананне пастановы юбілейнай камісіі аб выпуску літаратуры, альбомаў, плакатаў, арганізацыі выставак кніг і кніжных кірмашоў, прысвечаных 60-годдзю БССР і Кампарты Беларусі. З паведамленнямі выступілі першы намеснік старшыні Гомельскага аблвыканкома В. С. Сцяпук, намеснік старшыні праўлення таварыства «Веды» БССР А. М. Ракавец, старшыня Дзяржаўнага камітэта БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю М. І. Дзялец.

На пасяджэнні камісіі выступіў Старшыня Савета Міністраў БССР Ц. Я. Кісялёў.

Прыняты адпаведныя рэкамендацыі.

БЕЛТА.

НА АРБІЦЕ — МІЖНАРОДНЫ ЭКІПАЖ

26 жніўня 1978 года ў 17 гадзін 51 мінуту маскоўскага часу ў Савецкім Саюзе ажыццёлены запуск касмічнага карабля «Саюз-31».

Савецкі касмічны карабель пілатуе міжнародны экіпаж: камандзір карабля — двойчы Герой Савецкага Саюза, лётчык-касманаўт СССР Валерыя Быкоўскі і касманаўт-даследчык, грамадзянін Германскай Дэмакратычнай Рэспублікі Зігмунд Іен.

27 жніўня 1978 года ў 19 гадзін 38 мінуў маскоўскага часу ажыццёлена стыкоўка касмічнага карабля «Саюз-31» з арбітальным комплексам «Салют-6» — «Саюз-29».

Касманаўты Быкоўскі і Іен пасля правэркі герметычнасці стыкоўчага вузла перайшлі ў памяшканне станцыі.

На каляязной арбіце зноў створаны навукова-даследчы комплекс у саставе станцыі «Салют-6» і двух караблёў «Саюз». Даследаванні на борце комплексу вядзе міжнародны экіпаж — касманаўты Кавалёнак, Іванчэнкаў, Быкоўскі і Іен.

На працягу сямі дзён работы

на борце навукова-даследчага комплексу міжнародны экіпаж касманаўтаў выканае вялікую праграму сумесных даследаванняў і эксперыментаў. Плануюцца медыка-біялагічныя і тэхналагічныя эксперыменты, даследаванні фізічных працэсаў і з'яў у зямной атмасферы, візуальныя назіранні і фатаграфаванне розных раёнаў паверхні Зямлі і акваторыі Сусветнага акіяна з мэтай вывучэння прыродных рэсурсаў.

Пасля завяршэння запланаваных работ касманаўты Быкоўскі і Іен вернуцца на Зямлю ў караблі «Саюз-29», які даставіў на станцыю касманаўтаў Кавалёна і Іванчэнкава 17 чэрвеня 1978 года.

У адрас міжнароднага экіпажу арбітальнага навукова-даследчага комплексу «Салют-6» — «Саюз-29», «Саюз-31» паступіла прывітальная тэлеграма ад Генеральнага сакратара Цэнтральнага Камітэта Камуністычнай партыі Савецкага Саюза, Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР таварыша Леаніда Ільіча Брэжнёва і Генеральнага сакратара Цэнтральнага Камітэта Сацыя-

лістычнай адзінай партыі Германіі, Старшыні Дзяржаўнага Савета ГДР таварыша Эрыка Хонекера.

Запуск касмічнага карабля «Саюз-31» з касманаўтамі Савецкага Саюза і Германскай Дэмакратычнай Рэспублікі, ажыццёлены ў перыяд падрыхтоўкі да гістарычнай падзеі — 30-годдзя ўтварэння першай на нямецкай зямлі сацыялістычнай дзяржавы, з'яўляецца яшчэ адным яркім прыкладам далейшага ўмацавання брацкай дружбы і цеснага супрацоўніцтва паміж народамі СССР і ГДР. Гэты палёт знамянуе новы важны крок у паслядоўнай рэалізацыі шырокага плана супрацоўніцтва брацкіх сацыялістычных краін па праграме «Інтэрсмас», якая прадугледжвае сумесняе даследаванні касмічнай прасторы ў інтэрэсах навукі і народнай гаспадаркі. Сацыялістычная садружнасць паказвае свету прыклад вывучэння і выкарыстання космасу ў мірных мэтах на аснове бескарыслівага інтэрнацыянальнага супрацоўніцтва і таварыскай узаемадапамогі.

ПЕРАД'ЮБІЛЕЙНАЕ ІНТЭР'В'Ю

Сённяшнія нашы справы неад'емныя ад гістарычнай даты ў жыцці рэспублікі. Творчыя работнікі Беларусі пільна звяртаюць свой працоўны плён па юбілейнаму календару. Пра свае творчыя справы раскажаў наш рэспандэнт «ЛіМА» кампазітар Сяргей Картэс.

— Для мяне вялікім гонарам і выпрабаваннем з'явілася тое, што наш оперны тэатр адкрываў майё операй «Джардана Бруна» маскоўскія гастролі, прысвечаныя 60-годдзю ўтварэння БССР і Кампарты Беларусі. Мяркуючы па водгуках сталічнай прэсы, гэты энзамен прайшоў паспяхова.

Цяпер напружана працую над операй «Матухна Кураж»: да верасня наступнага года павінен закончыць яе ў клавіры. Лібрэта оперы напісалі С. Штэйн і У. Халіп. Мы імкнемся ў новай рабоце як мага меней адыходзіць ад Брэхта. Брэхта я лічу выдатным драматургам, чые творы грамадзянскага гучання прасякнуты вялікай паэтычнасцю. Мая першая сустрэча з яго драматургіяй — работа над музыкай да спектакля Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы «Што той салдат, што гэты...» і вось — «Матухна Кураж». З'ява надзвычайна! Антываенны твор напісаны такой чалавечай мовай! У ім натуральна спалучаюцца каamedыі і трагедыі, і трагедыі і сітуацыі. «Матухна Кураж» — гэта актыўны заклік супраць вайны.

Працягваю супрацоўнічаць з

«КАБ СТАЛА ПАДАРУНКАМ...»

Акадэмічным тэатрам імя Янкі Коласа. Пішу музыку да спектакля «Кастусь Каліноўскі», прысвечанага 60-годдзю ўтварэння БССР. Паўстанне, якое ўзначаліў Каліноўскі, — вялікая старонка гісторыі беларускага народа. Хочацца ў музыцы перадаць рэвалюцыйны напал, веліч народнага правадыра. Музыка павінна па-свойму быць сугучнай ірыяй; сакавітай мове тэксту п'есы паэта Уладзіміра Караткевіча.

Што датычыць майё работы ў кінематографіі, то я пішу цяпер музыку да мастацкага фільма «Джуды прайдзе па ўсёй тэрыторыі». Прататыпам герані

фільма, які па сцэнарыю А. Зыкавай ставіць малады рэжысёр У. Шманаў, з'яўляецца знатны механізатар, член ЦК ЛКСМБ Марыя Жарко. Гэтая работа асабліва цікавая для мяне, бо звязана з вобразам нашага маладога сучасніка... Яшчэ — працую над камерным вакальным цыклам: рамансы на вершы Лоркі, Апалінара, Нэруды, Шэкспіра ў перакладах беларускіх паэтаў.

Да святочных дат прынята рабіць падарункі. Хочацца, каб мая праца ўлівалася ў твае працоўныя справы, якімі наш народ адзначае юбілей рэспублікі і Кампарты Беларусі.

ПОСПЕХ НАРОДНАГА АНСАМБЛЯ

Народны ансамбль танца Палаца культуры ордэна Кастрычніцкай Рэвалюцыі Магілёўскага завода штучнага валакна імя Куйбышава ў горадзе Зулі Германскай Дэмакратычнай Рэспублікі на XVII фестывалі рабочых калектываў сацыялістычных краін стаў лаўрэатам і ўладальнікам залатога медаля.

Ансамбль з вялікім поспехам выступаў таксама перад працоўнымі многіх іншых гарадоў ГДР, даў 12 канцэртаў, на якіх выконваліся танцы народаў СССР і сацыялістычных краін.

Народнаму ансамблю танца ўжо 16 гадоў. Яго ўзнікненню балетмайстар — заслужаны дзеяч культуры БССР, лаўрэат прэміі ВЦСПС і Ленінскага камсамола Беларусі М. Кіракозаў. У ансамблі — 60 маладых самадзейных артыстаў, гораца ўлюбёных у танцы. Гледачы цёпла сустракаюць слесара С. Рубіса, электрыка М. Котава, лабаранта Н. Варута і А. Розман, інжынера Б. Драніна, механіка М. Селядцова і іншых.

Цяпер калектыву ансамбля рыхтуе цікавую новую праграму, прысвечаную 60-годдзю БССР і Кампарты Беларусі.

І. ПРОНІНА.

ПАЭЗІЯ СЛУЖЫЦЬ МІРУ

«Адданасць» — так называецца паэтычны зборнік, толькі што выпушчаны «Мастацкай літаратурай». Склаў яго В. Спрычан. У ім прадстаўлена больш чым сто паэтаў самых розных творчых пакаленняў.

Тэматычна зборнік складаецца з чатырох раздзелаў. У першы з іх, пра што гаворыць і эпіграф Я. Купалы «Ад прадзедаў спянон вяслоў мне засталася спадчына...», увайшлі вершы аб Радзіме, вернасці Айчыне.

Змест другога добра перадаюць радкі А. Куляшова — «Камуністы — гэта слова, як са сталі, камуністы — гэта слова, як з агню...».

Дружба народаў Савецкай Краіны, іх брацтва, еднасць, узаемазвязі раскрываюцца ў трэцім раздзеле — «Нав дзіў Кастрычнік нас, снежань парадніў...» (П. Панчанка).

У чацвёртым, заключным раздзеле, змешчаны творы пра дружбу і іхнае, прыроду, «Пахне чабор, пахне чабор...» — гэтыя радкі П. Броўкі аб'ядноўваюць іх.

Сярод аўтараў інігі — Янка Купала, Якуб Колас і Максім Багдановіч, Пятрусь Броўка і Аркадзь Куляшоў, Максім Танк і Пімен Панчанка, Кастусь Кірэенка і Міхась Калачынскі, Анатоль Вялюгін і Мікола Аўрамчык, Максім Лужанін і Станіслаў Шушкевіч, Васіль Вітка і Эдзі Агніцвет, Аляксей Русецкі і Аляксей Пысін, Аркадзь Марціновіч і Артур Вольскі, Хведар Жычкі і Еўдакія Лось, Рыгор Барадулін і Генадзь Бураўкін, Ніл Гілевіч і Янка Сіпакоў, Алег Лойка і Анатоль Грачанікаў, Генадзь Кляўко і Пятрусь Макаль...

Прадстаўлены таксама маладзейшыя і самыя маладыя паэты — Мікола Федзюковіч і Валяціна Коўтун, Сяргей Законнікаў і Павел Марціновіч, Яўгенія Янішчыц і Генадзь Пашкоў, Ніна Мацяш і Юрна Голуб...

Зборнік прыгожа, з густам аформіў мастак В. Масцераў.

Ганарар за творы, змешчаныя на яго старонках, пераведзены ў фонд Міру.

ЧАЛАВЕК І ВАЙНА

«Кнігі аб Вялікай Айчыннай вайне — не помнік і не надмагільная пліта, яны жывая наша сённяшняя гордасць і боль; у іх не толькі ўрокі мінулага; не толькі прапаведні вайны, але і ўслаўленне воіна, не толькі смутак аб прынесены ахвярах, але і магутная зброя ў выхаванні баяца за агульную справу, не толькі даніна памяці загінуўшым, але і той абавязак, які ўскладае на сябе кожны з нас, памятаючы аб іх подзвігу. Новыя творы аб назаўсёды памятным чатырохгоддзі з'яўляюцца з зайдроснай і неаслабнай інтэнсіўнасцю — гэтымі словамі пачынаецца манарграфічнае даследаванне вядомага савецкага крытыка і літаратуразнаўцы Анатоля Бачарова «Чалавек і вайна», другім, дапоўненым выданнем выпушчанае выдавецтвам «Советский писатель».

Падзагаловак кнігі — «Ідэі сацыялістычнага гуманізму ў пасляваеннай прозе пра вайну» — дакладна вызначае кола праблем і пытанняў, якія цікавяць аўтара. У першай частцы даследавання А. Бачароў высвятляе гуманістычныя асновы савецкай ваеннай прозы, у другой — раскрывае шматграннасць мастацкіх рашэнняў і форм у творч названай тэматыкі.

Гаворка вядзецца на багатым матэрыяле, узятым з усёй шматнацыянальнай савецкай літаратуры, у тым ліку і з беларускай ваеннай прозы апошніх гадоў. Асабліва падрабязна крытык разглядае «Партызан» А. Адамовіча, «Сотнікава» В. Быкава, «Плч перапёлкі» І. Чыгрынава. Для падмацавання сваіх разважанняў А. Бачароў звяртаецца таксама да твораў М. Лынькова, І. Мележа, І. Шамякіна, Я. Брыля, А. Кулакоўскага, В. Казько, І. Пташнікава і іншых беларускіх празаікаў.

«...ПАЗЫЎНЫЯ КРЭПАСЦІ ЛЯЦЯЦЬ»

лічка. Ваяваў у Крыме, на Паўночным Каўказе, у Прыбалтыцы. Бачыў кроў, страчаў слёзы. Здавалася, ён звязаны з горам. І вось новае выпрабаванне — трагічна загінуў сын, таксама воін, загінуў у мірны час. Пра гэта ён таксама раскажа ў сваіх вершах — пра чалавечы боль, які нічым нельга суняць.

Багаты жыццёвы вопыт і ўбылога намандзіра артылерыйскага дывізіёна, цяпер навуковага супрацоўніка музея мемарыяльнага комплексу «Брэсцкая крэпасць-герой» Івана Рабаконя. Няма перажыта гэтым чалавекам. У пачатку вайны Іван Сідаравіч быў цяжка паранены, а ў полк памылкова прыйшло паведамленне: «І. С. Рабаконь у баях за беларускі горад Пружаны загінуў смерцю героя». Але выжыў воін, параненым змагаўся з ненавісным ворагам і закончыў свой баявы шлях у Чэхаславакіі.

Тэма вайны займае асноўнае месца ў яго апавяданнях і наваелах. Адно з іх — «Палынак» — было праміравана рэдакцыяй абласной газеты «Заря».

Атрымалі прэміі і творы іншых членаў літаб'яднання — В. Бурноўскага, А. Бакуменкі, М. Цялічкі.

— У студзені 1979 года мы будзем адзначаць сваё дзесяцігоддзе, — раскажае сакратар «Цытадэль» Ірына Антонаўна Старадубцова. — Не адзі дзесятак войнаў, учарашніх і сённяшніх, пабывалі за гэты час на нашых літаратурных сустрэчах. Пачаткоўцы неаднойчы выязджалі ў воінскія часці, на прадпрыемствы, у гаспадарні, выступалі з лепшымі сваімі творами на старонках газет «Заря», «Во славу Родины», часопісаў «Неман» і «Пограніччя».

Цяпер у літаратурным аб'яднанні «Цытадэль» — васемнаццаць чалавек. Усе яны аб'яднаны любоўю да прыгожага слова, да літаратуры, да мірнага жыцця чалавека, якое абараняе салдат. Тут, у Брэсце, дзе нашы салдаты сталі насмерць, заклалі сабой Радзіму, гэты сплав пачуццяў асабліва добра бачны. Не выпадкова, што навічкі, якія толькі пачынаюць спрабаваць свае сілы ў літаратуры, шмат пішуць пра Брэсцкую крэпасць-герой, як напрыклад, Вольга Лебедзева: «І цяпер над усёй планетой Позывныя крепости летят!...»

Святлана ХОРСУН.

АБМЕРКАВАНА НА ПАРТСХОДЗЕ

Адбыўся чарговы партыйны сход пісьменніцкай арганізацыі рэспублікі. На ім абмеркавана работа партгруп рэдакцый часопісаў «Полымя», «Неман», што тыднёвіка «Літаратура і мастацтва». На сходзе выступілі В. Ракаў, Б. Спрычан, А. Астрэйка, Г. Шыловіч, А. Вярцінскі.

Сход заслухаў інфармацыю намесніка сакратара партыйнай арганізацыі П. Кавалёва аб выніках заняткаў у сістэме партыйнай асветы і мерапрыемствах партбюро на наступны навучальны год. Вырашана арганізаваць семінарыяныя заняткі на тэму «Сацыялістычны вобраз жыцця і яго ўдасканаленне ў святле патрабаванняў XXV з'езда КПСС і Канстытуцыі СССР».

ДА 150-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ Л. М. ТАЛСТОГА

«ГЛЫБА, ЧАЛАВЕЧЫШЧА...»

Народы ўсяго свету адзначаюць 150-годдзе з дня нараджэння Льва Мікалаевіча Талстога — вялікага мастака, мысліцеля, чалавека.

Больш за пяцьдзсят гадоў нястомна і мэтанакіравана працаваў на літаратурнай ніве Талстой. За гэты час былі створаны ім неперазыдзеныя раманы, апавесці, апавяданні, п'есы, літаратурна-крытычныя і публіцыстычныя артыкулы, праўдзівыя, да бязлітасці шчырыя дзённікі. І ўсё гэта пазначана пячаццю геніяльнасці.

У творчасці Талстога натуральна зліліся незвычайна шырочы ахопу жыццёвых з'яў, глыбіня пранікнення ў прычыны рускай рэчаіснасці, выключнае майстэрства псіхалага-рэаліста. Цэлая эпоха рускага жыцця, эпоха, звязаная з падрыхтоўкай рускай рэвалюцыі, знайшла сваё адлюстраванне на старонках кніг Талстога. Яго творчасць — мора людской нядолі, народжанай прыгнётам і сацыяльнай несправядлівасцю. Гора народа стала ягоным горам. Талстой, магчыма, як ніхто іншы, валодаў сілай магутнага творчага дару. З выключна высокай маральнай патрабавальнасцю да сябе, да сваёй асобы чалавека і мастака «ён змог з цудоўнай сілай перадаць настрой шырокіх мас, прыгнечаных сучасным парадкам, паказаць іх становішча, выразіць іх стыхійнае пачуццё пратэсту і абурэння», — пісаў пра Талстога У. І. Ленін. Мастак, які адмаўляў класавую барацьбу, рэвалюцыю, стаў люстрам рэвалюцыі, бо ён увабраў у сябе і з магутнай мастацкай сілай выразіў усю глыбіню народнага бедства і народнага імкнення да свабоды. І менавіта таму «эпоха падрыхтоўкі рэвалюцыі ў адной краіне, якая прыціснута прыгоннікамі, выступіла, дзякуючы геніяльнаму асветленню Талстога, як крок наперад у мастацкім развіцці ўсяго чалавецтва». У гэтых ланіцкіх словах выключна глыбока і дакладна вызначана нацыянальна-аснова творчасці вялікага мастака. Рэалізм Талстога цесна звязаны з нацыянальнай рускай традыцыяй, ён развіў і ўзбагаціў яе. Разам з тым, ён нясе ў сабе агромністы агульначалавечы змест. Творчасць Талстога — новы этап у развіцці рускага і сусветнага рэалізму. Можна з упэўненасцю сказаць, што развіццё рускай і ўсёй сусветнай літаратуры нашага стагоддзя адбываецца ў надзвычай моцным сілавым полі талстоўскіх мастацкіх прынцыпаў і талстоўскіх ідэй. Ды і духоўнае жыццё XX стагоддзя было б намнога бяднейшым, менш інтэнсіўным без плёнага

ўплыву велічнага талстоўскага духу.

Прайшоў час. Тое, за што змагаўся Талстой, дзеля чаго тварыў, знаходзіць усё большае ўвасабленне ў сумленным і разумным ладзе жыцця, што ўсталявалася і ўсталяваецца ў нашай шматнацыянальнай краіне, краінах сацыялізму, турбуе людзей Зямлі, кліча іх да святла, праўды, гуманнасці. І за гэта людзі будуць заўсёды ўдзячны вялікаму мастаку і чалавеку, за гэта яны і сёння прыносяць яму даніну сваёй любові і пашаны.

Аб усім гэтым гаварыў акадэмік АН БССР М. Бірыла, адкрываючы юбілейную навуковую канферэнцыю, прысвечаную 150-годдзю з дня нараджэння Л. М. Талстога, якую сумесна правялі аддзяленне грамадскіх навук АН БССР і Саюз пісьменнікаў рэспублікі.

У дакладзе «Леў Талстой і сучаснасць» А. Адамовіч раскрыў веліч веча прысутнага аўтара «Вайны і міру». Вялікі мастацкі каштоўнасці, аднойчы створаны Талстым, — веча жывы набытак усіх будучых пакаленняў. Леў Талстой вядзе барацьбу са сваім векам, выступае адвакатам-заступнікам 100-мільённага сялянскага народа Расіі на самым несправядлівым і жорсткім судзе гісторыі. І зло бяспільна процістаяць гэтай звышчалавечай рашучасці, бо Талстой — выразнік народных дум — знаходзіцца пад аховай усяго чалавецтва.

Талстоўскі геній аказаў і аказвае самы дзейсны ўплыў на развіццё многіх літаратур свету. Пры адчувальнай дапамозе Талстога ўздымаў і беларускі народ сваю нацыянальную культуру да агульначалавечых вышынь. Крытык У. Гніламёдаў у дакладзе «Традыцыі Талстога і паэтыка беларускага мастацкага слова» прасачыў талстоўскі ўплыў на станаўленне беларускай літаратурнай мовы, якая, як творчы матэрыял, становіцца прыдатнай для адліцця высокамастацкіх твораў. Прадметнае, вобразнае, але мала яшчэ спрактыкаванае беларускае слова не без талстоўскай вучобы значна пашырыла свой кантэкст, засвацілася ўсімі сваімі адценнямі.

З нашай літаратурай знаходзяць павязь эпічныя прынцыпы Талстога. У яе дакладная памяць, вострае адчуванне часу. Ужо зборнік ранняга апавяданняў Кузьмы Чорнага «Пачуцці» — адна з першых спроб беларускай літаратуры па-талстоўску ўвайсці ў шматгранны свет чалавечай душы. І многае здзейснена сягоння ў гэтым плане. Народжаны творы вялікіх пачуццяў і вялікіх ідэй.

Пра талстоўскія эпічныя традыцыі ў сучаснай прозе гаварыць крытык В. Жураўлёў. Ён адзначае, што многія законы эпічнага жанру адкрыты і створаны Талстым. Ім разбураны ўстарэлыя літаратурныя прынцыпы, уведзена прычынная сувязь чалавечых лёсаў — дыялектыка душы. Талстой — самы гарманічны з пісьменнікаў. Душа яго герояў — чуйная мембрана — настроена на ўспрымання ўсіх трывоў чалавека. Век навукова-тэхнічнай рэвалюцыі ставіць перад чалавекам новыя складаныя праблемы, і літаратура імкнецца вырашыць іх па-талстоўску глыбока.

Вялікі рускі пісьменнік быў не ізаляваны ад усіх трывоў свайго веку. Пра беларускіх карэспандэнтаў Л. Талстога расказаў у сваім дакладзе С. Букчын. 50 тысяч пісем захоўваецца ў сталёвым пакоі-музеі на Крапоткінскай вуліцы ў Маскве — карэспандэнцыя Льва Талстога. Яго сагравае любоў простага люду, які верыць у свайго добрага заступніка. Настаўнікам жыцця, маралістам, мудрацом, што спазнаў усё, называе Талстога абяздоленая, гарапашная Расія.

Талстому піша малапісьменная дзяўчына-сялянка з беларускіх Малых Сліжоў. Пісьменнік рыхтуе да друку гэтую на 42 старонках споведзь збалялай душы. Аднак яна застаецца ў архіве Талстога неапублікаванай. «Вы прабудзілі ва мне многа сіл для жыцця і барацьбы. Вы выратавалі мяю праўду і веру. Праўда замучана хлуснёй, але яна не знікне, пакуль будучы нараджацца такіх людзі, як Вы» — голасам Агафі Цішкавай, простае сялянкі-гаротніцы, гаворыць Талстому жорстка абрабаваная, але поўная бунтарскага гневу, запрыгоненая Беларусь.

Тым, хто звяртаецца з горкай споведдзю душы, Талстой паўтарае:

— Усё ў вас, усё ў вас. Яго адказ — з будучыні. Аўтар «Вайны і міру» асуджае мілітарызм, на парозе першай сусветнай заклікае чалавецтва апамятацца, не дапусціць новых кровапраліццяў. Талстой выступае за тое, каб зло пакончыла наносіць чалавецтву знішчальныя ўдары.

На поглядах Талстога на праблемы вайны і міру засяродзіў увагу кандыдат філалагічных навук С. Чубакоў. Ён падкрэсліў, што, дзякуючы намаганням Талсты, чалавецтва сягоння бярэ адзіна верны кірунак на раззбраенне.

— Глыба, чалавечышча, — шчыра радаваўся У. І. Ленін за Талстога. І за чалавецтва, якое можа нараджаць Талстых.

ГОСЦІ З ЛЕНІНГРАДА

Сёння, 1 верасня, у Мінску пачынае гастролі Ленінградскі дзяржаўны Малы драматычны тэатр. Ён прыляджае ў сталіцу рэспублікі пасля паспяховай выступленню ў Гродне. Мінчане знаёмы з гэтым калектывам па яго ранейшых візітах. Сёлета тэатр прапанаваў сталічнаму глядачу арыгінальны рэпертуар, большасць назваў у якім — навінкі для жыхароў горада і яго гасцей. Першай на афішы пазначана патрыятычная тэматыка: ленінградцы паказваюць вядомую п'есу «Вечна жывыя» В. Розава, паводле якой быў зняты папулярны фільм «Ляцця журавы», і гартуюць старонкі абпаленыя рамантыкай рэвалюцыі і грамадзянскай вайны, што належыць п'есу Мікалая Астроўскага (спектакль ідзе пад назвай «З вясной я вярнуся да цябе»). Тэатр пазнавае глядачоў з інсцэніраванай і пастаўленай галоўным рэжысёрам Я. Падве прозай класіка рускай літаратуры М. Лермантава — «Старонка з дзённіка Пячорына». Праблемы сучаснага жыцця заходняга капіталістычнага грамадства закранаюцца ў спектаклях ленінградцаў па п'есах Т. Уільямса «Татуіраваная рука», Д. Осбарна «Азірніся ў гневе» і Ш. Дылан «Смак мёду». Маленькія глядачы запрашаюцца на спектакль пра славагата Віні Пуха.

Сёння ўвечары на сцэне анжуровага Дома афіцэраў госці з Ленінграда адірываюць апошні сёлета гастролі драматычных тэатраў у беларускай сталіцы.

АПЛАДЫСМЕНТЫ ПОЛЬСКАГА ГЛЕДАЧА

Газеты Польскай Народнай Рэспублікі адзначаюць вялікі поспех харэаграфічнага ансамбля «Харошкі» ва ўсіх гарадах, дзе сёлета ён робіць канцэртнае турне. Заўтра і паслязаўтра артысты з Беларусі выступяць перад глядачамі Варшавы: два канцэрты адбудуцца тут у заключэнне гастролі. Другі падкрэслівае мастацкую самабытнасць калектыву, які неаднаразова заваўваў прызнанне на ўсесаюзных фестывалях, прадстаўляў танец свайго народа ў Даніі, Сірыі і Ірданіі. Крытыкі пішуць, што праграма «Харошкі» — гэта сапраўдны ансамбль, дзе аднолькава ўзрулаюць дзевяць танцавальных пар, інструментальная група і жаночы вакальны квартэт «Купаліна», а таксама саліст Міхал Пацун, які выдатна выконвае народныя песні. Фальклорнае паходжанне рэпертуару спалучаецца з творчым пошукам сучаснай сцэнічнай формы тэатралізаванага відэаішча. Траса «Харошкі» пралягала праз гарады Кашалін, Шчэцін, Свінаўце, Лодзь, Катавіцы, Сопат і іншыя гарады і ваяводскія цэнтры.

рошкі» — гэта сапраўдны ансамбль, дзе аднолькава ўзрулаюць дзевяць танцавальных пар, інструментальная група і жаночы вакальны квартэт «Купаліна», а таксама саліст Міхал Пацун, які выдатна выконвае народныя песні. Фальклорнае паходжанне рэпертуару спалучаецца з творчым пошукам сучаснай сцэнічнай формы тэатралізаванага відэаішча. Траса «Харошкі» пралягала праз гарады Кашалін, Шчэцін, Свінаўце, Лодзь, Катавіцы, Сопат і іншыя гарады і ваяводскія цэнтры.

«ВОЖЫК» НА «ГОМСЕЛЬМАШЫ»

У гасцях у камбайнабудаўнікоў пачынаў супрацоўнікі часопіса «Вожык» — намеснік галоўнага рэдактара Я. Каршук, загадчык аддзела фельетонаў В. Найдзін, член рэдакцыйнай калегіі, старшыня секцыі фельетаністаў Саюза журналістаў БССР У. Правасуд, мастакі У. Бараноўскі і В. Шячэў. Госці наведалі цэхі прадпрыемства, дзе пазнаёміліся з

вытворчасцю самаходных нармаўборачных камбайнаў.

У кабінце палітычнай асветы адбылася сустрэча з прадстаўнікамі цэхаў і аддзелаў прадпрыемства. Камбайнабудаўнікі выказалі гасцям пажаданні, каб на старонках «Вожыка» часцей друкаваліся матэрыялы на вытворчыя тэмы.

В. СЯМЕНАУ.

На арэне Мінскага цырка — госці з Манголіі. Іх самабытнае мастацтва гарача віталі глядачы Ханоя і Дзлі, Парыжа і Токіо. Сёння ім адрасуюць апладысменты мінчане. На здымку: апрабаты-наезнікі на вярблюдах (кіраўнік — Д. Дардмагва).

Фота А. ДЗМІТРЬЕВА.

ЯНЫ БЫЛІ ПЕРШЫМІ

Адбылося гэта звыш сарана гадоў назад. У 1936 годзе група жанчын, жонан слухачоў і выкладчыкаў Ваеннай акадэміі механізацыі і матарызацыі Рэдакцыя-сялянскай Чырвонай Арміі (цяпер Ваенная ордэна Леніна Чырванасцяжная акадэмія бранятанкавых войск імя Маршала Савецкага Саюза Р. Я. Маліноўскага), здзейснілі ваенізаваны пераход, прайшоўшы з 5 мая па 24 жніўня каля трох тысяч кіламетраў па маршруту Масква — Мінск — Кіеў — Масква.

Задача гэтага незвычайнага падарожжа, якое, акрамя Мінска, праходзіла і праз іншыя гарады Беларусі — Оршу, Барысаў, Бабруйск, Мазыр, — заключалася ў тым, каб стварыць стралковыя гурты на прадпрыемствах і ў калгасах, арганізоўваць розныя спартыўныя спаборніцтвы, аказаць дапамогу моладзі ў здачы норм ГПА.

Сёння пра незабыўны пераход трыццаці гадоў расказвае адна з яго ўдзельніц Ілаўдзія Паўлаўна Садаф'ева ў кнізе «Мы былі першымі», якая толькі што выйшла ў выдавецтве ДТСААФ СССР. Хвалючы старонкі прывячае аўтар і знаходжанню на беларускай зямлі, заўважаючы, што, таной сустрэчы, якая чанала іх перад Мінскам, яшчэ не было.

Упраўленне «Саюздруку» Міністэрства сувязі БССР паведамляе, што падпіска на ўсе савецкія і зарубежныя газеты і часопісы на 1979 год будзе праводзіцца з 1 верасня па 1 лістапада г. г.

Падпіска прымаецца ў агенцтвах, аддзяленнях і пунктах прыёму падпіскі «Саюздруку», у аддзяленнях сувязі, паштальонах і сельскай мясцовасці, грамадскімі распаўсюджвальнікамі друку па месцу работы або вучобы.

«САЮЗДРУК»
МІНІСТЭРСТВА СУВЯЗІ БССР.

БЛІЗКІЯ І ДАЛЁКІЯ ГАРЫЗОНТЫ «ВЯСКОВАЙ ПРОЗЫ»

За «круглым сталом» «ЛіМа» на гэты раз у цэнтры увагі стаялі праблемы развіцця так званай «вясковай прозы» ў святле пастановы Пленума ЦК КПСС «Аб далейшым развіцці сельскай гаспадаркі СССР». У размове прынялі ўдзел вядомыя вучоныя, эканамісты, пісьменнікі, даследчыкі літаратуры — намеснік старшыні Дзяржплана БССР, кандыдат эканаміч-

ных навук В. Р. Крastoўскі, народны пісьменнік Беларусі Іван Шамякін, дырэктар Беларускага навукова-даследчага інстытута эканомікі і арганізацыі сельскай гаспадаркі Міністэрства сельскай гаспадаркі БССР, кандыдат эканамічных навук БССР М. Ф. Пракапенка, дырэктар Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР, член-карэспандэнт Акадэміі навук БССР, пісь-

меннік Іван Навуменка, кандыдат філалагічных навук, крывік і літаратуразнавец Віктар Каваленка, кандыдат эканамічных навук, пісьменнік Ігнат Дуброўскі, пісьменнікі Іван Чыгрынаў і Алесь Жук, а таксама намеснік загадчыка аддзела ЦК КПБ Е. І. Сарокіна. Вёў пасяджэнне галоўны рэдактар штотыднёвіка Алесь Асіпенка.

Вясковая тэма... Вясковая проза... Проза пра вёску... Гэтыя і іншыя паняцці, так або інакш звязаныя з літаратурай пра жыццё сённяшняй савецкай вёскі, паняцці, што трывала ўвайшлі ў абычодак крытыкі і літаратуразнаўства, у апошні час зноў ажыўлена дыскусіяруюцца на старонках друку, у перадачах тэлебачання і радыё, на пісьменніцкіх форумах. І гэта не выпадкова. Літаратурная грамадскасць успрыняла гістарычную пастанову ліпенскага Пленума ЦК КПСС як праграмыны дакумент, што датычыцца ў аднолькавай меры ўсіх пластоў савецкага грамадства, як сваю кроўную справу. З новай актуальнасцю, прадиктаванай самім жыццём, паўстала пытанне аб асобе творцы ў сацыялістычным грамадстве, аб ролі і значэнні мастацкай творчасці ва ўсенародным паступальным руху да новых здзяйсненняў, аб актывізацыі і яшчэ большай мэтаскіраванасці пісьменніцкіх сіл.

Калі азірнуцца на шлях, пройдзены беларускай савецкай літаратурай, мы ўбачым на кожным з яго этапаў павучальныя і каштоўныя для нас вопыты, яскравыя прыклады таго, як літаратура імкнулася і ўмела служыць самым надзённым задачам сацыялістычнага будаўніцтва. Ужо ў першых творах савецкага часу маладая беларуская проза называе прабуджэнне селяніна да новага жыцця, для якога рэвалюцыя адкрыла шырокі прастор. Апаўднёвані Я. Коласа, М. Лынькова, К. Чорнага, М. Зарэцкага і іншых пісьменнікаў маюць вобразы новых людзей, спрабуюць раскрыць іх маральны і духоўны свет, адлюстравальваюць складаны працэс пераходу патрыярхальнага селяніна да актыўнай пабудовы новага свету.

20-я гады даюць шэраг твораў буйной формы на сучасную тэму — тэму сацыялістычнага пераўтварэння як горада, так і вёскі. Па гарацых слядах падзей пішуць аповесць Я. Коласа «На прасторах жыцця», раман «Зямля» і аповесць «Лявон Бушмар» К. Чорнага, аповесць С. Баранавіча «Межы», раман З. Бядулі «Язеп Крушынін» і іншыя творы, якія ставілі праблемы перабудовы жыцця на новы лад. Асэнсаванню вялікіх зрухаў на вёсцы, у псіхалогіі селяніна прысвечаны такія аповесці і раманы, як «Вясна» К. Чорнага, «Спалох на загонах» і «Праз гады» П. Галавача, «Адшапачнец» Я. Коласа, «Вязьмо» М. Зарэцкага, «Перагуды» Ц. Гартнага, «Салаўі святога Палікара»

Навуменка: Хачу адразу ж аспрэчыць распаўсюджаную думку аб тым, што нібы ў нашай вясковай прозе няма нічога цікавага. Гледзячы, што патрабаваць ад літаратуры. Трэба мець на ўвазе, што літаратура даследуе ў першую чаргу чалавека, яго псіхалогію, унутраны свет. Наша вясковая проза таксама скіроўвае сваю ўвагу на гэта.

Вядома, калі параўноўваць нашу прозу з рускай, а тым больш калі разглядаць яе ў кантэксце ўсесаўзнай літаратуры, дык поспехі нашы будуць выглядаць даволі сціпымі. Мы сапраўды нешта ўпускаем з-пад увагі, нейкія зрухі ў псіхалогіі людзей, у іх узаемаадносін між сабой, у адносін чалавека да зямлі, грамадскага набытку і г. д. Руская літаратура ў нечым больш чуйна зрагавала на тую змену, што адбыліся ў псіхалогіі жыхароў вёскі, пра што сведчаць такія значныя творы, як «Звычайная справа» Бялова, «Развітанне з Мацэрай» Распуціна. Але ж і ў нашай літаратуры сёе-тое робіцца, сёе-тое паяўляецца, няма

Р. Мурашкі, некаторыя творы Э. Самуйленка і іншых пісьменнікаў. Нашым папярэднікам было ўласціва зайздроснае пачуццё сучаснасці, жаданне прымаць непасрэдна ўдзел у рэвалюцыйных пераўтварэннях у горадзе і вёсцы, мастацкім словам уздзейнічаць на паспярэны ход сацыяльна-эканамічных і палітычных працэсаў у рэспубліцы і краіне. Таму пісьменнікі спрабуюць сваё піро ў самых розных жанрах. Бурна развіваецца самы аператыўны жанр — нарыс. Нарысы пішуць як празаікі, так і паэты — Я. Скрыган, М. Зарэцкі, В. Сташэўскі, П. Броўка і П. Глебка, К. Крапіва, які заваяваў шырокую папулярнасць сваімі байкамі і сатырычнымі вершамі, стварае раман «Мядзведзічы», дзе даследуе жыццё беларускай вёскі 20-х гадоў. Цалкам на сучасным матэрыяле напісаны раман К. Чорнага «Трацце пакаленне», у якім аўтар сцвярджа нараджэнне новага чалавека, усталяванне новых узаемаадносін між людзьмі.

А ўзяць першыя пасляваенныя гады. Нягледзячы на вялікія і цяжкія страты, літаратура наша выйшла з вайны сталай, узмужнелай. Яна папоўнілася новымі атрадам таленавітых пісьменнікаў, такіх розных і такіх, кожны па-свойму, цікавых празаікаў, як І. Мележ, І. Шамякін, Я. Брыль, А. Кулакоўскі і іншыя. І ў кожнага з іх, нароўні з творамі аб падзвігу савецкага чалавека на вайне, мы бачым нарысы, апаўднёвані, аповесці пра вяртанне да мірнага жыцця, дзе адлюстраваны і пасляваенныя цяжкасці, цяжкасці аднаўлення разбуранай ушчэнт гаспадаркі. Прыкметны след у нашай «вясковай» прозе пакінулі творы «Вяснянка» Т. Хадкевіча, «Пад мірным небам» А. Стаховіча, напісаныя ў канцы 40-х гадоў. Хутка да іх далучыліся раманы М. Паслядовіча «Святло над Ліпскамі» і І. Шамякіна «У добры час», аповесць Я. Брыля «У Забалоцці дзее», раман А. Стаховіча «Шырокія гарызонты»...

Такім чынам, у паказе вясновага жыцця наша беларуская проза мае даўнія і добрыя традыцыі, важкі набытак, сур'ёзны вопыт. Маючы ўсё гэта, літаратура ў цэлым, уключаючы і тэматычнае адгалінаванне, пра якое сёння гаворна, у апошнія два дзесяцігоддзі ўпэўнена расла, узбагачалася жанрава і стылістычна, стала ідэяна і эстэтычна-філасофска. Надзвычай актыўна і пэўна працуюць у гэты час І. Мележ, І. Шамякін, Я. Брыль, А. Кулакоўскі, А. Чарнышэвіч, М. Лобан, Р. Сабаленка, П. Пестрак, А. Васілевіч, Я. Скрыган, М. Лупсяноў, У. Карпаў,

вернуты ўвесь уклад жыцця. Цяпер зусім іншыя ўмовы, але ўсё ж нешта засталося і ад былой псіхалогіі. Духоўны свет чалавека складаны, у ім ёсць свае плюсы і мінусы, і гэта трэба ўлічваць.

Вёску за гады Савецкай улады мы здорава перабудавалі. Бяспрэчна, змяніўся і духоўны свет чалавека, яго мараль, і ў тым, я лічу, немалая заслуга нашай літаратуры. Мы выхавалі гаспадара зямлі, калектывіста. Разам з тым у паводзінах людзей назіраюцца іншы раз і супярэчнасці, і нядбайства ў адносін да народнага дабра. Скажам, чалавек бачыць: вялікая сноп, зерне рассыпана, а ён не падніме, хоць у яго, можа, душа баліць... Чым гэта вытлумачыць? Яго ўласнымі душэўнымі якасцямі, ці чым іншым, — нейкімі канкрэтнымі ўмовамі, мікракліматам, якія складаліся, які створаны ў калектыве?

Каваленка: Во-во! Мы бачым праявы безгаспадарлівасці, нядбайства і дзівіміся — адкуль гэта, што гэта? Дзівіцца даводзіцца таму, што нам не

Т. Хадкевіч і інш. Свой уклад уносяць у літаратуру новыя творчыя сілы — А. Адамовіч, А. Асіпенка, В. Адамчык, В. Быкаў, У. Дамашэвіч, У. Караткевіч, І. Навуменка, І. Пташнікаў, Б. Сачанна, М. Стральцоў, І. Чыгрынаў і іншыя, большасць з якіх аддаюць належную ўвагу вясковай тэме.

Бяспрэчна, найбольшым дасягненнем беларускай прозы за гэтыя гады з'яўляецца «Палеская хроніка» І. Мележа — раманы «Людзі на балоце», «Подох навальніцы» і незавершаны «Завей, снежань», творы вялікага эпічнага маштабу, якія пабудаваны на гістарычным матэрыяле, на вясковай рэчаіснасці 20-х — 30-х гадоў. Няма патрэбы даказаць, што гэтыя выдатныя раманы, напісаныя нашым сучаснікам, з сучасных ідэйных і філасофскіх пазіцый гучаць актуальна сёння і застануцца такімі.

Немалая поспехі мае і тая проза, якая, калі можна так сказаць, паспяшае за бягучым днём, якая імкнецца асэнсоўваць і адлюстравваць у мастацкіх вобразах падзеі і працэсы сённяшняй нашай рэчаіснасці — тая проза, за якой, уласна кажучы, і замацавалася вызначэнне «вясковая».

Тут маюцца на ўвазе такія, напрыклад, творы, як раман П. Пестрака «Серадзібор», што пільгаецца з невядлікай дыстанцыі часу пра кіласнае будаўніцтва ў заходніх абласцях рэспублікі; як раман І. Шамякіна «Крыніцы», раманы «Чай у Далёкіх Грынях» і «Ісціны» І. Пташнікава, аповесці «З табою побач» М. Паслядовіча, «Яжэліха» і «Спелыя травы» У. Паўлава, «Усе мы з хат» Я. Сіпанова, «Рада-ніца» А. Кудраўца, нарысы В. Палтаран і І. Дуброўскага, творы іншых аўтараў, якія непасрэдна ўмешваюцца ў жыццё, ставяць зладзбённы маральна-этычныя праблемы, раскрываюць псіхалогію, духоўны свет нашага сучасна-вясноўца, адлюстравваюць складаны сацыяльна-эканамічны працэсы ў сельскай гаспадарцы і тым самым уносяць свой уклад у выхаванне нашых людзей, у вырашэнне праблем, што ставіць жыццё.

Як бачна, нібыта і няма асаблівых падстаў для таго, каб некаюіцца за стан нашай вясковай прозы. Да вясковай тэмы рэгулярна звяртаюцца і старэйшыя, і маладзейшыя пісьменнікі, і многія з тых, што толькі заўважылі аб сабе. Можна прыгадаць каларытны аповесць Я. Брыля «Ніжнія Байдуны»... Можна назваць шэраг твораў, так або інакш тэматычна звязаных з сучаснай вёскай: аповесці Г. Далідовіча «Усё яшчэ наперадзе», «Юлька», «Міланькі»; аповесці

М. Гіля «Вяртанне» і «Таянін чэрвень»; зборнік А. Жука «Не забывай мяне»; кнігу нарысаў І. Дуброўскага «Гамоніць Палессе», дакументальную аповесць А. Кулакоўскага «Родныя шыроты», зборнік апаўднёвані і нарысаў А. Капусціна «Размова ў дарозе», «Зялёныя трохкутнікі» Л. Левановіча; кнігу нарысаў П. Місько «Дрэва жыцця», яго шматлікія апаўднёвані, аповесць «Ціхае лета»; раман «Спакушэнне Гарпіны» І. Мьялі, аповесць І. Навуменкі «Развітанне ў Кавальцах» дакументальную аповесць В. Янавенкі «Пануль сонца ў зеніце», нарысы А. Назловіча, што склалі яго кнігу «Дыханне», аповесці «Па цаліну» Я. Леці і «Дажынікі» М. Тычыны... Нядаўна закончыў новы раман, які абяцае быць значным і цікавым, як і ўсе яго папярэднія творы, І. Шамякін.

І ўсё ж няма ўпэўненасці ў тым, што апублікаваныя за апошнія гады творы на вясковую тэму даюць поўную, пастаціную асэнсаваную ў маштабах грамадства нарэчце жыцця сучаснай вёскі. У нечым здарней, лакалізаваўся ў іх канфлікт, паменшаў драматызм калізіі. Увага некаторых аўтараў занадта часта засяроджваецца толькі на перажываннях героя, які ў свой час паехаў з вёскі, а цяпер сумее па ёй. Канфлікт часам іррацыянальна асабы, чалавека, якому не ўдаецца ўладнаваць асабтае жыццё. У некаторых творах адчуваецца настальгія па старой вёсцы, хоць звароту да былога быць не можа.

Па-ранейшаму адбываецца інтэнсіўны працэс міграцыі сельскай моладзі ў горад, а літаратура, здаецца, яшчэ не разабралася як след у гэтай з'яве — чым яна выклікаецца? Што тут добра, што кепска?

Эпоха НТР уплывае на псіхалогію і вясновага чалавека. Аднак адказу на тое, як адбываецца гэты ўплыў, літаратура не дае ці дае спрэчаны.

У вёсцы з'явілася шмат новых цікавых людзей, новых прафесій, узрос аднакласніцкі спецыялістаў і кіраўнікоў гаспадарак. Аднак ён, гэты новы чалавек вёскі, рэдка яшчэ робіцца героем літаратурных твораў. Наогул, не заўсёды з літаратуры відаць, які сёння, пры агульным узростанні эканамічнай магутнасці вёскі, тэхнічнай аснашчанасці жалгасаў і саўгасаў, пры далейшым разгортванні НТР, жыве, працуе, адчувае сябе сучасны селянін.

Пра гэтыя і іншыя пытанні і праблемы «вясковай прозы і жыцця» ішла гаворка за лімаўскім «круглым сталом».

сціся. Хацелася б паслухаць менавіта іх...

Крastoўскі: Што б я вылучыў як галоўную сацыяльна-эканамічную тэндэнцыю ў сучаснай вёсцы? На маю думку, гэта тэндэнцыя да ўзбуйнення населеных пунктаў, выкліканая канцэнтрацыяй вытворчасці сельскагаспадарчых прадуктаў, неабходнасцю больш рацыянальнага, прадукцыйнага выкарыстання тэхнікі, працоўных рэсурсаў, а таксама стварэння лепшых умоў працы і культурна-бытавога абслугоўвання сельніцтва. Вядома, гэта справа не хуткая, яна разлічана на даволі працяглы час. Але калі мы цяпер маем у сельскай мясцовасці Беларусі каля 30 тысяч населеных пунктаў, то ў перспектыве колькасць іх павінна скараціцца ў 5-6 разоў. Яны стануць буйнымі пасёлкамі, цэнтрамі сельскагаспадарчых прадпрыемстваў з самымі сучаснымі аб'ектамі культурна-бытавога прызначэння, з усімі зручнасцямі камунальных паслуг...

Навуменка: Адным словам, горад наступае на вёску...

Крастоўскі: Так, і гэта заканамерна.

Навуменка: Добра, але тады ўзнікае пытанне: ці не страцім мы пры гэтай гігантанай нешта істотнае, спрадвечу дарагое, селяніну, што напаяла душу чалавека паэзіяй, замілаваннем да роднага кутка? Словам, ці не пагражае гэта нам рацыяналізмам, ці не збедніць гэта душу чалавека?

Крастоўскі: Адкажу прыкладам. Бясспрэчна, рацыяналізм, вузкі практыцызм пранікае ў свядомасць пэўнай часткі сельскіх жыхароў. Не сакрэт, што многія не жадаюць мець падсобную гаспадарку. Людзі маюць грошы, каб усё, што трэба, купіць у магазіне. Яны нават не задумваюцца, адкуль усё гэта пастуае ў магазін. І атрымалася так, напрыклад, што ў прыгарадных гаспадарках, у тым ліку і вакол сталіцы, перасталі... вырошчваць капусту!

Дуброўскі: Гэта так, селянін ужо не той, не прывязаны да лапкі зямлі. Але кепска тое, што ў яго знікае пачуццё любві да зямлі ўвогуле, знікае пачуццё гаспадара.

Крастоўскі: З другога боку, натуральна, людзі хочуць жыць у лепшых умовах. Таму, працягваю сваю думку, пастаўлена задача — забяспечыць з цягам часу сельскіх працаўнікоў сучасным жыллем. Але чалавеку цяпер не ўсё роўна і тое, дзе, у якім месцы яго жыллё. Бывае ж і так, што і ў добрыя, з усімі выгодамі дамы, людзі неахвотна засяляюцца. Людзі імкнуцца ў буйныя агламераваныя прынамсі, у такія населеныя пункты, дзе бытавое і культурнае абслугоўванне на належным узроўні.

Дуброўскі: Дабрабыт селяніна, канечне, вельмі ўзрос. Гэта вынік перабудовы вёскі, вынік ажыццяўлення мерапрыемстваў партыі і ўрада па ўздыму сельскай гаспадаркі, яе тэхнічнай аснашчэнасці. На сяле цяпер дастаткова тэхнікі. Але бяда ў тым, што іншы раз яна прастойвае з-за недахопу механізатараў. Людзей на вёсцы ўсё ўбывае — нават у тых гаспадарках, дзе, здавалася б, ёсць усё ўмовы для жыцця і адпачынку. У чым справа? Умовы блізкія да гарадскіх, а людзей усё-такі па-ранейшаму цягне ў горад. Як мне здаецца, чалавек на вёсцы не заўсёды мае магчымасць у поўную меру карыстацца створанымі для яго дабротамі. Адна з важнейшых праблем — праблема вольнага часу. Сельскагаспадарчая праца цяпер стала разнавіднасцю прамысловай, гэта так. Але яна стане сапраўды такой, калі будзе па ўсіх умовах аднолькавай, калі будзе нарміраванай. Я лічу, што пытанне гэтае надзвычай важнае, і яно, на жаль, яшчэ як след не ўсвядомлена і не асэнсавана ў грамадскім плане.

А такіх праблем не адна. Аднак літаратура гэтага не заўважае, у ёй назіраецца нейкая інерцыя. Дзіўна, што нават некаторыя маладыя пісьменнікі, на вачах якіх, па сутнасці, пачаліся ў вёсцы бурныя працэсы, ахвотней пішуць пра касцоў з косамі, жанок з сярпамі, граблямі, а не заўважаюць тых жа механізатараў, сваіх равеснікаў, якія працуюць на трактарах, камбайнах, абслугоўваюць фермы і г. д. Па-ранейшаму кананізуюць патрыярхальнага селяніна, як слухна заўважыў Віктар Каваленка. Ці не хопіць кваснога патрыятызму? Трэба, нарэшце, зразумець, што любіць да зямлі змяняецца са зменамі сацыяльных умоў. Героі Кола са марылі пра зямлю як пра сродак дасягнення волі, незалежнасці. У нас гэта забяспечана ўсім ладам жыцця, таму, можа, чалавек і не трымаецца

за зямлю, таму трэба прывіваць нейкую іншую любіць...

Пракапенка: Тут на самой справе — праблема, амаль не закранутая нашай літаратурай. А ў жыцці яна ёсць. Праца ж не толькі крыніца матэрыяльнага дабрабыту, але і вельмі моцны выхаваўчы фактар. А на гэта іншы раз кіраўнікі гаспадарак не звяжаюць. Калі пашчырасці, у нас не заўсёды да канца распрацавана сістэма правільных суадносін паміж матэрыяльным і маральным заахвочваннем. Трэба мець на ўвазе, што чалавек не можа быць маральна задаволены, калі яго праца, яе вынікі своечасова не ацэнены, не прызнаны ў калектыве. Недасканаласць, недакладнасць некаторых матэрыяльных стымулаў спараджае своеасаблівыя канфлікты. Так узнікае іншы раз канфлікт паміж асабістым і грамадскім. Таму формы і метады матэрыяльнага стымулявання павінны быць вельмі дакладнымі, гнуткімі і ў той жа час простымі. Галоўнае — знайсці такія суадносіны паміж матэрыяльнымі і маральнымі мерамі заахвочвання, каб праца для кожнага стала справай гонару, доблесці і героіства.

У жыцці вёскі, у яе развіцці шмат нюансаў, адбываюцца глыбокія эканамічныя і сацыяльныя працэсы, і іх трэба разглядаць з пазіцыі дыялектычнага развіцця грамадства. На першы погляд сёе-тое іншы раз можа падацца непрымальным, непатрэбным, а пры бліжэйшым разглядзе — яно заканамерна. Таму вельмі важна для нас, асабліва для літаратараў, глядзець на гэтыя працэсы і падзеі не з нейкіх кананізаваных, агульнапрызнаных пазіцыяў, трэба глядзець, так сказаць, у корань.

Шамякін: Вельмі слушная думка.

Чыгрынаў: Мне думаецца, што ў нашай літаратуры сапраўды часам завужаны канфлікт (як падняць ураджайнасць палёў, як зберагчы тэхніку, як прывучыць лайдака працаваць і г. д.). Мы часта абыходзім сацыяльна-эканамічныя канфлікты. А іх нямае ў сувязі з тым, што старая вёска адыходзіць у нябыт, а новай яшчэ, можна сказаць, няма. Мы яшчэ не можам сабе выразна ўявіць яе воблік ва ўсёй паўнаце і шматграннасці. Адсюль драматызм калізій у жыцці, у літаратуры, у нашых некаторых творах, у гэты час чуюцца, прашу прабачыць за такое слова, толькі своеасаблівы піск...

Навуменка: Гэта, вядома, дрэнна... Але, мне здаецца, мы сёння мала гаворым пра літаратуру, а ўвесь час збіваемся на эканоміку і сацыялогію...

Чыгрынаў: Трэба, Іван Якаўлевіч, трэба гаварыць і пра эканоміку, і пра сацыялогію, бо літаратура толькі тады моцная, калі адлюстроўвае праблемы, пастаўленыя жыццём.

Шамякін: Так, тэхнікая, тэхналогія вытворчасці мы не павінны займацца. А вось да эканомікі мы не можам быць абыякавымі.

Дуброўскі: Праз эканоміку, вытворчасць выяўляюцца грамадскія адносіны, чалавечыя адносіны — усё тое, што цікавіць пісьменніка.

Жук: Галоўнае, каб пранікнуць у сутнасць гэтых працэсаў і паказаць іх праз чалавека, праз яго духоўны свет.

Пракапенка: Эканоміка — гэта палітыка, а палітыка — гэта людзі...

Шамякін: Трэба бачыць працэсы ва ўсёй іх складанасці, узаемазвяззі. Талентой здорава ведаў жыццё сялян. Мы, на жаль, гэтым не можам пахваліцца, гэта, урэшце, сказаецца і на творчасці.

Што мяне хвалюе ў сувязі з нашай гаворкай?

У жыцці вёскі адбываецца карэнная перабудова, ідуць складаныя сацыяльна-эканамічныя працэсы, а мы нейкі ў баку ад усяго гэтага. Літаратура як быццам зрабіла многа, выдала на-гара шмат твораў у розных жанрах, але, як мне здаецца, яна папрацавала, так сказаць, і ўхаластую. Вядома, у перыяд класавай барацьбы, ліквідацыі кулацтва як класа, літаратура развенчала рабскую прывязанасць да зямлі, да свайго ўласнага шматка. Потым была вайна, цяжкія чалавечыя і матэрыяльныя страты... Пасляваенныя цяжкасці пэўным чынам паслабілі сувязь селяніна з зямлёй. Мы ўсе помнім той час, калі маці выпраўляла ў горад сына, дачку: маўляў, я ўжо застануся тут, а ты, сыноч, едзь у горад, шукай лепшай долі...

Гэта ж тады пачалася вялікая міграцыя. Працэс цяпер увогуле нармальны, па сённяшні дзень працягваецца, на жаль, і па той інерцыі. У некаторых населеных пунктах сёння і лішак людзей. Але ўзнікае пытанне: хто з'яжджае, а хто застаецца ў вёсцы? Зачаста застаюцца не лепшыя працаўнікі, не самыя ініцыятыўныя і дзелавыя. А гэта, канечне ж, не садзейнічае павышэнню прадукцыйнасці працы, росквіту зямлі.

Не будзем закрываць на ўсё гэта вочы. Не будзем становіцца на пазіцыі «чыстых» раманістаў... Мы ж грамадзяне, публіцысты...

Навуменка: Дык пра гэта трэба і пісаць!

Шамякін: Праўда, заўважаецца і адваротнае. Мяне радуе, што знаходзяцца людзі, якія вяртаюцца ў вёску. Вядзе іх туды настальгія па зямлі. Ёсць і такія, што ў час адпачынку едуць у калгас, папрацаваць, пабыць там хоць кароткі час, паслухаць птушак, пахадзіць па родных сцежках. Значыць, душы чалавека ўласціва любіць зямлю, і яе, гэтую любіць, мы павінны ўмацоўваць. Хай гэта будзе нейкая інакшая, чым раней, любіць да зямлі, хай будзе ў яе іншы характар, але ва ўсякім разе ў нашага сельскага працаўніка павінна быць моцнае пачуццё гаспадара зямлі.

Навуменка: Вы ўсё-такі верны аграрнік, Іван Пятровіч!

Шамякін: Ды як жа іначай! Уся ўвага партыі, народа прыцягнута цяпер да праблем сяла. Хіба ж мы, літаратары, можам знаходзіцца ў баку ад тых важных працэсаў, якія адбываюцца там? Агульнымі намаганнямі пісьменнікаў, журналістаў, што працуюць на радыё, тэлебачанні, павінны прывіваць любіць да зямлі, раскрываць шматгранны воблік чалавека працы.

Жук: Але ж пры такой апэратыўнасці, паскоранасці можа з'явіцца шмат твораў-аднадзёнак, якіх і так, думаецца, у нас нямае.

Шамякін: Будуць і аднадзёнкі. Аднак пісьменнікі нашы ўжо выраслі, лепш ведаюць жыццё, адчуваюць пульс часу, і, відаць, больш з'явіцца ўсё-такі твораў з сур'ёзным роздумам над праблемамі вёскі, а не простых мастацкіх ілюстрацый да пэўных тэзісаў і пастаноў, няхай і вельмі важных.

Чыгрынаў: Мастакі слова павінны лепш ведаць духоўны свет селяніна, бачыць і разумець штодзённыя запатрабаванні. А ён, гэты свет, не такі ўжо і просты, як можа паказацца на першы погляд. Вось мы, напрыклад, шмат гаворым аб росквіце культуры на сяле, аб тым, што там будуецца сучасныя палацы і дамы культуры, з канцэртамі і спектаклямі прыязджаюць сталічныя артысты. Гэта, безумоўна, добра, але часам здараецца і так, што людзі не вельмі ахвотна навед-

ваюць падобныя відовішчы: не задавальняюць яны іх сваімі мастацкімі якасцямі. А вось другі прыклад. Чалавек не хоча глядзець па тэлевізару выступленне, скажам, слаўтай балерыны. Чаму? Нам трэба дбаць пра тое, каб добрымі творамі мастацтва выпрацоўваць добры эстэтычны густ у людзей.

Жук: Мне думаецца, мы часам пачынаем забываць, што задачы, якія вырашае мастацкая літаратура, не заўсёды можна падвесці пад той ці іншы тэрмін, сфармуляваны літаратуразнаўствам. Вось мы гаворым «вясковая проза» і адносім сюды ўсе творы, так ці інакш звязаныя з вёскай. І, здаецца мне, у многім памыляемся. «Вясковая проза» — гэта перш за ўсё тая літаратура, якая вырашае вечныя пытанні, звязаныя з жыццём чалавека. Проза ж пра вёску — часцей асвятляе, аналізуе надзённыя праблемы, канкрэтныя задачы, якія стаюць перад сельскімі жыхарамі на канкрэтным этапе гістарычнага развіцця. У наш час — гэта навукова-тэхнічная рэвалюцыя і вёска, далейшая урбанізацыя, узаемаадносіны «горад — вёска» і наадварот.

Але нам ні на хвіліну нельга забываць, што ў цэнтры ўсіх падзей знаходзіцца чалавек, што НТР — гэта вынік ягонай дзейнасці, і канечная мэта ўсіх тых перамен, якія адбываюцца зараз у нашым грамадстве — далейшы росквіт чалавека-працаўніка як асобы, як чалавека новай камуністычнай фармацыі, галоўнай рухаючай сілы нашага грамадства. І літаратура ў першую чаргу павінна клапаціцца пра выхаванне новага чалавека, пра яго духоўны свет...

Значыць, ёсць у літаратуры задачы тактычныя і ёсць стратэгічныя. Выхаванне чалавека — задача стратэгічная, і, вырашаючы нашы тактычныя задачы, нельга забываць пра яе. Што датычыць прозы пра сённяшняю вёску?.. Пра вёску нярэдка ахвотней пакуль што пішуць тыя, хто лічыць, што пра гэта пісаць лёгка і проста. Калі гаварыць пра маладую прозу, то нельга не прызнаць, што ёсць у яе цікавыя творы пра сучасную вёску, пра пазіію сённяшняй працы хлебараба. У прыватнасці, цікавая аповесць Міхаса Тычын «Дажынкі», змешчаная ў свой час на старонках «Маладосці» — сапраўдная паэтызацыя сялянскай працы, паэтызацыя працы тых, хто корміць людзей хлебам.

І яшчэ пра адно не трэба забываць. Гэта — пра культуру творчасці, якая немагчыма без сапраўднага валодання моўнымі багаццямі народа, без адчування нюансаў роднага слова, без улюбёнасці ў яго. Пра гэта трэба заўсёды памятаць — і вырашаючы надзённыя пытанні, і клапацічыся аб праблемах, якія могуць узнікнуць у літаратуры заўтра.

Шамякін: Мне давалася бываць у многіх перадавых гаспадарках. Часам з'яўляецца такое адчуванне, што некаторыя кіраўнікі калгасаў залішне захапляюцца будаўніцтвам найсучаснейшых палацаў і дамоў культуры, з вялікімі заламі, басейнамі, вестыбюлямі і г. д., не клапацячыся, хутчэй за ўсё не думаючы пра тое, хто будзе наведваць гэтыя ўстановы. Часта яны пустыюць, бо на вёсцы мала людзей. Здараецца і так, што такая будыніна знаходзіцца далёка ад населенага пункта, дзе-небудзь на ўскраіне яго. А ці не лепш было б іншы раз на гэтыя грошы — не адзін мільён, вядома, — дапамагчы суседнім гаспадаркам, эканамічна слабейшым? Трэба па-гаспадарску, з чыста сялянскім падыходам размяркоўваць гэтыя «лішнія» грошы...

Навуменка: Гэта так, а ўсё ж наша гаворка сёння ат-

рымліваецца больш эканамічна, чым літаратурная. Мы павінны гаварыць пра тое, якім чынам пісаць добрыя творы пра сучасную вёску. Што трэба зрабіць, каб такія творы з'яўляліся часцей і з пэўнай гарантыяй якасці? Канечне, усё мы з хат, але, як тут адзначалася, даўно сталі гарадскімі і дрэнна ведаем вёску, яе сённяшняе жыццё, яе сённяшнія праблемы. Наездамі тут нічога не вырашыць...

Каваленка: Дык пра тое ж і гаворка, што літаратура наша адстае, бо аўтары, бывае, проста непісьменныя ў сацыяльным плане. І недахоп гэты ў пісьменніцкай падрыхтоўцы трэба неяк ліквідоўваць. Трэба шукаць нейкія новыя формы далучэння пісьменніка да жыцця.

Дуброўскі: Што і казаць! Як можна напісаць раман пра сучасную вёску, не бачыўшы яе ці прыехаўшы туды на тыдзень-два... Нічога людскага не атрымаецца. Спашлюся на сваю практыку. Помню, узяўся пісаць нарыс «Гамойніц Палессе» і вельмі хутка адчуў, што падыходжу да матэрыялу неяк афіцыйна, і штосьці мне перашкаджае, чагосьці нестае. Пакуль не зразумеў, што мне трэба пажыць у вёсцы, прыгледзецца зблізку да людзей. Адным словам, трэба ўвесці ў практыку працяглы творчы камандзіроўкі. Калі, скажам, мы хочам мець добры раман — ці на вясковую, ці на якую іншую тэму, мы перш за ўсё павінны знайсці смелага чалавека, які ўзяўся б за гэту тэму, і паслаць яго ў жыццё.

Навуменка: Трэба ўкараніць сістэму заказаў. Калі б мяне, напрыклад, хто камандзіраваў на паўгода, год у вёску, паехаў бы з задавальненнем і, мабыць, нешта напісаў бы. Інакш цяжка чакаць добрых твораў і на патрэбную тэму. У нас жа пакуль што не толькі пра вёску мала цікавага — мала ў нас цікавага і пра горад, пра завод... Прыходзіцца проста чакаць, пакуль знойдзецца інжынер, які стане пісьменнікам і напіша «Заводскі раён», як гэта зрабіў А. Каштанаў.

Сарокіна: Я згодна і з Ігнатам Цімафеевічам, што немагчыма напісаць добры твор пра вёску, не ведаючы яе сённяшняга стану, і з Іванам Якаўлевічам, што трэба ўдасканальваць формы сувязі пісьменнікаў з жыццём. Мабыць, у гэтым сэнсе і сённяшня гаворка карысная. Нельга гаварыць пра літаратуру без сувязі з эканамікай, сацыяльнымі і маральнымі працэсамі, якія адбываюцца на вёсцы. Жыццё чалавека, яго душэўны стан залежыць не толькі ад бытавых умоў, але і ад умоў працы, ён не можа жыць у адрыве ад эканомікі. Менавіта з ёй звязаны многія канфлікты і праблемы як вынік нашага паскоранага развіцця. Недасведчанасць у гэтым плане пісьменнікаў і прыводзіць да таго, што ў творах згладжваюцца «жыццёвыя вуглы». А гэта не на карысць ні літаратуры, ні нашай агульнай справе.

Е. Сарокіна падзялілася сваімі назіраннямі над жыццём вёскі, расказала прысутным аб аграрнай палітыцы партыі на сучасным этапе, аб сацыяльна-эканамічным і культурна-бытавым будаўніцтве на сяле.

Выхаванне чалавека ў духу камунізму, падкрэслівалі ўдзельнікі «круглага стала», застаецца асноўнай і галоўнай задачай літаратуры. Яны выказалі ўпэўненасць, што беларускія пісьменнікі з гэтай задачай справяцца паспяхова.

Гутарку за «круглым сталом» запісаў У. АНІСКОВІЧ, А. МАРЦІНОВІЧ.

НЕКАЛЬКІ гадоў назад мне падарылі незвычайную кнігу. Яе знешні выгляд сведчыў, што яна не залежаў на паліцах. Вокладка была пацёртая, хаця і апраўлена ў палатно, не было тытульнага ліста, самі старонкі мелі сляды шматлікіх чытачоў. Калі я ўзяў яе ў рукі, першай думкай было: «Што за кніга, хто яе аўтар?» Адказ прыйшоў сам, калі прачытаў першую старонку «Крэйдаравай санаты» Льва Талстога. Перагарнуўшы ўсе старонкі (іх было 259), прачытаў: «Канец. Ясная Паляна, 26-га жніўня 1889 г.» Далей змешчаны рукапісны тэкст «Пасляслоўя» аўтара да «Крэйдаравай санаты», а таксама друкаваная брашура аднаго царкоўніка супраць Льва Талстога і яго твора.

Наступны этап знаёмства—зверка рукапіснага тэксту з друкаваным (у маёй бібліятэцы захоўваецца першае прыжыццёвае выданне гэтага твора). Ёсць разыходжанні, але не вельмі значныя.

Трэба сказаць, што рукапісныя і гектаграфаваныя экзэмпляры «Крэйдаравай санаты» я бачыў раней у літаратурным музеі Пушкінскага дома (Інстытута рускай літаратуры АН СССР), у аддзеле рэдкаяй кнігі нашай рэспубліканскай бібліятэкі імя У. І. Леніна.

Ала навошта было твор перапісваць ад рукі? Давялося сесці за вывучэнне творчай біяграфіі пісьменніка 80—90-х гадоў, пісем, дзённікаў Талстога і яго сучаснікаў, успамінаў, разнастайнай даведанчай і бібліяграфічнай літаратуры, а таксама за вывучэнне ўсяго таго, што было напісана ў нашай літаратуры пра гэта і, у першую чаргу, працы М. Гудзія. Работа заняла не адзін месяц. Даводзілася працаваць у Пушкінскім Доме (у бібліятэцы друкаваных кніг і ў бібліятэцы рукапісаў), у Дзяржаўнай публічнай бібліятэцы імя Салтыкова-Шчадрына, у нашай «Ленінцы». У выніку знойдзены шэраг матэрыялаў, якія мне асабіста далі магчымасць узнавіць акалічнасці, якія папярэднічалі публікацыі «Крэйдаравай санаты».

Надзвычай цікава было чытаць у талстоўскім альманаху, складзеным П. Сяргеевым (Москва, 1909 г.), што напярэдні новага 1890 года ў Яснай Паляне адбылося чытанне толькі што закончанай новай аповесці Талстога «Крэйдарава саната». У невялікім пакоі сабраліся сябры, госці, члены сям'і — усяго пятнаццаць чалавек. Прысутнічаў і сам аўтар. Чытанне рукапісу было даручана М. Стаховічу, сябру сям'і. Яго змяніў сам Леў Мікалаевіч. Ён прачытаў тыя месцы, дзе шмат было новых уставак, напісаных яго рукой. «Збянтэжаныя, ашаломленыя сядзім мы пасля гэтага чытання за чайным сталом, — успамінаў адзін з удзельнікаў гэтага літаратурнага вечара. — Пачынаюць прарывацца водгукі аб уражанні, успыхваюць спрэчкі».

Тады аповесць яшчэ не была апублікавана, але пра яе ўжо ведалі ў коле сяброў. У другой палове кастрычніка 1889 г. пляменніца С. Талстой М. Кузмінская

(Эрдэлі) вывезла з Яснай Паляны дадому, у Пецярбург, спіс 8-й, перадапошняй рэдакцыі «Крэйдаравай санаты». У канцы гэтага месяца Кузмінскія арганізуюць літаратурны вечар. Такія вечары яны праводзілі і раней. На іх яны знаёмяць сваіх гасцей з творамі вялікага рэдзіча, якія яшчэ не апублікаваны ў друку. На гэты раз яны вырашылі пазнаёміць сваіх гасцей з яшчэ не закончанай «Крэйдаравай санатай». У сваіх успамінах адзін з гасцей, вядомы юрыст і гра-

добра ведаў, што гэта робіцца. Так, 2 лістапада 1889 г. у дзённіку ён запісаў: «Атрымаў пісьмо ад Тані-сястры, аб чытанні «Крэйдаравай санаты». Выклікае ўражанне. Добра і мне радасна».

У гэты перыяд у рукапісах, гектаграфаваных выданнях былі распаўсюджаны такія яго творы, як «Сповідзь», «Кароткі пераказ Евангелля», «Мікалай Палкін». У маёй бібліятэцы ёсць таксама гектаграфаваныя выданні «Сповідзі» і «Кароткага пераказу Евангелля».

што былі такія выданні ў Расіі ў гэтым годзе.

Не без удзелу Пабеданосцава летам 1890 г. пачалося ганенне Талстога і яго новага твора з боку архіепіскапа Херсонскага і Адэскага Ніканора.

Аб гэтых варожых нападках Л. Талстой добра ведаў, ды і як было не ведаць, калі перыядычны друк быў напоўнены «гутаркай» Ніканора. А. Багдановіч запісала ў дзённіку, што «разбор сваёй аповесці прэзвяшчэннем Ніканорам ён уголас чытаў за сталом у Яснай Паляне і чытанне выклікала ў яго гучны смех».

Да нападкаў у Расіі далучыліся крывавыя і з-за мяжы. У Нью-Йорку забаранілі прадаваць «Крэйдарава санату» як амаральны твор. У Даніі адбылося тое ж самае. Зразумела, гэта не магло не засмучаць пісьменніка. 15 жніўня 1890 г. у дзённіку з'явіўся запіс: «Так, учора артыкул аб «Крэйдаравай санаце». Скандал у Амерыцы і ляянкі Ніканора. Мне было непрыемна».

Пасля таго, як цензура не прапусціла «Крэйдарава санату» ў Юр'еўскім зборніку, Леў Мікалаевіч перастаў цікавіцца пытаннем яе публікацыі ў Расіі. А твор тым часам пачаў як бы самастойна існаваць. Аповесць распаўсюджвалася, яе чыталі, яна выклікала спрэчкі. Пісьменнік атрымліваў ад чытачоў велізарную колькасць пісем. Пра гэта мы можам меркаваць па яго дзённікавых запісах. Так, напрыклад, 17 сакавіка 1890 г. ён запісаў: «Процьма пісем аб «Крэйдаравай санаце». Усё неўразуменні і пытанні».

Адказам на гэтыя пісьмы з'явілася «Пасляслоўе» да аповесці. За ўвесь гэты перыяд была выказана адзіная заўвага пра будучы лёс публікацыі аповесці ў пісьме да Г. Русакова 30 чэрвеня 1890 г. Талстой паведамляў, што жонка хоча надрукаваць «Крэйдарава санату» ў 13 томе твораў. Так, усе клопаты пра публікацыю новай аповесці ўзяла на сябе Соф'я Андрэеўна. Ужо ў канцы студзеня 1890 г. яна звярнулася да міністра ўнутраных спраў Дурнава з просьбай дазволіць публікацыю аповесці, але атрымала адмоўны адказ. І тым не менш, нягледзячы на тое, што «Крэйдарава саната» забаронена цензурай, Соф'я Андрэеўна рыхтуе яе да выпуску ў свет...

У гэты час ужо рыхтаваўся чарговы, 13 том твораў Л. Талстога—вычытвалася карэктура, пачыналася друкаванне. З вялікімі цяжкасцямі Соф'я Андрэеўна ўдалося дамагчыся адмены цензурнага «вета», была дазволена публікацыя «Крэйдаравай санаты», але не асобным выданнем, а толькі ў зборы твораў: каб не дапусціць распаўсюджвання новай аповесці сярод шырокіх пластоў грамадства.

Новы том хутка разыходзіўся. Ён купляўся разам са зборам твораў, але прадаваўся і ў розніцу. Тыраж яго перавысіў усе тыражы твораў рускіх класікаў, якія выдаваліся ў XIX стагоддзі.

Д. МАРОЗ,
выкладчык кафедры філасофіі БПІ.

ПРА ШТО НАГАДАЛА РУКАПІСНАЯ КНІГА

НАТАТКІ КНІГАЛЮБА

мадскі дзеяч А. Коні, пісаў, што яму самому давялося чытаць «Крэйдарава санату» і «іншы раз спыняцца ад унутранага хвалявання, якое перадавалася і слухачам гэтага дзіўнага твора».

Сярод слухачоў «гэтага дзіўнага твора» былі: пэст А. Апухцін, пісьменнік Г. Данілеўскі, крытык і філосаф М. Страхаў.

Вестка аб новай аповесці Талстога распаўсюджваецца з хуткасцю маланкі. На наступны дзень да Кузмінскіх звярнуліся прадстаўнікі выдавецтва «Посредник» з просьбай даць ім магчымасць пазнаёміцца з новым творам Л. Талстога, свайго бліжэйшага супрацоўніка, натхніцеля і арганізатара іх выдавецтва.

Пасля прачытання ў «Посреднику» за ноч здымаюць копію з рукапісу і робяць яе здабыткам усяго Пецярбурга. Яе перапісваюць, гектаграфуюць, шклаграфуюць, размнажаюць усімі магчымымі спосабамі. Са сталіцы рукапіс трапляе ў Маскву, Кіеў, Адэсу, Мінск, Екацярынаслаў і іншыя гарады.

Аб «Крэйдаравай санаце» гаварылі, спрачаліся, у газетах з'яўляліся справядачы аб яе чытанні; выказваліся думкі і меркаванні, якія ўхвалялі ці асуджалі яе.

Рукапісная копія, якая ёсць у маёй бібліятэцы, таксама можа служыць ускосным сведчаннем вялікай цікавасці тагачаснай чытацкай публікі да гэтага твора.

Першы ўладальнік рукапісу, мабыць, не належаў да прыхільнікаў вялікага пісьменніка, бо да рукапісу падшыта брашура архіепіскапа Херсонскага і Адэскага Ніканора, скіраваная супраць Талстога. Тэкст брашуры, выдадзенай у Пецярбурзе, быў звераны з двума яе здэскімі выданнямі, прапушчаныя месцы былі дапісаны алоўкам.

Трэба адзначыць, што распаўсюджанне рукапіснага тэксту ішло без якога-небудзь удзелу аўтара. Але Л. Талстой

Тое, што і зараз, праз 90—95 гадоў, у звычайных асабістых бібліятэках ёсць рукапісныя, гектаграфаваныя і шклаграфаваныя творы Л. Талстога, сведчыць, што такі спосаб распаўсюджвання яго твораў быў даволі масавы.

8 снежня 1889 г. апошня, дзевятая рэдакцыя «Крэйдаравай санаты» закончана. Праз дзень Л. Талстой запісаў у дзённіку: «Учора атрымаў ад Эртэля і Гайдзбурава аб тым, што «Крэйдарава санату» не прапусцяць. Толькі прыемна».

І ўсё ж Леў Мікалаевіч спадзяецца, што цензура яе прапусціць. У пісьмах Л. Аненкавай, П. Булажэ (25.XII.1889 г.) і А. Эртэлю (15. I. 1890 г.) выказваюцца надзеі апублікаваць аповесць у Юр'еўскім зборніку. Але тыя, ад каго гэта залежала, былі яраснымі праціўнікамі твораў Л. Талстога. Напрыклад, Е. Феакцістаў, начальнік галоўнага ўпраўлення па друку, лічыў, што «ніхто не ствараў такога разбэшчанага ўплыву на малады розум споведдзю, якая накіравана супраць царквы і дзяржавы, праць усіх асноў грамадскага ладу», як Леў Мікалаевіч. І, зразумела, ён рабіў усё, каб не дапусціць публікацыі «крамольных» твораў вялікага пісьменніка. Не лепш адносіўся да твораў Л. Талстога обер-прокурор сінода Пабеданосцаў. Нават пасля таго, калі быў ужо дазвол, ён у пісьме да Е. Феакцістава ад 14.X.1891 г. пісаў, што, маўляў, нельга дапусціць публікацыі твораў Л. Талстога з апошніх тамоў яго сачыненняў, што гэта быццам «пагражае народу новай небяспечкай» і ён «не можа ўявіць вынікаў», калі «Крэйдарава саната», напрыклад, «распаўсюдзіцца ў трохкапеечным выданні па падстрэшках, сёлах і вёсках».

Цікавы факт. Афіцыйны «Спіс выданняў, выдадзеных у Расіі ў 1890 годзе», які выдаваўся Міністэрствам унутраных спраў, не толькі не ўказаў тыраж гэтых публікацыяў, але і наогул не ўспомніў,

Мне ўжо даводзілася расказаць на старонках «ЛіМа» пра заснавальніка беларускай кінааператарскай школы Мікалая Феафанавіча Казлоўскага, пра тое, як яму разам з іншымі аператарамі папашчалі зняць на кінастужку У. І. Леніна. У апошнія гады удалося адшукаць звесткі пра захаваны М. Казлоўскага, каб зняць Л. Талстога. У 79 томе Поўнага збору твораў Талстога апублікаваны ліст Льва Мікалаевіча Казлоўскаму:

«Благадатнае Тульскае
20 чэрвеня 1909.
Мікалай Феафанавіч,
Вельмі шкадую, што вымушаны адмовіць. Тлумачыць прычыну, чаму я адмаўляю, было б і доўга і бескарна. Прашу вас верыць майму шчыраму шкадаванню, што не магу зрабіць вам прыемнае.
З вялікай павагай
Леў Талстой».

З дапамогай загадчыцы аддзела рукапісаў Дзяржаўнага музея Л. М. Талстога ў Маскве Зінаіды Мікалаевы Івановай адшукаўся ліст Казлоўскага ад 16 чэрвеня, на які так тактоўна адказвае вялікі пісьменнік.

«...ШКАДУЮ, ШТО ВЫМУШАНЫ АДМОВІЦЬ»

«Глыбокапаважаны Леў Мікалаевіч!
Ведаючы, што Вы нікому і ні ў чым не адмаўляеце, я ў першых чыслах чэрвеня прыязджаў да Вас з Пецярбурга з кінематаграфічным апаратам, спадзеючыся, заручыўшыся Вашым дазволам, зняць Вас на стужку, але, на вялікі жаль, застаў Вас нездаровым. Ды да таго ж і надвор'е не спрыяла. Мне парэлі не чакаць у Ясенках, а паехаць і прасіць Вашага пісьмовага дазволу.

Даведаўшыся з газет, што вы, дзякуй богу, здаровы, я вырашыў патурбаваць Вас—дазвольце мне прыехаць да Вас, каб зняць кінематаграфічным апаратам.

Шмат розных партрэтаў і фатаграфічных картачак Вашых знята, але няма жывой фатаграфіі; не ўсе шчаслівыя, што могуць бачыць Вас у натуре. А ўсім дорага і прыемна бачыць свайго вялікага і дарагога настаўніка ў будзённай абстаноўцы.

Спадзеючыся атрымаць Ваш

ветлівы дазвол, загадзя прыношу сваю сардэчную і шчырую падзяку...».

Адмову Льва Мікалаевіча Казлоўскага перажываў востра, балюча. Мікалаю Феафанавічу было б, можа, не так сумна, калі б ён мог ведаць, што Талстой даўно ўжо адмоўна адказавае на ўсялякія спробы зняць яго на кінастужку. І каму адмаўляе! Свайму старому сябру, самому Стасаву!

Казлоўскі не скарыўся лёсу. Ён піша Льву Мікалаевічу яшчэ раз. У Дзяржаўным музеі Л. М. Талстога захаваны і гэты ліст.

«19 лютага 1910 г. Пецярбург.
Глыбокапаважаны Леў Мікалаевіч!

У чэрвені месяцы мінулага года я прыязджаў у Ясную Паляну, каб зняць Вас на стужку кінематографа. Мне ралі падпільнаваць Вас, калі Вы выйдзе-

це на прагулку, і ў гэты час зняць. Будучы праціўнікам такога спосабу дзеяння і не жадаючы здымаць Вас зладзейскім чынам, каб, у выпадку нежадання Вашага зняцца, не зрабіць Вам непрыемнае, я рашыў звярнуцца прама да Вас за дазволам... Але, на жаль, ад 20 чэрвеня я атрымаў Ваш адказ, у якім Вы не дазволілі мне зняць Вас. Не думаючы, зразумела, што недазваленне адносілася толькі да мяне, таму што мяне асабіста Вы і не ведалі і не бачылі, а што наогул Вам непажадана дазволіць каму б там ні было, падпарадкоўваючыся Вашай волі, са скрухай на сэрцы Я АДКЛАУ ГЭТУЮ МАРУ ДА БОЛЬШ СПРЫЯЛЬНАГА ВЫПАДКУ. (Выздзелена мной.—І. Р.)

Не буду стамяляць Вас расказам пра тое, як мне была пастаўлена ў дакор неэнергічнасць мая (нахабства ў штодзённым жыцці прынята цяпер называць энергічнасцю), што я не павінен быў гуляць у нейкае высякародства і пытацца дазволу, а трэба было падпільнаваць і зняць.

Я, зразумела, усёй душой адстойваў правату свайго ўчынку, але гэта было бескарна (мы размаўлялі на розных мовах). Мне вырашылі даназаць памылку майго погляду і даназалі, таму што Дранкоў пабачыў і зняў Вас ва ўсіх відах.

Тое, што я шмат страціў матэрыяльна ад гэтага, мяне мала засмучыла, таму што траціць я прывык, усё мае жыццё амаль суцэльна няўдача. Але мяне засмучыла тое, што давялося перананазца ў праваце тых, хто сцявэрдае, што толькі адным нахабствам і можна дасягнуць усёго...

Ведаю, што такіх лістоў Вы атрымліваеце, відаць, такую колькасць, што Вы, можа быць, і прачытаць іх не ў стане, не тое, што адказаць на іх, але я не магу пераадолець свайго жадання запытаць у Вас, дарагі чалавек, даць мне якую-небудзь магчымасць разабрацца ў сваіх сумненнях...

Усяго не перанажаш. Ды і не ў стане я напісаць тое, што хочаш выказаць, што мучыць і не дае жыць. Я і не ўяўляю са-

„ЖАДАЕМ ВАС БАЧЫЦЬ СЯРОД НАС“

На Беларусі імя вялікага рускага пісьменніка заўсёды карысталася глыбокай павагай і любоўю. Хаця ў дарэвалюцыйны час на беларускую мову былі перакладзены толькі некалькі невялікіх апавяданняў Талстога, чытач добра ведаў яго па шматлікіх рускіх выданнях. У Гомелі, напрыклад, як паведамляла газета «Гомельская мысль» (1913, № 39), творы яго ў 1912 годзе «былі ў абарачэнні 1359 разоў». Вялікім попытам, як гэта можна меркаваць па зместы, змешчанай у «Мінском курьере», карысталася кнігі Талстога ў мінчан. А ў жніўні 1908 года пісьменнік быў абраны ганаровым членам гарадской бібліятэкі. Яшчэ раней — 2 верасня 1893 года — у горадзе адбыўся літаратурны вечар, прысвечаны 75-годдзю з дня нараджэння Талстога. У Ясную Паляну была адпраўлена тэлеграма, у якой гаварылася: «Мінскае таварыства аматараў мастацкіх твораў шле Вам сваё гарачае прывітанне з сямідзесяцігоддзем і пажаданне яшчэ доўгай і плённай дзейнасці».

Перадавая грамадскасць Мінска адзначыла і п'яцідзесяцігоддзе літаратурнай дзейнасці пісьменніка. У «Таварыстве аматараў мастацтваў» адбыўся вечар, на якім былі прачытаны даклад аб творчасці Талстога, а затым тэатральныя аматары, як паведамляла газета «Мінский листок» у нумары 204 ад 1902 года, паказалі «Уладу цемры».

Талстога чыталі не толькі ў гарадах, але і ў беларускіх вёсках. Кнігі пісьменніка былі, напрыклад, у бібліятэках вёсак Астрэмчава і Крупчыцка Гродзенскай губерні. А сяляне вёскі Пятровічы Старадарожскага павета звярнуліся да Льва Мікалаевіча ў сакавіку 1910 года з п'ямом, у якім запыталі пісьменніка да сябе ў гасці. Мы, пісалі яны, «жадаем Вас бачыць сярод нас». У сваім адказе Талстой дзякаваў «за ласку». Ён пісаў сялянам, што рады тым пацужым, якія натхняюць іх на працу, і жадаў «самага лепшага і важнага ў жыцці».

Нават людзі непісьменныя, сведчыць Цішка Гартны, часта «нейкім пацужым, па цёмных чутках» ведалі пра Талстога. Гартны пісаў у «Нашай ніве» (1910, № 52), што імя Льва Мікалаевіча «вымаўляецца з вялікай пашанай у самых аддале-

ных і глухіх беларускіх вёсках». Ён, між іншым, прыводзіць цікавую легенду, складзеную пра Льва Мікалаевіча сялянамі Случчыны, якую «расказвалі сабе нашы мужыкі»: «Калі распуцілі першую Думу і сабралі другую, некалькі дэпутатаў, выбраных у другую Думу, паехалі к Талстому ў гасці. Ён іх прыняў шчыра, пасадзіў за стол і лачаў частаваць. Яды было ўсялякай многа, і ўсе пілі і елі, веселіліся. Раптам Талстой устаў з-за стала і прынёс дзве міскі: адну — з перцам, другую — з макама, ды сказаў, каб новыя дэпутаты пакаштавалі таго і другога. Дэпутаты паспрабавалі маку, а пасля і перцу. Ад перцу ва ўсіх пацяклі слёзы, і ўсе пачалі пляваць. Гледзячы на гэта, Талстой весела расмяяўся і сказаў: «Вось, бачыце, як горка і нясмачна. А мак смачна, нябось? Так і жыццё мужыкоў — горкае, як перац, а ваша і другіх панюў — салодкае, як мак... Дык трэба, мае панюкі, як засядзеце ў Думе, старца за мужыкоў, каб іх жыццё зраўняць з макама».

Любоў да Льва Мікалаевіча асабліва моцна праявілася ў дні святкавання 80-годдзя з дня яго нараджэння. Гэта можна бачыць па тых матэрыялах, якія былі надрукаваны ў 1908 годзе на старонках тагачасных газет, што выдаваліся ў Беларусі. «Мінский курьер» паведамляў у нумары 113, што 28 жніўня ў горадзе былі наладжаны публічныя чытанні аб Талстым. Літаратурны вечар адбыўся ў Літаратурна-артыстычным таварыстве. Льву Мікалаевічу, як гэта можна бачыць з газеты «Мінское эхо» (№ 78), была паслана наступная тэлеграма: «Мінскае літаратурна-артыстычнае таварыства падзяляе радысць усяго свету і шле вам сваё прывітанне і віншаванне».

Літаратурныя вечары адбыліся ў Віцебску, Гомелі, Бабруйску і іншых гарадах. У Мінску была адкрыта яшчэ адна бібліятэка, якой прысвоілі імя Талстога. Дарэчы, гэтая бібліятэка існуе і па сённяшні дзень. Мясцовы мастак С. Хазін, пісала газета «Мінский курьер» (№ 116), намалюваў партрэт пісьменніка, і многія жыхары набылі ў яго копіі з гэтага малюнка. Пазней у адным з магазінаў на Захар'еўскай вуліцы ў акне быў выстаўлены для агля-

ду «элепак Льва Талстога» работы мясцовага скульптара.

Імя Талстога было прысвоена пачатковаму вучылішчу ў Віцебску, аб чым паведамляла газета «Витебские губернские ведомости» ў нумары 226.

Многія чытачы паслалі ў Ясную Паляну віншавальныя тэлеграмы з пажаданнем Льву Мікалаевічу шчасця і доўгіх год жыцця. Мінчанін А. Пятроўскі ў п'яме да жонкі Талстога Соф'і Андрэўны прасіў прачытаць пісьменніку складзены ім верш, у якім гаварылася, што ў творах Талстога «слоў моцных прастата», яны «бадзёраць розум сілай пераканання», «чалавека ўзвышаюць». Верш заканчваўся радком: «Ганарымся мы табою».

Адзін сялянін з Віцебскай губерні пісаў Талстому, што ніякія сілы не могуць ачарніць і вырваць у народа тое вялікае шчасце, якое ўвасобілася ў ім, і кожнае слова аўтара народу вядома. «Чутны зрабіўся народ і любіць цябе за праўду, за заступніцтва», — гаварылася ў лісце.

Сапраўды, афіцыйныя ўлады, у тым ліку і мінскі губернатар, а таксама царкоўныя колы, рабілі ўсё магчымае, каб ачарніць Талстога і сарваць святкаванне 80-годдзя пісьменніка.

Нішто, аднак, не магло пахіснуць давер'е і любоў людзей да вялікага пісьменніка, які бязлітасна крытыкаваў усе сучасныя яму дзяржаўныя, царкоўныя, грамадскія, эканамічныя парадкі, заснаваныя на панавольнім мас, на жабрацтве іх, на сацыяльным і нацыянальным бяспраўі. Адзін з прагрэсіўных літаратурных крытыкаў пісаў у газеце «Мінское эхо» (1908, № 75), што можна не падзяляць багаслоўска думкі Талстога, але народ шануе не яго «багаслоўскую ідэйнасць», а мастацкую творчасць «вялікага чалавека».

У артыкуле даецца рэзка водпаведзь і мінскаму праваслаўнаму народнаму брацтву, якое папярэдзіла грамадскія і культурныя ўстановы горада, што ўшанаванне Талстога будзе разглядацца як «салідарнасць з ворагамі царквы і радзімы».

У другім артыкуле, які таксама быў змешчаны на старонках «Мінского эха» (1908, № 76), гаварылася, што Талстой з'яўляецца геніяльным мастаком і што яго імя павінна

стаяць побач з імёнамі Гамера і Шэкспіра. «Як рэаліст, — чытаем мы там, — ён паслядоўна ад пачатку да канца; ніці яго творчасці праўдзівыя, як сама сучаснасць».

Шэраг матэрыялаў быў надрукаваны аб Талстым на старонках «Нашай нівы». Дзень нараджэння пісьменніка быў названы «вялікім і ўсенародным святам». «Разам з усёй Расіяй цешымся, — гаварылася ў артыкуле, які надрукаваны ў газеце 28 жніўня 1908 года, — што, дажыўшы да глыбокай старасці, ён не страціў усіх сіл сваіх і вялікага таленту». Талстой «не мог спакойна глядзець на ўсе беды, няшчасці, на ўсё злое, што панавала навокал».

Газета змясціла партрэт Льва Мікалаевіча, яго апавяданне «Праз зямлю ў зямлю» ў перакладзе на беларускую мову. У «Нашай ніве» былі надрукаваны і такія творы пісьменніка, як «Два браты і золата», «Воўк і сабака», «Два таварышы». Рэдакцыя мела намер пазнаёміць чытача і з іншымі апавяданнямі і прытчамі Талстога, такімі, як «Тры сыны», «Тры старцы», «Упусціш агонь — не патушыш», «Казка пра Івана-дурня», але па нейкіх прычынах, магчыма цензурных, зрабіць гэтага не ўдалося.

Адначасна, што п'есу Талстога «Улада цемры» пераклаў на беларускую мову вядомы ў той час беларускі бібліяграф і літаратуразнавец Рамуальд Зямкевіч.

І ў наступных нумарах «Наша ніва» працягвала друкаваць матэрыялы пра Талстога. З абурэннем адзначалася ў зместы «З усіх старон» (№ 19), што ў Кіеве чарнасоценцы спрабавалі сарваць юбілей пісьменніка. «Колькі перашкод даводзілася змагці, каб мець можнасць святкаваць гэты «дзень Талстога», — асуджаліна ў адрас афіцыйных улад піша газета.

Як вядома, Леў Мікалаевіч адным з першых у краіне аб'явіў паход «за новы спосаб адукацыі» дзяцей і тым самым зрабіў цэлы пераварот у педагогічнай навуцы. І «Наша ніва» раіць настаўнікам школ і бацькам вучняў уважліва «знаёміцца з гэтымі новымі думкамі адукацыі паводле жывой свабоднай прыроды дзяцей».

Матэрыялы аб Талстым, які і некаторыя яго творы, надрукаваныя на старонках газеты,

знаёмілі чытача, асабліва вясковага, з творчасцю пісьменніка, паказвалі яго блізкасць да простых людзей, садзейнічалі іх духоўнаму развіццю. «Дзіўным светачам» назваў Якуб Колас Льва Мікалаевіча, чалавекам, які вечно будзе «зваць на бой... з цмою».

Зразумела, далёка не ўсе матэрыялы, што публікаваліся ў перыядычным друку Беларусі, былі адзначаны сапраўднай шчырасцю і любоўю да Талстога. Нярэдка ў іх з ліберальных пазіцый выказвалася крывадушнае спачуванне «ідэалам пісьменніка» і замоўчваўся той выкрывальны пафас, які меўся ў творах Льва Мікалаевіча. Некаторыя газеты, аўтары артыкулаў выкарыстоўвалі юбілей ў своекарыслівых мэтах. Імкнучыся, гавораць словамі У. Лебіна, прымазацца да папулярнага імя, каб памножыць свой палітычны капітал.

Калі адзначалі 80-годдзе з дня нараджэння пісьменніка, у многіх гарадах Беларусі ішлі п'есы Талстога. «Уладу цемры» глядзелі, напрыклад, Бабруйчане, мінчане. Газета «Мінское эхо» пісала ў кастрычніку 1908 года, што п'еса «Анна Карэніна» (яна была напісана паводле аднайменнага рамана) вельмі гарача ўспрынята глядачамі, зала была перапоўнена. «І не дзіўна, — заўважае рэцэнзент, — кожнаму хацелася ўбачыць на сцэне бессмяротны твор Талстога».

З вялікім поспехам у Гомелі, Віцебску, Магілёве ішлі таксама п'есы, пастаўленыя паводле раманаў «Уваскрэсенне», «Вайна і мір». Гомельская газета «Полесье» заўважала, што на спектаклі гэтыя цяжка было набыць білеты, бо было многа жадаючых іх паглядзець.

Творчасць Льва Мікалаевіча Талстога знаходзіла жывы водгук не толькі сярод прагрэсіўнай інтэлігенцыі, але і ў народным гарадскім і сялянскім асяроддзі. Перадавая грамадская дарэвалюцыйная Беларусі пільна сачыла за літаратурнай дзейнасцю геніяльнага мастака, за яго барацьбой супраць гніюскай памешчыцка-самадзяржаўнай рэчаіснасці. Суровы рэаліст, праўдзівы мастак, Талстой аказаў вялікі ўплыў і на духоўнае развіццё беларускага народа.

Ісідар БАС.

бе таго шчасця, якое дало б мне хоча паўгадзіны спатання з Вамі. На гэта я і не разлічваю, хоць у першых чыслах сакавіка я павінен буду быць у Маскве і заехаць з Масквы да Вас зусім блізка...».

Калі б Леў Мікалаевіч адказаў на гэты ліст!

Але на канверце яго памечана: «Казлоўскі з Пецярбурга. Просіць дазволу прыехаць. Адказ 28 лютага 1910 г. Булгакаў».

Ліст В. Ф. Булгакава Казлоўскаму пакуль не знойдзены, у яго дзёніку за 28 лютага, ці пазней, пра яго ні слова. Але ёсць тут нешта, праўда, мала сучаснальнае: «Дарэчы, даючы мне лісты, Леў Мікалаевіч цяпер вельмі часта не піша нават каротка, што менавіта трэба адказаць, а проста ставіць на канверце: «В. Ф.» ці «В. Ф., адкажыце». Але потым, вядома, працывае ўсе мае адказы».

Ці споўнілася ж мара Казлоўскага здымаць Талстога, ці давалася будучаму беларускаму апэратару гутарыць з ім? Больш лістоў Казлоўскага да Талстога няма. Устаноўлена,

што і да Соф'і Андрэўны за дапамогай Мікалай Феафанавіч пісьмова не звяртаўся (магчыма, у гэтым яго памылка?).

Затое, аказваецца, актыўную перапіску з ёй веў гаспадар Казлоўскага, уладальнік «Першай у Расіі фабрыкі Кінематографу і Кінематографічных стужак для жывой, спяваючай і гаворачай фатаграфіі» А. Дранкоў. У першым лісце ад 12 верасня 1908 года ён выказвае Соф'і Андрэўне ўдзячнасць за тое, што яна пасадзейнічала ў самай першай кіназдымцы Льва Мікалаевіча, якая адбылася 27 жніўня. А далей трэба працываць, бо гэта надзвычай важна: «Са свайго боку дазваляю сабе прыкласці тут серыю кінематографічных здымкаў-момантаў, якія былі зроблены для мяне ў Яснай Паляне і буду шчаслівы, калі Вы дазволіце прадэманстраваць усю стужку перад Вамі...».

Вось табе і маеш! Сам Дранкоў сведчыць, што не ён круціў ручку кінакамеры на першай кіназдымцы. А здымка ж

заўсёды яму прыпісвалася. Пачвардзяецца думка доктара мастацтвазнаўства С. Гінзбург пра тое, што А. Дранкоў, як апэратар, не мае ніякай цікаваасці, «паколькі ўжо ў 1908 годзе ён прачытаў перастаў здымаць і даручаў усе здымкі сваім наёмным служачым М. Казлоўскаму, Л. Дранкову і іншым». А Дранкову прыпісваюцца ўсе айчыныя прыжыццёвыя кіназдымкі Л. М. Талстога. І як апэратару. А больш за ўсё як гаспадару кінафірмы.

Казлоўскі не мог здымаць Талстога да лютага 1910 года — гэта зразумела з яго лістоў да Льва Мікалаевіча. Наогул, А. Дранкоў пакуль нідзе не ўпамінае прозвішча ніводнага свайго апэратара, нават роднага брата: хто менавіта што здымаў? Так, відаць, яму выгаднай...

А так хочацца знайсці пачвардзэнне, што наш зямляк М. Казлоўскі здзейсніў-такі сваю мару — зняць Талстога... 28 чэрвеня 1910 года А. Дран-

коў піша дачцэ Талстога Т. Л. Сухойінай-Талстой:

«Шаноўная Тацяна Львоўна! Толькі што атрымаў абодвы Вашы лісты, таму што толькі сёння раніцою прыбыў з Масквы. Глыбока Вам удзячны за іх... Пасылаючы замест сябе брата і п. Казлоўскага, вельмі прашу Вашага садзейнічання, за якое загадаў прыношу сваю ўдзячнасць. Усё, што Вам здаецца неабходным адлюстраваць на стужцы, яны зробіць...».

Размова ідзе пра здымкі фільма «Сялянскае вяселле» ў маёнтку дачкі Талстога Кочаты. Гэтая этнаграфічная пастаноўка стваралася пад яе кіраўніцтвам. Але Леў Мікалаевіч вельмі ў ёй быў зацікаўлены, з'яўляўся натхніцелем кінакарціны і кансультантам, быў на яе здымках. Захаваўся ліст Тацяны Львоўны да маці Соф'і Андрэўны ў Ясную Паляну ад 1 ліпеня 1910 года пра тое, як ідуць здымкі.

Вядома, прыемна, што Тацяна Львоўна піша пра нашага зямляка Казлоўскага з яўнай сімпатый. А тое, што гасцяванне кінаапэратараў у маёнтку зацягвалася, мела свой шчас-

лівы вынік: 15 жніўня сюды ў гасці да дачкі зноў прыедзе Леў Мікалаевіч і прабудзе тут неадлучна аж да 22 верасня!

У лісце ад 21 ліпеня А. Дранкоў дзякуе Тацяне Львоўне за дапамогу ў здымках «брату майму і п. Казлоўскаму...».

Але здымкі фільма працягваліся і ў верасні. Аб гэтым сведчыць запісам у сваім «Ежедневнике» ад 8 верасня Соф'я Андрэўна: «Дранкоў здымаў для кінематографа ўсіх, а потым разыграе сялянскае вяселле».

Леў Мікалаевіч у гэты самы дзень вольна занатаваў у сваім дзёніку: «Соф'я Андрэўна абавязкова хацела, каб Дранкоў здымаў яе разам са мною...».

Дык ці мог Казлоўскі ў час здымак «Сялянскага вяселля» ці ў другі які дзень не скіраваць сваёй кінакамеры ў бок Льва Мікалаевіча і, забыўшыся на ўсё, не патраціць на любімага Пісьменніка і Чалавека амаль увесь запас кінаплёнкі? І. РЭЗНІК.

ДА НАШАГА глухага мястэчка водгукі падзей новага жыцця даходзілі з вялікімі спазненнямі. Патроху ячэйка пачала папаўняцца новымі членамі. Кожны дзень вечарамі мы збіраліся на палітучобу і абмеркаванне арганізацыйных пытанняў. А гэтыя пытанні былі вельмі надзённыя: гуртаванне моладзі вакол ячэйкі камсамола, дапамога прадатрадам і фронту, барацьба з бандытызмам. Усе школьнае жыццё было падпарадкавана ўплыву нашай ячэйкі. Бальшавікі былі нашымі клапатлівымі кіраўнікамі. Выхоўваючы нас, яны пасылалі камсамольцаў на самыя цяжкія і адказныя работы новага жыцця.

У вучэбным савеце школы працаваў наш прадстаўнік, які абараняў інтарэсы бяднейшай моладзі. Гэта адразу адчулі тыя «панічы», хто раней пагардліва адносіўся да нас—дзяцей беднаты. Яны яшчэ апрапаналі гімназічныя шынялі і лічылі сябе нейкай прывілеяванай кастай сярод вучняў школы.

У асноўным сярод іх былі дзеці багатай засцянкавай шляхты і местачковых гандляроў. Мне было даручана звязца з усімі мясцовымі майстэрнямі і арганізаваць работу па ахове правоў рабочай моладзі. Лепшую і больш свядомую частку мы стараліся ўцягнуць у камсамол.

Аднойчы на сумесным сходзе партыйнай і камсамольскай ячэек, улічваючы цяжкое становішча на фронце і ў тыле, вырашана было стварыць ваенізаваную ахову (ЧОН). Пасля сходу ўсім камуністам і камсамольцам была выдана зброя. На вайсковыя заняткі збіраліся на плошчу насупраць Рэўкома. Маршыравалі па гулкім бруку, і далёка была чутна наша песня:

Слушай, рабочы,
Война пачалася,
Бросай свое дело,
В поход собирайся...

Чатырнаццацігадовым хлапчуком я рэгулярна праходзіў ваеннае абучэнне ў спецыяльным камуністычным атрадзе, які быў створаны пры Рэўкоме, і нават атрымаў на сталае карыстанне трохлінейную вінтоўку са штыком. Што такое камсамол, у той далёкі час у нашым мястэчку мала хто і ведаў. Мае бацькі, асабліва маці, былі незадаволены, калі я аднойчы прыйшоў дадому з вінтоўкай і паставіў яе ў качэргях:

— Дык гэта, чакалі цябе, чакалі, а ты, сыноч, зноў за сваё. Зноў будзеш валачыцца па свеце,—заплакала яна.—Людскія дзеці, як дзеці. Яны стараюцца, каб што добрае ў хату прынесці, парадаваць бацькоў...

Я разумеў, чаму плача маці, і стараўся, як мог, суцешыць яе. Я гаварыў ёй, што калі мы хочам дачакацца лепшага жыцця, дык трэба не сядзець, рукі склаўшы, а самім адвабываць яго ў буржуаў. Але што магла зразумець непісьменная сялянка—мая маці?

Добра насварыўшыся, яна забрала мае старыя прышывы і схавала ў каморы ў свой куфар пад замк. Але ўсё, усё было дарэмна. Нішто не магло ўтрымаць мяне дома. На гарышчы я знайшоў старыя стаптанія бацькавыя боты і ў гэтых абноскх маршыраваў па шырокім базарным пляцу з вінтоўкай на плячы.

Бацька мой амаль што зусім абыякава глядзеў на мае асабістыя жыццёвыя справы. Мабыць, за тыя гады нашай разлукі перабалела яго бацькоўскае сэрца, а зноў, сустрэўшы мяне, цвёрда ўпэўніўся, што «не толькі свету, што ў акне», што я, аб'ездзіўшы «паўсвету», набіў у дарозе і жыццёвай практыкаванасці. А калі сказаць праўду, дык бацька ўсё жыццё спачуваў рэвалюцыйным правам сярод нашых людзей, хоць зусім не разбіраўся ў іх сутнасці. Ён ніколі не верыў у бога, з прычыны чаго ў нашай хаце вельмі часта ўзнікала сварка паміж ім і маёй маці.

Ён слухаў прычытанні і слёзы мацеры і, седзячы за сталом, насмешліва пазіраў у качэргі, дзе стаяла мая трохлінейка. А то часам, калі змаўкаў лямант мацеры, ён браў трохлінейку ў рукі, і я бачыў, як маладосцю асвятляўся яго твар, як адгукаліся тыя далёкія гады, калі ён служыў салдатам Рыжскага грэнадзёрскага палка.

Калі мы былі разам з ім, толькі ўдвух, ён нібыта хацеў у мяне распытаць аб усім, выказаць і сваё адносіны да майго лёсу:

— А што? Камсамольцы — сіла! Калі сабраць вас такіх са ўсёй Расіі, дык о-го-го! З вашым камісарам Дзям'янам Котам не вельмі паспрачаецца, бо камісар усё гне за бедных, супраць, значыцца, багачеяў... Калі ўжо брацца за гэту справу, дык трэба да канца...

У сакавіку месяца 1919 года белагвардзейскія і эсэраўскія элементы арганізуюць шэраг паўстанняў. У Нясвіжы зверскі забіты старшыня Нясвіжскага Рэўкома. У Карме расстраляны ўсе члены Рэўкома, у Гомелі ўспыхнуў стракапятаўскі мяцеж. І наш Рэўком меў дакладныя весткі аб падрыхтоўцы эсэраўскага паўстання ў нашай воласці.

Цёмнай вясновай ноччу я ўпершыню прызначаюся на пост аховы мястэчка ў раёне казённага лесу. Нават цяжка словамі выказаць усхваляванасць хлапчука, тую імкліваю рашучасць, якая завалодала ім у гэты момант. Ваенком Дзям'ян Кот, апрануты ў чорную скуранку, з-пад якой вытыржаецца наган, коротка растлумачваў заданне. Ад хвалявання ў мяне дрыжалі рукі, у якіх трымаў стары нямецкі карабін. Мой таварыш Мікола, які разам са мною ішоў на пост, хоць трохі быў старэйшы за мяне, аднак не мог супакойцца. У гэты час ён мне чамусьці здаўся вельмі малым і нядужым.

На скрыжаванні дарог, якія лічыліся найбольш небяспечнымі, мы становімся на варту. Некалькі дзён таму назад на гэтым месцы было сутыкненне паставых ЧОНа з узброенымі бандытамі. Спадцішка кінжалам у грудзі забіты адзін наш баец.

Пільна ўглядаюся ў цемрыва ночы, і ўваччу здаюцца нейкія постаці, якія, нібыта, усё бліжэй і блі-

жэй падступаюць да нас. Вось-вось яны ўжо зусім блізка. Я хапаўся за свой карабін, але словы камісара: «Галоўнае, хлопцы, не трусіць і дзейнічаць зброяй толькі ў самых крытычных абставінах», — стрымлівалі і надавалі смеласці. І ўсё ж першым сплываваў я і распачаў стреляніну. Следам за мной, не стрымаўшыся, страляў мой напарнік. А ўяўная постаць усё не знікала, нават яе шарахценне набліжалася да нас.

Але расстраляўшы ўсе патроны, мы не ўцяклі з паста. З заміраючым сэрцам, залегшы за высокую мяжу, у думках парашылі стаяць насмерць.

Веснавая ноч кароткая. Патроху пачало развідвацца. І калі ранішні туман трохі развееўся, мы здзівіліся, убачыўшы наводдаль перад сабой маладзенькую дзічку-грушку. Шарахцелі на ветры яе, яшчэ не зусім голая галінкі. А нам здавалася немаведама

ні. Неяк сюды да мяне зайшоў адзін з падпольных таварышоў, па клічцы «Кубел», і ціха перадаў:

— Алесь Камінскі ўжо ўступіў «добраахвотна» ў польскі легіён, які стаіць зараз у Слуцку,—сказаў ён. — Мы распаўсюдзілі чуткі аб яго, нібыта, здрадніцтве. Нам гэта патрэбна для канспірацыі, каб ён там добра замацаваўся і не быў на падозранні. А ты можаш падтрымліваць сувязь з яго братам. Ён будзе заходзіць да цябе, я скажу яму...

Але польская камендатура не давала мне супакою і зноў выклікала да сябе. Высокі, тонкі, як жардзіна, шляхцюк у зялёным фрэнчы без пагонаў і такім жа галіфе пачаў чапіцца зноў з запытаннямі: дзе я вечарамі бываю, хто яшчэ са мною разам ходзіць, ці ведаю я нейкага Курьільчыка. Ад гэтай яго гаворкі мне стала аж горача. Я зразумеў, што нехта пра мяне яму даносіць. І толькі тады ўсё стала ясна, калі ўба-

Мікола ХВЕДАРОВІЧ

Мікола Хведаровіч напісаў біяграфічную аповесць «Сповідзь перад будучыняй». Яна прысвечана гераічнай барацьбе беларускага камсамола ў гады грамадзянскай вайны і белалпольскай акупацыі. Сёння штотыднёвік «Літаратура і мастацтва» змяшчае ўрывак з гэтага твору.

Камсамольцы, сябры мае...

што. Праўду кажучы людзі: «У страху зекры лупатыя».

А ўлетку яшчэ больш згусціліся чорныя хмары над нашым мястэчкам. Войскі генерала Доўбар-Мусніцкага прарваліся на Слуцкім напрамку. Старэйшыя камсамольцы Барыс Чарных, Іван Бахта пайшлі служыць добраахвотнікамі ў Чырвоную Армію. Сяргей Бабарэка, разам са сваім бацькам, уступіў у конную армію Будзённага. Камсамольцы, трохі старэйшыя за мяне, збіраліся ў эвакуацыю. На ячэйцы было вырашана, што я, як самы малодшы, застануся дома для сувязі з падпольнай групай кам'ячэйкі. Застаўся таксама Алесь Камінскі, якому даручалася асобае заданне. Старшыня Рэўкома Антон Шкадарэвіч сказаў мне:

— Куды табе ехаць, хлопчак? Ты ж яшчэ зусім падшыванец. Заставайся, брат, дома. Толькі трымайся асцярожна, бо і тут будзеш нам патрэбны. Мы хутка вернемся, далёка адступаць не будзем...

Эвакуіраваліся ўсе мае лепшыя сябры. Я разгублена стаю і паглядаю, як з-пад крутой падкасцельнай гары спускаюцца апошнія падводкі. Горкі смутак зацілае мае вочы. Бягу ў памяшканне Рэўкома. На падлозе валяюцца розныя паперы. Я іх запіхваю ў печку і падпальваю. Не зачыняючы дзвярэй, выбігаю на базарную плошчу. Бачу, стаяць апошнія атрады чырвонаармейцаў. Ад'язджае Пацейкаўскі Рэўком.

Прыход пілсудчыкаў суправаджаўся рабункамі і арыштамі. Калі людзі даведаліся аб гэтым, дык разам са сваёй жывёлай—каравомі і коньмі пахаваліся ў лясах. Вітаць польскіх уланаў, якія з даўжэзнымі шаблямі, на куцахвостых стаенніках першымі ўехалі ў наша мястэчка, з хлебам і соллю выйшлі сустрэць кулак і багатыя местачковыя гандляры.

Каб не сустракацца з людзьмі, якія добра мяне ведалі як актыўнага камсамольца, адразу наймаюся да знаёмых на хутар пастухом і цэлымі днямі са статкам кароў знаходжуся ў лесе. Алесь Камінскі ведаў, дзе са мною можна будзе сустрэцца. Адноўчы ён пабачыўся са мною і перадаў вельмі сумную вестку: па здрадніцкай заяве эсэра Калькі арыштаваны камсамольцы-браты Алесь і Віктар Быкі. Старэйшы з іх, Алесь, былы сакратар Рэўкома, без следства расстраляны белалпольцамі. Пакинуты для падпольнай работы Есіп Шкадарэвіч прабіраецца да Чырвонай Арміі, якая затрыманася на падступах да Бярэзіны.

— Падпольны камітэт РКП прапанаваў мне,—сказаў ён,—уступіць добраахвотнікам у войска польскае, каб там весці прапагандыскую работу сярод салдат і арганізаваць падполле...

Развітваючыся, параіў быць і мне асцярожным і непрыкметным, а далейшую сувязь падтрымліваць з Міколам, які таксама вярнуўся да падпольнай работы. Алесь Камінскі развітваўся са мною, ідучы на небяспечную рызыку, але я зайздросціў яму, хоць і ведаў, што небяспека чакае яго на кожным кроку.

На хутары пражыў я аж да позняй восені. Надшоў халодны і мокры месяц кастрычнік. Давалася, скончыўшы паству, наняцца на падзённыя работы: пілаваў дровы на паравым млыне, паліў печы ў лаз-

чыў, як з суседняга пакоя выйшаў даўно мне знаёмы былы вучань нашай школы Юз'ік-Ліхадзіеўскі. Ён нават некалі наведваў нашы камсамольскія сходы. А цяпер у яго на шапцы была прычэпленая «белая курьца»—так у нас называлі польскі салдацкі герб. Я спалохаўся, сэрца ў мяне задрыжала. Ага, падумаў я, дык вось хто мяне турбуе!

Танклывы шляхцюк, пратрымаўшы мяне з гадзіну, некуды выбег, а я застаўся адзін у пакоі з Ліхадзіеўскім, які спрабаваў падлабуніцца да мяне і пачаў гаворку, чаму я зараз не вучуся ў польскай школе, дзе мае сябры Мікола, Кастусь ды іншыя. Цяжка было ад яго адчапіцца, і на ўсе яго запытанні я адказаў: «не ведаю», «няма калі», «не чуў»...

Тым часам зноў убег у пакой той жа порсткі шляхцючок. Злосна на мяне глянуўшы, ён сказаў:

— Будзеш да нас прыходзіць кожны тыдзень, да мяне будзеш прыходзіць, пся крэў...

Глянуўшы яшчэ раз у нейкую паперу, што ляжала на сталае, ён лісліва запытаўся:

— Дык, мувіш, у Курьільчыкаў ты не бываеш? Ну, добра, да мяне будзеш прыходзіць кожны чацвер. А цяпер ідзь дахаты...

Я не ішоў, а ляцеў. Дома сустрэла мяне маці са слязамі. Трывожныя хвіліны перажыла яна, пакуль я быў у пастарунку. Вечарам дома, пасеймаваўшыся, вырашылі, што я з бацькам пайду шыць кажухі ў далёкую вёску на Слуцчыне. Назад мы вернемся толькі пад вясну, а да таго часу ўсё некай перайначыцца...

Праз пару дзён мы ўжо былі далёка ад дому. За Грэскам, у глухой вёсцы, ледзь знайшлася работа. А за ўсю зіму абышлі амаль усё вёскі пад Слуцкам. Чуткі, што наша Чырвоная Армія з-пад Бярэзіны наносіць моцныя ўдары па белалпольцах, узнімала надзею і акрыляла нас.

Як толькі ў вёсцы з'яўляліся краўцы—чутка разб'ягалася ва ўсе навакольныя хутары і пасёлкі. Здаралася шыць і ў заможных гаспадароў. Па даўнейшай завяздзёнцы краўцоў прымалі як найлепшых гасцей. Але за доўгі тэрмін знаходжання далёка ад дому адзенне наша моцна паднасілася і прапахла аўчынай—едкай дубільнай гаркотай. Толькі адзін раз нам пашэнціла ў вясковай лазні. У гэтай мясцовасці іх не будавалі, а кожны ў сябе дома зрэдку плёхаўся ў начоўках. Памыць бялізну і прывесці яе да ладу мясцовыя гаспадыні, у якіх мы працавалі, не браіліся. Калі мы засталіся адны ў хаце, бацька сказаў:

— Ці не прагуляецца табе, хлопчак, ды збегаць дадому пакуль трымаецца дарога? Трэба ж нам некай змяніць бялізну, ды і маці, напэўна, бядуе адна, чакаючы нас. Доўга затрымлівацца дома не трэба. Два ці тры дні, напэўна, хопіць?

Я даўно ўжо чакаў такой гаворкі. Цягнула дадому, цікавіла, як там жывуць мае сябры?

— Хопіць, вядома, і трох дзён,—узрадавана адказаў я.—Але можа здарыцца якая няўпраўка, дык яшчэ на які дзень затрымаюся. Калі заўтра пайсці на працы, дык на змроку змагу быць ужо дома. Снег за ноч добра падмерзне і правальвацца амаль што не будзе.

Бацька, на момант спыніўшы работу і сур'ёзна зірнуўшы на мяне, сказаў:

— Ну, глядзі, каб сам дзе не «праваліўся». Ходзяць чуткі, што ў Слуцку акупанты парасстрэльвалі камсамольцаў. Не забыў жа, напэўна, як выклікалі і цябе ў пастарунак, як мы бедавалі, як маці плакала на ўсю хату. Выклікалі ж нездарма? Думаеш, яны нічога не ведаюць і аб усім забылі? Сабак-даносчыкаў у іх цяпер колькі хочаш. Вунь бачыў, як цяпер завільялі хвастамі перад новымі гаспадарамі?..

— Бачыў, яшчэ як, усё бачыў. Але ж пасля таго ўжо нямала прайшло часу. У іх і без мяне цяпер сваіх, больш важных спраў колькі хочаш хапае. Паспрабую ісці напразкі, мінаючы вёскі. Дома пераначую адну ноч. Памыюся, возьму бялізну і начыню. А назаўтра ранаю пастараюся рушыць назад... — Занадта ўпэўнена гаворыш. А вунь, калі мы шлі ў Маразах, дык вясковы солтыс часта заходзіў вечарамі. Любіў ён пагутарыць з намі і між іншым аднойчы сказаў:

— Хлопец у цябе, тымчасовае, кемлівы. Ці не знаёмы ён з тымі васьмі камсамольцамі, пра якіх пан камандант расказваў на сходзе. Ой, глядзі, кравец! З імі цяпер не вельмі цацкаюцца!..

— Хай сабе брэша,—яшчэ больш самаўпэўнена адказаў я.—Мы ўжо за гэты час нямала змянілі гаспадароў. Нідзе і нічога я нікому не казаў. Мяне амаль што ніхто тутакі не ведае. Не клапаціся, тата, пра мяне. Заўтра ранаю, пасля сьняданьня, збегаю дадому.

Аж гуў пад нагамі добра ўляжалы і сціснуты замаразкам снежны пласт. Ішлося бадзёра і ўпэўне думалася, як там жывуць нашы хлопцы.

Што ж гэта я? Значыць, уцёк, спалохаўся. Хоць зараз і небяспечна, але я адшукаю сваіх. Ёсць чуткі, што Кастусь вярнуўся з эвакуацыі, і што наша камсамольская група зноў актыўна дзейнічае ў тыле ворага.

Вось і родныя мясціны. Мястэчка здалёк пазірае заспаным вокам на дарогу. А васьмі наш равок. З цаглянішча сцэлеца па зямлі зусім нетрывалы дымок і ніяк не можа дапаўзіць да наезджанай чорнай дарогі. Маўкліва стаіць на раздарожжы пахляя старая кузня, каля якой ніколі не спыняецца стукат і тлумная гамана. Хіба, што ўжо сёння пазнавата, дык усё разышліся. Толькі ў карчме, якая стаіць насупроць яе, у адным акенцы, нібы чакаючы каго, блішчыць палахлівае святло.

Але што гэта? Яшчэ здалёк бела пляма на ўсю сцяну карчмы вісіць нейкая даўжэзная паперына. Мабыць, вельмі важныя здарэнні адбыліся ў нас за гэты час? Падышоўшы бліжэй, не зважаючы на позні час змяркання, прачытаў:

«Петрусь камісар».

Малюнкі былі падпісаны вершамі на польскай і беларускай мовах, у якіх высмейвалася савецкая ўлада. На адным з малюнкаў, на панскім ложку, у мяккіх прынах, ляжаў камісар Петрусь. Яму прыслугоўвалі, згінаючыся ў пояс, сяляне.

Імгненна й з лютай злосцю я сарваў гэтую брыду са сцяны карчмы. Здалося, што аж пошчак адгукнуўся ў вячэрняй цішыні. Хуценька, каб ніхто не заўважыў, парваў паперку на дробныя кавалачкі, кінуўшы яе ў прорву калодзежа, які быў побач з карчмой. У гнеўнай узбуджанасці вусны мімаволі паўтаралі:

«Яшчэ вернецца Петрусь! Забыліся, панове, як давалі драпака?»..

Спяваючыся, нават не заўважыў, як апынуўся на базарнай плошчы каля самай гміны. Было ўжо зусім цёмна, і ў вокнах будынка святла ўжо не было. На высокім плоце каля каплічкі вісела такая ж паперына. Пералезшы праз агароджу на другі бок і ўпэўніўшыся, што нідзе нікога няма, сарваў я і гэту панскую «забаўку». Каля царквы, на высокіх разгалістых клёнах сумятліва закрычалі гракі, уладкоўваючыся на начлег. Стаўшы за сцяной каплічкі, яшчэ раз азірнуў плошчу. Нікога нідзе не было. Я адразу пераскочыў праз пералаз і, мінуўшы крупадзёрку, заспяшаўся дамоў. Але з-за вугла суседняга будынка, зусім нечакана, сустрэў мяне даўні знаёмы, школьны хлопец Дакся. Яшчэ тады далі яму такую мянушку за дрэнны нораў. Сказаць папраўдзе, я напаткаў таго, каго баяўся ўжо даўно, бо меліся чуткі, што пры панах ён адкрыў нават у мястэчку крамку і ў аддзяку за гэта вельмі шчыра сябраваў з паліцэйскімі «гіцлямі». Гандлюе Дакся таксама і самагонкай. Гэта ён выдаў паліцэйскаму сакратару Рэўкома ды іншых камуністаў, якія да акупацыі працавалі ў савецкіх установах. Сустрэўшы мяне, ён аж расплыўся ад здзіўлення:

— О, адкуль жа ты ўзяўся,—неяк узрадавана залапатаў ён, нібыта чакаў гэтай сустрэчы ўжо даўно.—Нідзе цябе не відаць было: ні ў польскім клубе, ні на вячорках?

Перапалоханы ад такой «прыхільнасці» да мяне, я ледзь сабраўся з думкамі, каб адказаць на такое пытанне, і зусім невыразна прамовіў:

— Хіба ж не ведаеш? Працую ў Падгорцах на цагельні ў пана Рымшы. Вось і атрымаў дазвол наведаць маму, як яна там жыве?

Дакся з'едліва ўсміхнуўся і параіў, каб я прыходзіў на зборню. Казаў, што там бывае вельмі весела. Збіраецца шмат хлопцаў і дзяўчат, можна і патанчыць...

«Каб ты ўжо «танчыў» у шалёным доме», — падумаў я сам сабе і сказаў:

— А што, я там вельмі патрэбны ці што? Няма, брат, чаго мне танчыць па зборнях. У Падгорцах таксама ходзім гуляць. Ёсць там добрыя хлопцы і дзяўчаты. А, тым часам, з работы дадому не так лёгка вырвацца,—адказаў я, каб хутчэй адчапіцца ад такога сябра:—Бягу, бягу, брат, дадому. Няма часу!

Адбегшыся некалькі крокаў, раптам падумаў:

«Загінуў я. Вось дык сустрэча. Што ж мне рабіць? Ранаю трэба як хутчэй ратавацца, пакуль гэты нягоднік не скеміць, што гэта я пазрываў панскія плакаты... Хутчэй дадому, і нават каб маці нічога не даведалася пра гэта».

Уладзімір ДЗЮБА *Пра сябе*

*Молат,
серп,
зорка*

Як гэта проста—
Сонца ўзышло.
Будзіцца горад,
Устала сяло.
Сонечныя ўсмешкі,
Сонечныя вочы
Твае,
Рабочы.
Як гэта мудра—
Далеч звяніць.
Азёрнае люстра,
Песні крыніц.
Новыя задумы.
Радасны сучаснік—
Калгаснік.
Як гэта светла—
Жыта расце
Жывым не бяследна.
Кветкі ў руцэ
Гарызонт неба,
Розум нескароны
У цябе,
Вучоны.
Як гэта звонка—
Наўкол цішыня.
Узнёсла і тонка
Спявае струна.
Калі жыць—
Дык мужна,
Калі быць—
Героем,
Воін.
Як гэта мудра,
Як гэта проста,
Як гэта светла,
Як гэта звонка:
У гербе краіны—
Молат,
Серп,
Зорка!

Уладзімір ШУРПА

Роднаму гораду

Ну, добры дзень,
стары знаёмы,
На дзіва юны
горад мой.
Я веру ў мудрасць
аксіёмы—
Зямному
хочацца дамоў.
Пазнаць цябе
зусім нялёгка,
Хоць мы з маленства
сябрукі.

Калі дзе ў тым,
Што я не шчыры,
Мяне хто-небудзь папракне,
Мае пачуцці—канваіры,—
Як пад ружжо бяруць мяне.
І позна каляца тады мне,
І позна літасці прасіць—
Няхай нядобрае загіне,
Няхай святое будзе жыць!
І вось іду я пад канвоем...
Хачу прайсці ля тых прысад,
Дзе замірае з нейкім болям
Штовосень яблыневы сад.
І вось іду я пад канвоем,
І коле ногі сенажаць,
І што ні двор—
То бульбы повен,—
І людзі ўслед свае глядзяць.
Там,
Дзе нямеюць ад няпраўды,
Скусаўшы губы да крыві...
...Не трэба большае спагады,
Не трэба большае любві.

Радыехвалі

Радыехвалі крычаць,
Радыехвалі маўчаць...
Крычаць,
Калі моцным шквалам
Шхуну з людзьмі сарвала.
Калі над жывым чалавекам
Мора спявае рэвем.
І вусны чыесці сухія
На «ты» выклікаюць стыхію.
Недзе далёка, далёка.
Звялі,
Пажоўклі краскі.
На нейкім мерыдыяне —
Аблелены небасхіл.
Атамны выбух — і зніклі,
Новыя Нагасакі.
І кружацца радыехвалі
У паветры змярцвела-сухім.
І мне не спіцца начаю,
Ніяк не зжывуся з маўчаннем.
Дзе ж вы,
Радыехвалі?
Крычыце,
Як і крычалі,
Хвалюйце,
Як хвалявалі.
Абмыўшы трывожныя станцыі,
Лёсам маім вы станьце.

М. МЯШКОВУ.

Не прыйшоў з вайны мой бацька,
І айчыны харошы мой
Нешта стаў за сэрца брацца—
Гэй,
Кашчавая,
Пастой!
Не нальо яму грамулькі,
Што ж, няможна—
Не нальо.
Я возьму яго за рукі.
Галаву схілю сваю
Перад гэтым чалавекам.
І, о смерць,
Я так хачу:
Пад яго нялёгкім векам
Сэрца к сэрцу падключу.

Люблю часінку тую ў годзе,
Калі ля кожнага двара
Пара вады вялікай прайдзе
І прыйдзе кветак, траў пара...

Мой лес

Расло сто дрэў на той
дзяляцы.
Тых дрэў няма.
На месцы тым
Сасонкам вольна маладым.
Іх мы садзілі,
Падшыванцы.
Іду па юным сасняку.
І коле шыю,
Твар ігліца.
Цераз гусцен мне не прабіцца—
Цяпер ужо не хлапчуку.
А лес—хлапчук,
Не лес яшчэ,
Яму да мудрасці далёка,
І мне трывожна,
Мне няёмка;
Калі яшчэ ён падрасце?
Сасонка
Сохне.
А чаму?
Чаму другая крываножка?
А тозія
І з ёй бярозка
Удваіх агоралі зіму.
Ды замяце зноў гэты бор.
Мяцеліцы завуююць дзесьці.
Мае ж сасонкі—
Быццам дзеці.
Хто абаргне іх,
Сясцёр?
І хто падкажа ім,
Як жыць?
Бо лес стары адсюль—
За вёрсты,
І той заносіцца ў бланкеты:
Ссячы тры,
Восем пасадыць...

Фота А. КАЛЯДЫ.

Даўно тут
з рэхам я галёкаў
За вербалозам
ля ракі?
Відаць, твой дойдзід быў
пракокам,
Што бачыў промні
за смугой.
Блішчыць ускрай
не воўчыым вокам,
А электрычнаю дугой.
І голас чуцен
твой далёка,
Хоць спяць касцельныя званы.
Аўтограф ставяць
на аблоках
Магутных фабрык
каміны.
Раслі мы разам:
ты — ў паверхі,
А я
у сталасць
курс трымаў.

І смела ставім
сёння вехі—
Час не затрачаны
дарма.
Са свету госці валам валяць
Вядомасць,
як ні гавары.
І вунь калышыцца на хвалях
Адбітак Замкавай гары.
Спраўляюць людзі юбілей,
Стагоддзі лічаць гарады.
А Нёман-бацька
не мялее —
Як ты, ён вечна малады.
І я свае успомніў
дваццаць—
Пару шчаслівых
мар і сноў.
Дазволь жа
горда называцца
Шчаслівым гродзенцам
ізноў.

НА АТРЫМАННЕ ДЗЯРЖАУНАЙ ПРЭМІІ СССР

ЁСЦЬ РОЛІ, якія прыносяць вялікую творчую радасць і самому актёру, і глядачам, якія, вызначаючы паўнацэннасць, жыццёвасць, дакладнасць створанага актёрам вобраза, як бы адкрываюць для сябе зноў і самога актёра. Думаецца, што менавіта такой роляй стала для заслужанага артыста БССР Валянціна Белыхвосціка, актёра Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы, роля камісара Руднева ў трылогіі ўкраінскага рэжысёра Т. Леўчука «Дума пра Каўпака».

Перш чым звярнуцца да гэтай творчай удачы Белыхвосціка, хацелася б прыгадаць рысы кінематаграфічнай біяграфіі актёра. Яна небагатая на ролі (зрэшты, у тэатральнага актёра для кіно не заўсёды ёсць час), але ў ёй ёсць тыя асаблівасці і заканамернасці, мабыць, спярша і незаўважныя, якія спаквалі рыхтуюць актёра да адкрыцця. І тады ярчай вылучаюцца тыя грані творчага таленту, што раней як былі схаваны ад недасведчанага вока. Тады мы адчуваем, што актёр ужо даўно ішоў да гэтай ролі, рыхтуючыся расказаць пра чалавека, які паўстае зараз з экрана.

У спісе яго кінаработ пераважаюць невялікія па аб'ёму, часцей эпизадныя ролі, сыграныя на розных кінастудыях, у тым ліку і на «Беларусьфільме». (Праўда, ужо шмат гаварылася пра тое, што наша кінастудыя не балуе сваёй увагай беларускіх актёраў — вось і Белыхвосцік сыграў сваю пакуль што лепшую ролю на кінастудыі імя А. Даўжэнкі.) Больш за ўсё даводзілася іграць ролі грамадзянскага плана. Гэтаму спрыяла, відаць, і сама знешнасць актёра. Рэжысёры запрашалі Белыхвосціка, калі ў невялікім эпизодзе трэба

было шмат сказаць пра чалавека, каб за валавым позіркам адчуваўся характар, асоба.

Палымяны і мужны рэвалюцыянер з Рудабелкі Максім Ус («Рудабелская рэспубліка»), сведка гераічных падзей — Вядучы з «Аптымістычнай трагедыі», камандзір партызанскага атрада («Заўтра будзе позна»),

Сабраны дакументы, дзённікі С. В. Руднева, юнага ўдзельніка штурму Зімняга, вернага камуніста-ленінца. Безумоўна, ён быў асобай незвычайнай — яркай, моцнай, ён валодаў рэдкім талентам разумення, не паказнога, а ўнутранага чалавеча-любства. У ім была, па свед-

асаблівай «радасці» сустрэў у Спадшчанскім лесе Руднева, які патрабаваў тады ад партызан выканання найстрогай дысцыпліны. Але не выпадкова потым ідзе на смерць за свайго камісара. «За камісара прасіць не трэба. За камісара майго жыцця...» Ідзе ў бой Карпенка, не дагаварыўшы, — усё і так

най задачай — і мы адчуваем, мы верым, што ўплыў Руднева на самога Каўпака быў значным. Іх адносіны часам выклікаюць у нашай памяці незабыўныя вобразы Чапаева і Фурманова...

Думаецца, што працуючы над фільмам-трылогіяй, аўтары не раз успаміналі Аляксандра Даўжэнку, які марыў расказаць аб партызанскай барацьбе. Успаміналі яго добра вядомыя словы, сказаныя пры падрыхтоўцы здымак «Шчорса». Тады ён гаварыў аб актёрах, «прыгожых і сур'ёзных», аб тым, каб «адчуць у іх вачах высакародны бляск і высокія пачуцці... Каб усё цудоўнае, што пранеслі яны (героі) па палях Украіны, адлюстравалася на іх тварох поўнасьцю і перадалася глядачам і напоўніла сэрцы нашчадкаў высокім хваляваннем». У «Думе пра Каўпака», і асабліва ў апошняй частцы — «Карпаты, Карпаты...» гэты даўжэнкаўскі напад — «высокае хваляванне» — перадаецца глядзельнай зале. І ў гэтым галоўны поспех карціны.

Усё яшчэ шукаем мы сярод застаўшыхся каўпакоўцаў камісара Руднева... Вобраз, створаны В. Белыхвосцікам, — данина памяці палітработніка, загінуўшым і жывым, — запамінаецца. Думаецца, па праву зойме ён месца ў шэрагу цудоўных кінематаграфічных вобразаў герояў — камуністаў, камісараў.

М. ПУШКІНА.

«КАМІСАР МАЙГО ЖЫЦЦЯ...»

старшыня («Руіны страляюць»), пракурор («Спытай сябе»), Клімаў («Чорная бяроза»), вучань Макаранкі, выдатны педагог Карабанаў («Учора, сёння і заўсёды») і інш. Усе гэтыя ролі вымагалі «асаблівых, самых чыстых фарбаў», па выказванню Даўжэнкі. І менавіта гэтыя ролі рыхтавалі да галоўнай работы: камісар, стойкі, мужны, строгі, крыштальнай чысціні і адданасці чалавек — Сямён Васільевіч Руднеў. Мы бачым Руднева на працягу ўсяго фільма-трыпціха, бачым яго ў розныя моманты партызан час — на гарачым кані пераможцы і ў балотнай дрыгве, у хвіліны паражэнняў і ў дні партызанскіх святаў. І заўсёды Руднеў — душа партызанскай абшчыны, верны памочнік слаўнага камандзіра.

чанню сучаснікаў, асабліва прыцягальна сіла, якая была ім неабходна, якая збліжала людзей — нягледзячы на ўяўную строгасць яго характару. Менавіта такім, як зазначыў паэт, быў палечнік Каўпака Платон Варанько, і сыграў яго беларускі актёр. Сыграў жывога і легендарнага камісара з той асаблівай кагорты, якая наводзіла жах на ворагаў — камісара, які загінуў, але перамог!

Камісар-палітработнік... Гэта гучыць цудоўна! У нашым сэрцы — памяць пра камісараў грамадзянскай вайны, вайны з фашыстамі... Камісар заўсёды там, дзе цяжэй за ўсё, дзе патрабуецца асабліва загартоўка.

Самы «свавольны» партызан Карпенка (М. Галубовіч) без

ясна: камісар стаў для яго самым блізім і дарагім чалавекам.

У апошняй частцы трылогіі мы бачым Руднева-Белыхвосціка, які прыкрывае адыход таварышаў. Мы адчуваем, як не хочацца яму, бацьку, каб у гэтай смерцельнай сутычцы застаўся побач з ім сын. Пакутлівыя вочы бацькі і — жалезная воля байца... Магчыма, у гэты моманты актёр успамінаў свайго бацьку, партыйнага работніка, партызана...

Герой Валянціна Белыхвосціка прайшоў доўгі і цяжкі шлях — для актёра гэта быў шлях складаны і творча радасны. Побач з ім пастаянна быў цудоўны майстар К. Сцепанкоў, які стварыў вобраз Каўпака. Дабіцца поспеху ў такім дуэце — справа двойчы складаная. Але артыст спраўляецца з пастаўле-

ДА 150-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ Л. М. ТАЛСТОГА

УЗРУШАНАЕ І МАЛЯЎНІЧАЕ ПЯРО

Кожны радок у драматычных творах Л. Талстога — супроць несправядлівасці. Сацыяльнай. Маральна-этычнай. Грамадскай. Таму спектаклі па іх заўсёды прасякнуты ўнутраным грамадзянскім тэмпераментам. Калісьці мхатаўцы, пачынаючы сцэнічную гісторыю п'ес выдатнага мастака, здзіўляліся велічнай прастаце сюжэтаў і багацейшай моўнай палітры яго тэатральных твораў, іх захапляла празрыстая мудрасць і жыццёвая праўда тых рэальных гісторый, якія пісьменнік па-мастацку аднаўляў для сцэны. І далейшая практыка пацвердзіла справядлівасць тых першых высноў. Вялікі мысліцель і грамадзянін, Л. Талстой даў мастацтву тэатра магчымасць важна і маштабна раскрыць перадрэвалюцыйную рэчаіснасць расійскіх будняў, дазволіў рэжысёрам і артыстам паглыбіцца ў непаўторны духоўны свет чалавечай істоты, якая прагне праўды, імкнецца да справядлівасці, шукае ісціну.

Беларускі тэатр неаднаразова звяртаўся да старонак драматычнай літаратуры і да прозы Л. Талстога. У летапісе сцэнічнай гісторыі яго твораў пазначаны як выдатныя дасягненні і самастойныя адкрыцці работы народных артыстаў СССР П. Малчанова і Б. Платова («Жывы труп» у пастаноўцы коласаўцаў у 1951 г. і купалаўцаў у 1961 г.), Г. Глебава («Анна Карэніна» ў купалаўцаў у 1951 г.), Я. Палосіна («Улада цемры» ў Рускам тэатры БССР у 1960 г.), Ф. Шма-

кава («Улада цемры» ў коласаўцаў у 1969 г.), народных артыстаў БССР К. Саннікава, І. Ждановіч, М. Бялінскай, М. Звездачотова, А. Труса, І. Шацілы, Д. Арлова, Г. Абуховіч, В. Тарасова, А. Шэлега, Г. Маркінай, Я. Глебаўскай, прадстаўнікоў розных актёрскіх пакаленняў. Характэрнай рысай пастановак драматургіі і прозы Л. Талстога на беларускай сцэне з'явілася суладдзе рэжысуры з мастацка-сцэнографамі, і тут варта назваць работы народнага мастака БССР Я. Нікалаева, заслужаных дзеячаў мастацтваў рэспублікі А. Марыкса, І. Ушакова, У. Галубовіча.

Купалаўцы тройчы выводзілі ў святло рампы герояў твораў Л. Талстога: у спектаклях «Анна Карэніна» ў рэжысуры К. Саннікава «Уваскрэсенне» (сцэнічная кампазіцыя і пастаноўка А. Яфрэмава) і «Жывы труп» у рэжысуры народнага артыста БССР І. Панова. Акадэмічны тэатр імя Якуба Коласа ў 1951 годзе паказаў упершыню на беларускай сцэне п'есу «Жывы труп» (пастаноўшчык заслужаны дзеяч мастацтваў БССР А. Скібнеўскі) і вось ужо дзевяць гадоў іграе «Уладу цемры», пастаўленую Б. Эрыным. Рускі тэатр БССР імя М. Горькага іграў у 1939 г. кампазіцыю паводле «Анны Карэнінай» і ў 1960 г. — «Уладу цемры». Двойчы паказваў інсцэніроўку рамана «Анна Карэніна» Брэсцкі тэатр імя Ленінскага камсамола Беларусі (спектаклі па ім ставілі ў 1950

і 1961 гг. заслужаныя дзеячы мастацтваў БССР А. Міронскі і Ю. Арынянскі) і драму «Жывы труп» у 1951 г. (рэжысёр А. Міронскі).

Прыкметнай творчай з'явай было першае ў гісторыі сцэнічнае ўвасабленне талстоўскіх вобразаў на балетнай сцэне. У 1971 г. кампазітар Г. Вагнер разам з лібрэтыстам і харэографам А. Дадзішкаліні пазнаёміў грамадскасць з «перакладам» на мову музыкі старонак апавядання вялікай выкрывальнай сілы, якое ў свой час абуджала рэвалюцыйны настрой у чытачоў і прыкоўвала да ганебнага слупа казарменны дух царскай Расіі, — «Пасля балю». Музыку да драматычных спектакляў па п'есах і інсцэніроўках Л. Талстога пісалі таксама кампазітары Д. Камінскі і Д. Лукас.

Крытыкі і гісторыкі беларускага тэатра адзначаюць дапытлівасць і творчую смеласць аўтараў сцэнічных версій Л. Талстога на падмостках нашай рэспублікі. Рэжысура і выканаўцы кіруюцца ленинскай ацэнкай і аналізам літаратурнай спадчыны вялікага пісьменніка.

На здымках, зробленых фотакарэспандэнтам «ЛіМа» У. Крукам, вы бачыце народнага артыста СССР Б. Платонава ў ролі Федзі Пратасова ў спектаклі купалаўцаў «Жывы труп»; народнага артыста БССР А. Труса і артыста Л. Трушко ў ролях Мітрыча і Мікіты ва «Уладзе цемры» ў пастаноўцы коласаўцаў.

ПА ПРАВУ ТАЛЕНТУ

У Брэсцкім абласным тэатры лялек — новы спектакль, пастаўлены паводле п'есы Е. Тарахоўскай «Па шчупаковаму загаду». Яго рэжысёр і выканаўца галоўнай ролі — адзін і той жа чалавек, артыст тэатра Уладзімір Зайцаў. Усе лялькі, а іх каля 30, зроблены рукамі самога Зайцава, прычым кожная лялька, незалежна ад таго, эпизадная яна або вядучая, мае дасканала прадуманы і адладжаны механізм, кіраваць яким зручна, лёгка. У датах, пластычныя магчымасці корпуса і галавы лялькі намнога пашыраюцца, хаця і не ўсе акцёры, на жаль, выкарыстоўваюць іх да канца. Дэкарацыі, шырма, якая круціцца, «адзежа» спектакля, касцюмы, рэквізіт — таксама справа рук Уладзіміра Зайцава. Сам спектакль вырашаны ў традыцыйнай абразцоўскай манеры, без асаблівых прэтэнзій на арыгінальнасць, але з вялікай любоўю і павагай да рускай народнай казкі, да яе быта.

Спектакль іграецца артыстамі весела, з запалам і з нейкай кранальнай задуманасцю. І тут нельга не сказаць некалькі ўдзячных слоў у адрас самога калектыву. Як гэта цудоўна, што тэатр з яго галоўным рэжысёрам А. Шкілёнкам клопоціцца аб выкарыстанні вялікай творчай энергіі маладых талентаў, прадастаўляючы магчымасць праявіць сябе ў такіх розных творчых іпастасях. Была рызыка? Зразумела. Але была і ўвага, спагада да мастака.

У час здычкі спектакля, акрамя абавязковага мастацкага савета і запрошаных аўтарытэтных гасцей, прысутнічалі і дзеці, а паколькі гэты тэатр для іх, то і былі яны тут за галоўных суддзяў. «Барані божа, пачнуць цукеркі грызці ў час дзеяння», — непакоіўся Зайцаў. Але турботы былі дарэчнымі: дзяцей заваражыла дзеянне, яны ўважліва слухалі, актыўна перажывалі, хваляваліся за герояў казкі, нават падказвалі ім словы і ўчынкi. І спектакль атрымліваў сваё галоўнае права — заслужанае права на жыццё.

Уладзімір КАЗБАНАУ,
Алена РАМАНОВІЧ.

ДЗЕСЯТАЯ БІБЛІЯТЭЧНАЯ ПЯЦІГОДКА

Масавыя бібліятэкі Гродзеншчыны пачалі прапаганду рацённай XXV з'езда з першых дзён яго работы. У кожнай бібліятэцы ёсць кніжныя выстаўкі, тэматычныя паліцы з назвамі: «Ад з'езда да з'езда», «Па шляху ўказанаму партыі», якія ўзнікаюць папкамi газетных выданняў, тэматычнымі картатэкамі, рэкамендацыйнымі спісамі літаратуры.

Намаганні бібліятэчных работнікаў у адрас аўтарытэтных гасцей і запрошаных аўтарытэтных гасцей, прысутнічалі і дзеці, а паколькі гэты тэатр для іх, то і былі яны тут за галоўных суддзяў. «Барані божа, пачнуць цукеркі грызці ў час дзеяння», — непакоіўся Зайцаў. Але турботы былі дарэчнымі: дзяцей заваражыла дзеянне, яны ўважліва слухалі, актыўна перажывалі, хваляваліся за герояў казкі, нават падказвалі ім словы і ўчынкi. І спектакль атрымліваў сваё галоўнае права — заслужанае права на жыццё.

Бібліятэчным абслугоўваннем у вобласці ахоплены кожны населены пункт, большасць прадпрыемстваў і арганізацый усіх галін народнай гаспадаркі, навуковыя ўстановы. Працэнт ахопу насельніцтва кнігай масавымі бібліятэкамі складае 65,6 працэнта.

У дзевятнай і дзесятай пяцігодках бібліятэчная справа ўступіла ў прынцыпова новы этап развіцця на аснове цэнтралізацыі. У цяперашні час створана 12 самастойных цэнтралізаваных бібліятэчных сістэм. Ідзе падрыхтоўчая работа ў астатніх раёнах — Лідскім, Гродзенскім, Наваградскім, Смаргонскім. Планаўдзяча закончыць цэнтралізацыю бібліятэч у першым квартале 1979 года.

Былі зроблены далейшыя крокі па каардынацыі работы бібліятэч розных сістэм і ведамстваў, узмацнілася іх сувязь з арганізмамі навукова-тэхнічнай інфармацыі. Каардынацыя работы знайшла сваё адлюстраванне ў правядзенні сумесных навукова-практычных канферэнцый, семінараў, практыкумаў бібліятэчных сістэм Міністэрства культуры, навуковых устаноў, прафсаюзаў. Выдаюцца сумесныя даведачна-бібліяграфічныя выданні, краязнаўчай і сельскагаспадарчай кіравання.

Колькасць чытачоў у бібліятэках усіх сістэм і ведамстваў павялічваецца з кожным годам. Толькі ў бібліятэках сістэмы Міністэрства культуры яна павялічылася ў параўнанні з 1975 годам на 45 тысяч і складае 680 тысяч.

Найбольш планамерную і сістэматычную работу па прыцягненню чытачоў праводзяць сельскія бібліятэкі Ваўкавыскага, Карэліцкага, Шчучынскага, Зэльвенскага, Мастоўскага раёнаў, бібліятэкі гарадоў Гродна і Ліды. Тут арганізавана дыферэнцыраванае абслугоўванне вядучых груп чытачоў: механізатар, жылёвадоў, паліво-

даў, спецыялістаў народнай гаспадаркі, моладзі, якая працуе і вучыцца.

За два гады пяцігодкі больш чым на 2 мільёны павялічылася ў бібліятэках вобласці кнігавыдача і складае цяпер 13 мільёнаў 638 тысяч. Павысілася інтэнсіўнасць выкарыстання кніжных фондаў масавых бібліятэч, выдача грамадска-палітычнай літаратуры вырасла на 308 тысяч, тэхнічнай на 112 тысяч, мастацкай на 1 мільён 12 тысяч. Кожным чытачом прачытана ў сярэднім па 20 кніг.

Ёсць у вобласці нямала бібліятэч, якія цікава і паспяхова вядуць прапаганду сельскагаспадарчых ведаў. Гэта Бяляра-Жалудочная і Орлеўская сельскія бібліятэкі Шчучынскага раёна, Міжэвіцкая, Харазвіцкая — Слонімскага, Гальшанская і Будзёнаўская — Ашмянскага, Вензаворская — Дзятлаўскага, Навадворская — Свіслацкага і інш. Умела рэкамендацыі кніг, добрая арганізацыя інфармацыйнай работы, сувязь з партыйнай, камсамольскай арганізацыяй станаўча адбілася на актуальных чытанні ў вышэйназваных бібліятэках.

Але ёсць у арганізацыі бібліятэчнага абслугоўвання і ў рабоце асобных бібліятэч яшчэ і нямала нявырашаных праблем.

Усё яшчэ адстае ад сучасных патрабаванняў узровень прапаганды кнігі. У шэрагу бібліятэч Гродзенскага, Астравецкага, Берастаўскага, Воранаўскага раёнаў слаба прыцягваюцца новыя чытачы. Не забяспечваюцца неабходна дыферэнцыяцыя і апэратыўнасць абслугоўвання кнігай спецыялістаў сельскай гаспадаркі.

У бягучай пяцігодцы перад бібліятэкамі пастаўлена важная задача — узмацніць іх ролю як ідэалагічных і інфармацыйных цэнтраў. Належыць ахапіць бібліятэчным абслугоўваннем усё насельніцтва вобласці, якое чытае, забяспечыць высокі якасны ўзровень работы.

Сучасны этап навукова-тэхнічнай рэвалюцыі патрабуе далейшага ўдасканалення інфармацыйнай дзейнасці бібліятэч усіх тыпаў і ведамстваў, значна пашырэння інфармацыйных функцый масавых бібліятэч. Ад іх патрабуецца забяспечыць усё слаі насельніцтва навуковай і палітычнай інфармацыяй.

Мы будзем дамагацца, каб прапаганда кнігі наліла баявы, наступальны характар, каб значна павялічыць колькасць масавых мерапрыемстваў у бібліятэках, павысіць якасць іх правядзення, этанакіраваўнасць, паўнату, апэратыўнасць.

А. УШАВА,
дырэктар Гродзенскай абласной бібліятэкі
імя Я. Ф. Карскага.

На бульвары Луначарскага жыццё віравала, як у нямым кіно. Але хваля свежага паветра ўнесла ў пакой шумнае дыханне перад суботняй вуліцы. Гэты гарадскі акампанемент стаў настолькі звыклым, што зусім не патрывожыў Надзіных думак пра родныя Тышкавічы, пра самабытныя песні вясцоўцаў. Цяпер, калі скончыла кансерваторыю, яна часцей наведваецца на Брэсцкім не толькі да сваякоў. Да малазнаёмых бабуль завітвае: песні слухае, занатоўвае ўслед; найбольш цікавыя запісы трапляюць потым у акадэмічны зборнікі.

Сціплай касою ўкладзены цёмныя, амаль чорныя валасы; яснымі і спагадлівымі васьмікамі паглядаюць вочы; у адкрытай белазубай усмешцы — рысачкі сарамлівасці... Відаць, гэта і ёсць спрадвечная беларуская прыгажосць. А ці толькі ж насустрач аднаму прывабнаму

Купальскае РЭЖА

абліччу раскрываюцца сэрцы сялянскіх жанчын? Ці знаходзіла б сёння Надзея Баканова кантакт з вясковымі спявачкамі, калі б не была для іх сваёю, калі б марна корпалася над нотным лістом, спрабуючы зафіксаваць нечуваныя «хітрыкі» народнага спеву, калі б спевы гэтыя не сталі для яе хлебам надзённым?

Памятае, як у пасляваенны час аднавяскоўцы арганізавалі калгас. Як выходзілі гуртам кабеты рабіць на бураковых, кукурузных, каняных надзелах. І яна, дзяўчынка, цягнулася за імі ў поле. Не ўсякую працу вытрымлівалі кволяны дзіцячыя далонькі. І тады казалі з усмешкаю жанчыны: лепей ты нам спявай, а ўжо мы за цябе даробім. Надзея, календарным законам і традыцыям насуперак, спявала ўсё, што ведала.

Падхопліваецца: «Ой жа і дарэчы! Сёння якраз — Купалле, 7 ліпеня. Колькі ўжо вякоў папараць-кветку шукаюць — ніхто яшчэ не знайшоў. А ўсё роўна: кастры запаліць, шукаюць... У нашых мясцінах гэты прыгожы абрад такі спраўны — наведваюць нават экспедыцыі фалькларыстаў». І зноўку: «Сёння ж — Купалле!» Гэта ўжо — для ўвайшоўшых таварак.

Вось яны і ў зборы, чатыры артысткі, што пачалі сваё супольнае спевы якраз купальскімі песнямі. Таму і завуцца: квартэт «Купалінка». Таму беларуская абрадавая «Ой, рана на Івана» — як візітная картка ансамбля і як талісман. Дванаццаць гадоў назад ля калыскі нованароджаных калектыву завіхаліся яго «духоўныя бацькі»: Генадзь Цітовіч і Канстанцін Паплаўскі. Арганізатар і знакаміты кіраўнік Дзяржаўнага народнага хору БССР вылучыў з жаночай групы гэтыя самабытныя галасы і прапанаваў утварыць квартэт. Школай выхавання лепшых мастацкіх манер, «акультуранай» падачы фальклору сталі для «Купалінкі» ўрокі К. Паплаўскага. Ужо ўлетку 1968 года ў «ЛіМ» называў квартэт сярод удзельнікаў IX Суветнага фестывалю моладзі; з Сафіі ж прадстаўніцы беларускага мастацтва вярталіся «ў золаце»: перамога на фестывальным конкурсе!

Бляск дарагіх медалёў не сляпіў вочы, не замінаў глядзець на рэчы цвяроза: ансамбль — праца для душы, але перш за ўсё — хор. Асноўная нагрузка, «служба». Так і цягнулі дзве лямкі... Як жылося-працавалася квартэту — калектыву — у калектыве? Усяляк, відаць, бывала. У хоры — дзесяткі, іх — чатыры. Несупадзенне інтарсаў тут — з'ява нямінучая.

І дарэмна судзіць: «добра» ці «дрэнна», што пайшлі яны 2 гады назад з хору. «Добра» ці «дрэнна», што пачалі выступаць у праграмах ансамбля «Харошкі», падрыхтаваўшы хутка 8 новых песень. Што ніхто не папракне за словы: «Мы працуем на квартэце». Што канцэрты досыць папулярнага ансамбля для іх магчымасць пазнаёміць, а можа, і зацікавіць, прывабіць моладзь рэдкаснай народнай чысцінёй свайго нямоднага, някідкага (як яны кажуць) мастацтва.

Ім гаварылі: «Вы такія розныя, а спяваеце — цяжка вылучыць, дзе чый голас». Канечне, розныя. Як вакалісты, як музыканты, як людзі.

Валянціна Прыдачына, заслужаная артыстка рэспублікі, — яркае падгалосачнае сапрама. У ёй — мудрасць, шчырасць, энергічнасць, нейкая жыццёвая незаменнасць. Надзея Баканова здзіўляе спецыфічным, трубным тэмбрам голасу. Алена Цялькова — «універсальны інструмент» у ансамблі, у гутарцы — крышачку філосафа. Ніна Брынковіч (яна ў ансамблі чацвёрты год), яе стыхія — сярэдні рэгістр; парывістая, рухавая, часам замкнутая... Яны не толькі спяваюць — гавораць супольна!

— Мы маем на мэце захаванне і прапаганду беларускага фальклору. Пяём, пераважна, без акампанемента, па сцэне амаль не рухаемся — таное мастацтва, згадзіцеся, на аматара. Гэта не шлагер. Так што папулярнасці, славы не шукаем...

Купальскае РЭЖА

— Любim народныя песні ў іх спрадвечным, неапрацаваным варыянце. Аўтарскіх твораў увогуле не бяром. Непераборлівая ж мы ў адным сэнсе: аднолькава ставімся да усіх песень: лірычных, жартоўных — калі толькі песня з густам апрацавана, калі яна «кладзецца на голас». Вядома, трэба папрацаваць над яе характарам, вызначыць рэжысуру кожнай рэплікі. Тут жа ў кожным радку — то алегорыя, то даціпнасць...

— Але нам цяжка дагадаць: мы напрызныя ў выбары апрацовак. З намі стала супрацоўнічаюць толькі тыя музыканты, якія ведаюць нашы тэсатурныя магчымасці...

— Спяваем апрацоўкі Цітовіча, Паплаўскага, Сіраты. Цяпер, з «Харошкімі», маем некалькі песень эстраднага плана, на фоне якіх разгортваецца харэаграфічная кампазіцыя. «Добры вечар», напрыклад. Увогуле ж мы, як крыштальны кубак на далонях, ілём гэтую песню, нашу песню.

Гэтак жа, квартэтам, абмяркоўваюць яны артыкул у «Комсомолке», разважаюць пра будучыя гастролі і прыгадаюць колішнія уражанні ад парыжскай Мары-Роз ці Ніягарскага вадаспада. Гэтак жа, квартэтам, гавораць пра надзённую справу.

— Замацавалі за намі пастаяннага хормайстра — да нядаўняга ж часу былі прадстаўлены самі сабе. Малады спецыяліст Анатоль Шагаў — вораг таго, каб неахайнасці сплеўці співаць на рахунак так званай «народнасці». Шмат працуе з намі над гукам, ансамблем, строем...

— Зрабілі новую песню — «Муж у мяне быў». Адначасова «чысцім» сталы рэпертуар: «Зялёны ку», «Прыходзіў малойчычак», «Кураньты», «Лавіў дзедка рыбку»...

— Да юбілею рэспублікі мярнуем зрабіць новую праграму. Праўда, мы неахвотна ідзем на поўнае «асвяжэнне» рэпертуару, за што часта папракаюць. Здавалася б, народная песня мае права на больш працяглы тэрмін канцэртнага жыцця, чым сучасная эстрадная...

— Балюча слухаць, калі кампетэнтныя дарадцы называюць старызнай, напрыклад, ужо класічную «Ой, рана на Івана». Мы вымушаны былі развітацца з «Купалінкай» — цудоўным напевам, які не старэе. Хоць сёння аднавілі б у рэпертуары забытую жамчужыну — «Пры Дунаіку». Ды ад нас патрабуюць «свежанькага»...

Зараз пра іх не думаецца інакш, як з сімпатыяй. І хаця відавочна, што рабочыя ўмовы ўдзельніц квартэта робяцца больш творчымі, дужэ перакананне: іх мастацтва мае патрэбу ў падтрымцы. Толькі б не згубілася, толькі б захавалася... У розныя часы выйшла некалькі беларускіх пласцінак, на якія трапілі асобныя нумары «Купалінкі».

Звычайная дзежка, немудрагелісты гляк — арыбуты матэрыяльнага жыцця нашага краю — ашчадна, бы, скарб, захоўваюцца ў музеях. Неацэннае багацце, пакінутае шчодрой песеннай душой беларуса, нярэдка застаецца безабаронным, безаглядным — не сакрэт... Нялёгка даецца «Купалінцы» місія захавальніцы фальклору. Песню ў музей не здасі, песня павінна жыць, гучаць — інакш яна гіне.

З лёгкасцю ўяўляю сабе нязвыклыя сімвалы: не сялянскі глечык — крыштальны кубак трымаюць далоні чатырох беларускіх жанчын. Галасы «Купалінкі» вяртаюць яму спрадвечную чысціню і мілагучнасць.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

ШТО ГАЛОУНАЕ ў песні — музыка або тэкст? Пытанне як быццам недазначнае. І тое, і другое, мабыць, аднолькава галоўнае. І ўсё ж, паклаўшы руку на сэрца, скажам — большасць песень мы ўспрымаем і запамінаем менавіта як мелодыю. Нават калі пакладзена яна на сапраўдную паэзію.

Пра ўсё гэта думалася тут, на рэпетыцыі хору Беларускага тэлебачання і радыё, якім кіруе народны артыст БССР прафесар Віктар Уладзіміравіч Роўда. Думалася ад процілеглага. Бо ўсё, што выконваў хор, успрымалася як цэласны твор, дзе мелодыя і тэкст знаходзіліся ў рэдкім гарманічным спалучэнні.

Але ж якая доўгая і цяжкая дарога вядзе да гэтага! Ідзе рэпетыцыя песні А. Туранкова «Вязень». «Мой грустны товарищ махае крылом...» — спявае хор. Раптам дырыжор ступае алоўнам па фартэпіяна.

— Ніхто не дышае, гук тупы, драўляны, — кажа Віктар Уладзіміравіч. — Не рабіце крашчэнда, разумеете? Яшчэ раз... «Мой грустны товарищ махае крылом...»

Зноў дырыжор спыняе хор, нервова круціць у пальцах алоўнак.

— Крылом-м-м. Не чуваць — м-м-м. Глытаеце канчаткі. І наогул не пра арла расказваеце. Хіба ў вас арло? Ну, ніхто не бачыў гэтай птушкі, не бачыў, як яна горда трымае галаву, як ганарліва паглядае...

«Мой грустны товарищ махае крылом...», — дырыжор са згодай ківае галавой, — «крывавую пішу кілоет под окном...»

І зноў перапынае ён песню, і зноў некалькі разоў паўтарае з хорам новую фразу, пакуль не дабіваецца патрэбнага гучання. Потым пачалася рэпетыцыя харавой песні, у якой расказваўся пра дзючат, што хадзілі па беразе і селі хмель. Паслухаўшы нуплет, дырыжор раптам пытаецца ў харыстаў, ці бачылі яны славуці ансамбль «Бяроза», як «плывуць» па сцэне яго танцоркі?

— Вось так і дзючаты з нашай песні, — гаворыць ён, — яны не скачуць, не мітусяцца, хада іх павольная, нетаропная, усе яны — сама грацыя. Вось так і паказваць іх. І зноў звярніце самую пільную ўвагу на артыстэцкі вымаўленне...

Я падзяліўся ўражаннямі ад рэпетыцыі з адным музыказнаўцам.

— Спецыфіка радыё, — заўважыў ён, — запіс вымагае вельмі дакладнага вымаўлення...

Мабыць, ён меў рацыю, гэты музыказнавец. Я ўспоміў яго словы, калі Віктар Уладзіміравіч паказаў мне сваёсаблівы часопіс, дзе фіксуецца ўсе ацэнкі запісаў на радыё і грампластцінкі, у тым ліку і ў маскоўскім Доме гукзапісу, дзе, дарэчы, у апошні час хор запісаў 42 творы рускай і зарубежнай класікі, народнай харавой музыкі. І вось заключэнні маскоўскай камісіі: «Адзначаць надзвычай высокамастацкае выкананне і запіс», «Прыняць у фонд доўгатэрміновага захавання...» Сярод гэтых твораў — песня «На Палессі гомаі» У. Алоўнікава, «Зорка Венера» А. Багатырова, харавы цыкл А. Турышчана, «Татарскі палон» Рымскага-Корсакава, «Горныя вяршыні» А. Рубінштэйна.

Так, магнітафонны запіс, нібы той рэнтген, выяўляе самы малы дэфект выканання, дэфект, які мо і застаўся б незаўважаным на звычайнай канцэртнай пляцоўцы.

Значыць, спецыфіка? Не, усё ж такі — мастацкае крэда дырыжора. Мне давялося пабываць на ўроку харавога дырыжывання ў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, які веў Віктар Уладзіміравіч. Было гэта напярэдадні дзяржаўных экзаменаў. Хор у пераважнай большасці складаўся са спявакоў роўдаўскага калектыву, дырыжоры — студэнты-выпускнікі кансерваторыі. Кожны з іх «праходзіў» з хорам адзін нейкі твор. І зноў жа — тая метада. Прафесар прымушае сваіх будучых калег паўтараць кожную музычную фразу ла таго часу, пакуль яна не прагучыць ідэальна чыста, пакуль кожнае слова тэксту не будзе дакладна адпавядаць музычнаму вобразу

і наадварот. І яшчэ адно назіранне. У адносінах настаўніка да «сваіх вучняў» — ніякай паблажлівасці, ніякіх сцідак на ўзрост, адсутнасць вопыту. Усё па самай высокай мерцы патрабавальнасці. Мне казалі, што не ўсім гэта падабаецца, што Роўда занадта жорсткі, што ён нецярліва ставіцца да самага нязначнага промаху, што ніколі не ідзе на кампраміс. Але — які можа быць кампраміс у мастацтве?

Так, суровы... Але вось яшчэ адна рыса характару маэстра. Адзін з яго выпускнікоў расказваў, што Віктар Уладзіміравіч можа пайсці да рэктара кансерваторыі прасіць за студэнта, якога пазбавілі стыпендыі.

Сэрца выбрала ПЕСНЮ

За дваццаць два гады работы ў кансерваторыі Віктар Уладзіміравіч «выпусціў» каля чатырохсот хармайстраў. Многія з іх выкладаюць у навучальных установах, многія кіруюць самадзейнымі калектывамі. Сярод іх вядомыя далёка за межамі рэспублікі заслужаныя работнікі культуры БССР Л. Дробыш, М. Дрынеўскі, І. Вінаградава, выдатныя хармайстры А. Бельскі, А. Шунтаў, А. Шагаў...

Вось так ён і дзеліць сваю любоў паміж кансерваторыяй і Домам радыё. Што ў гэтай любові пераважае? Сам Роўда на гэтае пытанне толькі паціскае плячамі. З аднолькавым захапленнем гаворыць і пра тое, і пра другое. І ўсё ж такі мне падалося (гэта мае чыста суб'ектыўнае меркаванне), што ў ім, калі можна так сказаць, пераважае артыст над педагогам.

Можа, рызыкаўна гаварыць, што ён стварыў мастацкі калектыв, якім цяпер кіруе. Калі падыходзіць фармальна, то хор Беларускага радыё быў створаны яшчэ ў самым пачатку трыцятых гадоў. Але калі мець на ўвазе незвычайную яснасць музычнай мовы, амаль інструментальную дакладнасць і ансамблеваю вызначанасць кожнай партыі, высокае тэхнічнае майстэрства, нарэшце, тая мастацкая вынікі, якіх дамогся калектыв, дык тут двух меркаванняў быць не можа — менавіта сённяшні хор стварыў Роўда.

У рэпертуары яго — амаль 600 харавых твораў, пераважна большасць якіх заснавана на нацыянальным меласе.

— Мы амаль поўнасю «агучылі», — гаворыць Віктар Уладзіміравіч, — два тамы песеннага фальклору, сабранага Рыгорам Раманавічам Шырмам.

І яшчэ адна лічба. Кожны год хор запісвае да васьмідзесяці твораў. Віктар Уладзіміравіч пералічвае апошнія запісы — песні і апрацоўкі Семянікі, Багатырова, Лучанка, Тырмайд, Мдзівані, Смялкоўскага, Папалаўскага. Можна смела гаварыць, што хор стаў сапраўднай творчай лабараторыяй, дзе адбіраецца, адшліфоўваецца, фарміруецца ўсё лепшае ў сённяшнім беларускім песенным, харавым мастацтве. Не выпадкова заўважыў адзін наш масціты музычны дзеяч: «Тое, што спеў хор Роўды, — будзе жыць».

А калі ўжо гаварыць аб спецыфіцы, адметнасці «тэле-радыёкалектыву», дык гэта тое, што голас яго разносіцца эфірам па гарадах і вёсках, і слухаюць яго мільёны і мільёны людзей. Які яшчэ калектыв можа пахваліцца такой аўдыторыяй?

І ўсё ж такі роўдаўскі хор «выходзіць» з залы запісу на канцэртныя пляцоўкі, каб застацца сам-насам са слухачом,

каб адчуць яго жывое хваляванне, яго адносіны да песні. Канцэрты калектыву ў сталіцы нашай рэспублікі, у Маскве, на Украіне, у Прыбалтыцы, у шматлікіх беларускіх гарадах ідуць пры аншлагах і ніколі не пакідаюць слухачоў раўнадушнымі. І гэта пры сённяшнім модзе на эстрадную песню. І гэта пры тым, што Роўда не шукае лёгкіх шляхоў да сэрца слухача, не ідзе на тое, каб «зачапіць» яго моднай мелодыяй.

— Сапраўдны музыкант, — гаворыць ён, — ніколі не павінен здраджваць мастацтву дзеля ўяўнай папулярнасці.

Маэстра лічыць, што адзіны спосаб «паказаць» сябе — высокая мастацкасць.

— Хор сам па сабе вельмі статичны, — гаворыць Віктар Уладзіміравіч, — ён, як кажуць, не глядзіцца. Як і дырыжор, што наогул стаіць пачынай да публікі. І захапіць яе, уразіць, усхваляваць можна толькі багатай палітрай фарбаў, правільнай інтанацыяй, выдатнай дыкцыяй, арыгінальнай фразіроўкай, пранікнёным у сутнасць твора.

На адной з рэпетыцый святочнага канцэрта, у якой прымаў удзел і роўдаўскі хор, я пачуў у яго выкананні жартуючы беларускую песню «Гусельнікі». Чуў я гэтую песню раней у іншым выкананні, і правільна кажуць — усё пазнаецца ў параўнанні. Мне не удалося «схапіць» на колны галасоў «разбіў» дырыжор выканаўцаў гэтай песні, але гучала яна так, што ты нібы ўважывіў бачыў гэтую сляпую сцэнку, яе герою, трохі смешных і адначасова вельмі дасціпных, мудрых. Вось што значыць «зрабіць» песню! Я зноў праціту маэстра: «Выканаць народную песню, — гаворыць ён, — значыць убацьчыць яе вонкам рыжска, анцэра, мастака, даць кожнаму вобразу песні танчэшную псіхалагічную характарыстыку, выразіць яго гунавоў фарбай, правільнай інтанацыяй».

Дарэчы, у тым святочным канцэрте роўдаўскі хор удзелу не прыняў, хоць камісія «ўзля» ўсе тры творы, якія ён паказаў. Я спытаў потым Віктара Уладзіміравіча, у чым справа. Ён усміхнуўся:

— Я даведаўся, што прэтэндэнт на выступленне ў гэтым канцэрте, трэба сказаць, вельмі прэстыжным, была і адна з народных харавых капэл, якой кіруе мал кансерваторскага выхаванка. Для самадзейнага калектыву такое выступленне значыць вельмі многа, гэта пэўны этап у яго творчай біяграфіі. І я напрасіў арганізатараў канцэрта паказаць не наш, а народны калектыв...

...Мы сядзім ва ўтульнай кватэры прафесара Роўды і вядзем нетаропную гутарку. Час ад часу гаспадар вымае з шафы чарговы альбом з фотаздымкамі і друкаванымі выразкамі. Такіх альбомаў у яго больш дзесятка. Па іх можна прасачыць амаль увесь творчы шлях маэстра. На многіх фотакартках сустракаецца адзін і той жа твар пажылога сівога мужчыны. Аляксандр Васільевіч Свешнікаў. Славуці Свешнікаў, арганізатар і нязменны мастацкі кіраўнік Дзяржаўнага акадэмічнага рускага хору СССР. Чалавек, з якім звязана цэлая эпоха ў развіцці харавога мастацтва. А вось і яго партрэт з надпісам: «Віктару Роўдзе. У знак вялікай сімпатыі і дружбы. На добрую памяць».

Віктар Уладзіміравіч з гонарам называе сябе вучнем Свешнікава.

Яны пазнаёміліся ў Вільнюсе больш чвэрці стагоддзя назад, амаль што выпадкова. Віктар Уладзіміравіч тады заканчваў мясцовую кансерваторыю (адначасова ён займаўся ў медыцынскім інстытуце) і кіраваў адным з гарадскіх самадзейных хораў. Лёсу трэба было распарадзіцца, каб славуці

хормайстар пачуў калектыв кансерваторскага выпускніка. Потым была кароткая размова.

— Атрымаеце дыплом, паступайце ў нашу аспірантуру, — сказаў Свешнікаў (ён быў тады рэктарам Маскоўскай кансерваторыі), — адначасова будзеце працаваць хормайстрам у маім хоры.

І вось ззаду пяць гадоў вучобы ў аспірантуры і, адначасова, работы выкладчыкам у Маскоўскім харавым вучылішчы і хормайстрам у свешнікаўскім хоры. Потым паспяхова абарона дысертацыі. Усё гэта было для Віктара Уладзіміравіча выдатнай школай пазнання і асэнсавання прафесіі харавога дырыжора. З хорам Свешнікава ён аб'ездзіў амаль увесь Савецкі Саюз. Здаралася, што Аляксандр Васільевіч давяраў маладому хормайстру самастойна весці вялікія канцэртныя праграмы.

Многіх заветаў настаўніка Віктар Уладзіміравіч трымае да ўвайце ў сваёй рабоце з хорам Беларускага тэлебачання і радыё. Асабліва часта ён паўтарае артыстам словы Свешнікава аб тым, што прыроду голасу, каб яна была падуладна волі спявака, яго пачуццям, настрою, трэба шліфаваць, як вецер і мора шліфуюць каменні — з тым жа пастаянствам бясконцых паўтараў.

Колькасны склад хору невялікі. Пошукі найлепшай ансамблевай раўнавагі прывялі маэстра да думкі — расставіць хор па квартэтах. Кожны квартэт — сапрана, альт, тэнор, бас — уключае спявакоў з падобнымі якасцямі голасу. Адрозніваць індывідуальна адказнасць артыстаў, што дазволіла прыкметна ўзняць іх выканаўчае майстэрства.

...Фотаздымкі, фотаздымкі... Яшчэ адзін з цёплым подпісам: К. Кавяцкас, народны артыст Літоўскай ССР, былы педагог Віктара Уладзіміравіча ў Вільнюскай кансерваторыі. Цяпер яны разам штогод уваходзяць у журы ўсіх святаяў песні, якія праводзяцца ў Прыбалтыцы.

А гэта што за здымак? Віктар Уладзіміравіч у акружэнні жанчын у нацыянальных касцюмах.

Гаспадар глядзіць на фотакартку, усміхаецца.

— Ды гэта ж «хор Роўдаў», — тлумачыць ён. — На маёй радзіме ў вёсцы Замошша Мядзельскага раёна амаль усе — Роўды, і амаль усе спяваюць. Я там часта бываю...

Так, можна шмат гаварыць пра Віктара Уладзіміравіча Роўду — клапатлівага, патрабавальнага дарадчыка харыстаў-аматараў. У час Першага Усесаюзнага фестывалю самадзейнай мастацкай творчасці працоўных ён быў нязменным старшынёй журы па жанру харавога мастацтва.

Віктар Уладзіміравіч можа падрабязна расказаць пра творчыя здабыткі многіх калектываў — капэлы Палаца культуры Мінскага аўтазавода, хору Магілёўскага гарадскога Дома культуры, хору Наваполацкага музычнага вучылішча, капэлы брэсцкіх настаўнікаў... Кожны з іх ён шмат разоў слухаў, кансультаваў. І пачынаеш яшчэ больш выразна адчуваць, як блізка да сэрца прымае Роўда ўсё, што звязана з развіццём і станаўленнем харавога мастацтва на Беларусі. Не ўсім, далёка не ўсім у гэтай справе ён задаволены. Віктар Уладзіміравіч лічыць, што трэба больш увагі надаваць харавому мастацтву ў нашых школах, што наспеў час праводзіць у рэспубліцы масавыя святыя песні, як гэта робяць у рэспубліках Савецкай Прыбалтыкі. Трэба, трэба, трэба...

...Мы ўжо нагадвалі, што Віктар Уладзіміравіч адначасова з кансерваторыяй заканчыў медыцынскі інстытут. Што і кажаць, — урач — вельмі пачэсная прафесія. А выбрала сэрца песню. На ўсё жыццё!

М. ЗАМСКІ.

Падзеі і даты

ДА НОВЫХ ЗДЗЯЙСНЕННЯЎ

Высокае жывёнае неба, то затканае воблакамі, то ярна асветленае сонцам, — зусім побач, пад столлю, за шыбінамі айна. Яно ўзраецца ў твары людзей, акамяляе і такіх жывых, што нібыта адчуваеш іх прысутнасць. Мансім Багдановіч і Цётка, Г. Гай і Ф. Дзяржынскі, М. Кедышчэ і «Бацька Мінай», Пімен Панчанка і Пётр Клімух. Толькі назваць іх заняло б шмат часу!..

Сяргей Міхайлавіч Ванар перастаўле барвова-чырвоным гладыблусы, усміхаецца — няўжо яму пільдзесці? — і адрозу быццам забывае і пра кветкі, і пра свае гады. Перад ім — новая, яшчэ незавершаная работа. І мо таму, што забірае яна ўвесь яго час, усе яго думкі цяпер, яна — самая даражэйшая для яго. Іван Мележ. Заклаўшы рукі за спіну, злёгку нахіліўшыся наперад, ён ідзе праз стагоддзе, несучы людзям свой родум...

Удыхнуць жыццё ў гліну і пасля як бы знутры асяліць яе полымем пачуцця — задача скульптара. Не простая задача, нават калі рашэнне знойдзена, нават калі праца захапіла.

Праца. Заўсёды праца. Ёю пазначаны жыццёвы шлях. З самага пачатку. Сын рабочага з аршанскага дэпо, якое цяпер носіць імя К. Заслонава, Сяргей Міхайлавіч і сам пачынаў рабочым. Вучань тонара, токар, школа рабочай моладзі — ці не адтуль гэта прага зрабіць, стварыць сваімі рукамі чуд, вываліць з дрэва, з каменя, з металу жывую плоць мастацтва?

У 1957 годзе скончыла мастацкае вучылішча. І першы вялікі поспех — лішч студэнцкую работу «Рэйкавая вайна» набыла Дзяржаўны музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. Пасля, неаднойчы, будучы акрыліць мастака творчыя Удачы, а той, першы поспех, — запомніцца. Скульптурная кампазіцыя «Рэйкавая вайна» паклала пачатак рабоце над тэмай Вялікай Айчыннай вайны на працягу ўсіх наступных гадоў.

Вучань А. К. Глебава і А. А. Бембеля, Сяргей Ванар заканчвае Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут у 1966 годзе ўжо вядомым мастаком. Яго скульптуры прыцягваюць усё большую ўвагу, іх набываюць музеі краіны. І толькі з адным скульптурным партрэтам не хоча расставіцца мастак. З партрэтам маці. Сваёй маці. А вобраз набывае большае гучанне. Твар уражвае той прыхаванай сілай, якая дапамагла столькім людзям выстаяць, перажыць ліхалецце. Гэта не проста партрэт, гэта — вобраз маці, вобраз беларускай жанчыны.

І яшчэ пра адну работу Сяргея Міхайлавіча Ванара нельга не сказаць. Пра помнік Ф. Дзяржынскаму ў Дзяржынаве. У невялікім скульптурным партрэце, узятым гранітнай калонай да тонкага вянця бяроз, мастак здолеў сказаць і пра мужнае жыццё рэвалюцыянера, і пра суровы час станаўлення Савецкай улады, асабліва рамантыкай рэвалюцыі.

У поўным росквіце сіл сустраў сваё пільдзесцігоддзе Сяргей Ванар. Многа зроблена, яшчэ больш задумаў. І хочацца ад усё душы пажадаць яму вялікіх творчых здзяйсненняў.

Т. МІКАЛАЕВА.

НЕ ФОН, А КАМПАНЕНТ ВІДОВІШЧА

Калі ў Гродне паявіўся малады мастак Мікалай Якунін, свабоднай вакансіі ў нашым тэатры не было. Гэта не збынтэжыла яго: ён згадзіўся на пасаду загадчыка дэкарацыйнага цэха. Аднак малады мастак не абмежаваўся на гэтай пасадзе толькі адміністрацыйнымі функцыямі. Ён быў перш за ўсё — мастак. І, сам па сабе, актыўна ўключыўся ў работу мастакоў — пастаноўчыкаў. Разам з імі ён прымаў удзел у абмеркаванні драматургічнага матэрыялу, эскізаў дэкарацый і касцюмаў, часта прапаноўваў сваё мастацкае вырашэнне, свае эскізы. І ўсё гэта рабіў з такой далікатнасцю, шчырасцю і добразычлівацю, што яго старэйшыя калегі не толькі не крыўдзіліся на Мікалая Міхайлавіча, а наадварот, прымалі яго парады з удзячнасцю і разуменнем.

Творчая апантанасць, мастацкі густ, невычэрпная энергія — усё гэта не застаўся незаўважаным. Кіраўніцтва тэатра даручае Якуніну самастойную пастаноўку «Жаніцьбы» Гоголя.

Маё хваляванне тады цяжка перадаць, — гаворыць Мікалай Міхайлавіч. — Я ўзяўся за работу над «Жаніцьбай» з вялікай радасцю. Трэба было ж працаваць над гоголеўскім творам! І я выдатна разумеў, што дэкарацыйнае вырашэнне гэтага спектакля павінна быць не ілюстрацыяй да твора, не ўпрыгожаннем, а стварэннем асэнсаванага вобраза, які перадае прыгажосць і тонкасць аўтарскіх інтанацый, жанравую асаблівасць камедыі. Сакавіты гумар, выпуклыя характары — усё патрабавала яркага, лаканічнага і разам з тым рэалістычнага вырашэння...

Прэм'ера прайшла з поспехам. Аб рабоце мастака адзін рэцэнзент зазначыў, што Якунін здолеў знайсці і перадаць у афармленні спектакля іранічную ўсмешку М. Гоголя. Пасля першай удачай работы яму пачалі час ад часу даручаць самастойныя пастаноўкі. Сярод іх былі такія, як «Ліса і вінаград» Фігерэда, «Сям'я Плахавых» Шаўрына, «Таполька мая ў чырвонай хусціцы» Ч. Айтматова, «Заўтра будзе нашым» (па матывах рамана П. Абрахамса «Сцежкаю грому») і іншыя. Разнастайнасць жанраў патрабавала і разнастайнасці сцэнічнай формы. А гэта было нялёгка пры планшце сцэны, абмежаванай васьмі метрамі глыбіні і васьмі шырыні. Тым не менш, праяўляючы здзівосную вынаходлівасць, Мікалай Міхайлавіч заўсёды

знаходзіў аптымальны варыянт, дамагаючыся выразнага і вернага вырашэння мастацкага вобраза.

— Я па свайму профілю манументаліст, — гаворыць Якунін. — Але манументальнае вырашэнне ва ўмовах нашай сцэны гэта напружанае рыштванне і канструкцыя, крадзеж карыснага метражу. Я цяпер стараюся ў асноўным выкарыстаць прасторувае рашэнне. Нічога лішняга. Вызначыць лаканічнымі дэталюмі час і месца дзеяння, стыль, эпоху і аўтарскую задуму. Праўда, бываюць і выключэнні, калі я вырашаю спектакль у адзінай устаноўцы, і тут даюць сабе адчуць мае «манументалістычныя» тэндэнцыі...

З 1966 года Мікалай Міхайлавіч — галоўны мастак тэатра. Аднак мала што змянілася ў яго неўтаймоўным характары. Ён заўсёды прыходзіць у тэатр раней за ўсіх і пазней за ўсіх затрымаваецца. Абдумваючы чарговую работу, плануе работу мастакоў-пастаноўчыкаў, ён паспявае пабываць ва ўсіх цэхах тэатра, пасядзець на рэпетыцыі, даць добрую парадку забеспячэнню, падказаць цікавую форму рэкламы. Нягледзячы на, здавалася б, стабільнае становішча галоўнага мастака, Мікалай Міхайлавіч нястомна ўдасканальвае сваё майстэрства. Ён жыва цікавіцца ўсім новым, што ўзбагачае сучасную тэхналогію сцэнаграфіі. Літаратура па пытаннях тэатральнага мастацтва, жывалісу, скульптуры запаўняе кніжныя паліцы яго хатняга кабінета. Сваімі ведамі ён шчодро дзеліцца не толькі з калегамі па рабоце, але і з удзельнікамі мастацкай самадзейнасці, з мастакамі народных тэатраў. Мікалай Міхайлавіч рэгулярна чытае лекцыі па гісторыі архітэктуры, гісторыі касцюма, быту, зборкі. Гледачы горада і вобласці высока цэняць мастацтва Мікалая Міхайлавіча, якое асабліва ярка паказала сябе ў апошнія дзесяцігоддзе. Такія спектаклі, як «Дні Турбіных», «Прынцэса Турандот», «Акіян», «Навальніца», «Чалавек і глобус», «Аптымістычная трагедыя», «Тэм-1929», «Камуніст» (ажыццёлены па кінасцэнарыю Я. Габрыловіча рэжысёрам У. Караткевічам) — увайшлі ў актыўны мастацкі тэатр.

Пад творчым кіраўніцтвам Мікалая Міхайлавіча сфарміравалася, як цікавы тэатральны мастак, выпускніца Ленінградскага мастацкага інстытута Людміла Трубяцкая. Праблема станаўлення мала-

дога мастака ў тэатры, як і маладога акцёра, мае свае складанасці. Звычайна дырэкцыя, пастаўленая ў жорсткія рамкі плана, лічыць за лепшае не рызыкаваць, а мець справу з ужо спрактыкаванымі майстрамі. Так і клопатаў менш. Аднак цвёрдая, прынцыповая лінія Якуніна садзейнічала ліквідацыі гэтых «складанасцей». Ён адстаяў права маладой мастачкі на самастойны і адказны дэбют. Трубяцкая першай жа работай апраўдала давер, аказаны ёй кіраўніцтвам: у «Анджэле» В. Гюго яна праявіла тонкі густ, стварыла гістарычна дакладнае афармленне; агульнае вырашэнне спектакля насыціла змрочнай атмасферай італьянскага сярэдняв'яка. Цяпер у творчым багажы Л. Трубяцкай «Дом на скале» Вуайіокі, «Дзядзечкаў сон» паводле Дастаеўскага, «Уначы без зорак» Штэйна, «Трывога» Петрашквіча, «Чайка» Чэхава і іншыя спектаклі.

Разнастайнасць творчых інтарэсаў Мікалая Міхайлавіча выходзіць далёка за межы тэатра. У гісторыка-археалагічным музеі Гродна адно з галоўных месцаў раздзела «Рэвалюцыйны рух на Гродзеншчыне» займае выдатна выкананая велізарная дыярама «Рабочы мітынг у Сморгоні ў 1905 годзе», а ў Жыровіцкім раённым атэістычным музеі ўвагу наведвальнікаў нястомна прыцягвае другая дыярама Якуніна — «Неандэртальцы». Макеты і эскізы дэкарацый, выкананыя Якуніным, цяпер экспануюцца на рэспубліканскай выстаўцы мастакоў тэатра, кіно і тэлебачання, прысвечанай 60-годдзю БССР. Дзіямі я застаў Мікалая Міхайлавіча ў яго майстэрні. Ён быў захоплены безліччю гістарычных матэрыялаў аб XVI стагоддзі, літаральна па крупінках збіраў скуныя звесткі па гісторыі літаратуры і кнігадрукавання ў Беларусі.

— Вы ведаеце, якая выдатная работа мне выпала! — адрэау запытаўся Мікалай Міхайлавіч. І, не чакаючы адказу, з захопленнем усклікнуў: — Пра Георгія Скарыну! Задача, вядома, цяжкая. У новай п'есе Аляксандра Петрашквіча выведзены жывы, швалючы вобраз прапагандыста навукі, асветніка, першадрукара Беларусі. Як Вы думаеце, спраўлюся?..

Я горача паціснуў руку ветэрану тэатра. Я веру — здолею!

А. СТРУНІН,
заслужаны дзеяч мастацтваў РСФСР.
Гродна.

Р. Г. МАЧУЛІН

28 жніўня 1978 года пасля цяжкай працяглай хваробы першым член КПСС з 1939 года, персанальны пенсіянер саюзнага значэння, заслужаны работнік культуры Беларускай ССР Рыгор Гаўрылавіч Мачулін. Р. Г. Мачулін нарадзіўся ў 1909 годзе ў вёсцы Сямёнаўка Бранскай вобласці ў сялянскай сям'і. Ён прайшоў вялікі жыццёвы шлях ад рабочага, настаўніка да буйнога партыйнага і савецкага работніка.

У гады Вялікай Айчыннай вайны Р. Г. Мачулін быў першым сакратаром Курскага абкома ВЛКСМ, выконваў спецыяльныя заданні ў тыле ворага. З 1943 года працаваў у Камісіі партыйнага кантролю пры ЦК ВКП(б).

У 1948 годзе пасля заканчэння Вышэйшай партыйнай школы пры ЦК КПСС Р. Г. Мачулін выбіраецца сакратаром Гродзенскага абкома КПБ. З гэтага часу ўсё яго далейшае жыццё звязана з актыўнай дзейнасцю ў партыйных і савецкіх органах рэспублікі.

З 1958 года па 1974 год Р. Г. Мачулін працаваў намеснікам, першым намеснікам міністра культуры БССР, затым — першым намеснікам старшын прэзідыума Беларускага тэатральнага аб'яднання. Знаходзячыся на гэтых пасадах, ён паслядоўна ажыццяўляў ленынскія прынцыпы палітыкі нашай партыі, унёс важкі ўклад у развіццё культуры і мастацтва рэспублікі.

Прынцыповасць, патрабавальнасць, душэўныя адносіны да людзей здабылі яму шчырую павагу работнікаў культуры. Заслугі Р. Г. Мачуліна перад Радзімай высока ацэнены партыяй і ўрадам. Ён узнагароджаны двума ордэнамі «Знак Пашаны», медалямі, удастоены ганаровага звання заслужанага работніка культуры Беларускай ССР.

Светлая памяць пра Рыгора Гаўрылавіча Мачуліна назаўсёды захавецца ў сэрцах тых, хто ведаў яго і працаваў разам з ім.

П. М. Масэраў, І. Я. Палякоў, Ц. Я. Кісялёў, А. Н. Аксёнаў, А. Т. Кузьмін, Н. Л. Сняжкова, Л. Г. Кляцкоў, А. Л. Петрашквіч, Ю. М. Міхневіч, Я. Б. Парватаў, Г. Г. Барташэвіч, С. М. Лукашэвіч, А. І. Ульяновіч, М. П. Шаўчук, А. М. Ваніцкі, Л. П. Александройска, Я. І. Скурко (М. Танк), І. П. Шамякін, А. А. Тоўсцік, В. Т. Тураў, М. М. Яроманка, Ю. У. Семаняк, В. А. Грамыка, А. Я. Макаёнак, Н. М. Волкаў, І. Ф. Міхалюта, Г. Б. Асвятніцкі, М. А. Няромскі, В. А. Чарняўская, У. У. Алоўнікаў, А. І. Каландзёнак, В. Н. Раеўскі, Б. І. Луцкіца, У. І. Няфёд, А. Б. Абуховіч, В. Ф. Сербін, І. І. Чаркас.

Міністэрства культуры БССР, прэзідыум праўлення Беларускага тэатральнага аб'яднання глыбока смутную з прычыны заўчаснай смерці члена прэзідыума праўлення Беларускага тэатральнага аб'яднання, заслужанага работніка культуры БССР, персанальнага пенсіянера саюзнага значэння МАЧУЛІНА Рыгора Гаўрылавіча і выказваюць глыбокае спачуванне родным і блізкім нябожчыка.

ЯК РЭЧЫШЧА ПРЫПЯЦІ

Яны — рознага ўзросту. Ды і характары не падобныя. Марыя Сямітна — гаваркая, непаседлівая, заліваецца вясёлым, як званочак, смехам. А Яўгенія Стасянок — задуманна — летуценная. Яна любіць слухаць, аб чым размаўляюць яе сяброўні, і больш слухае, чым гаворыць сама. Усе апраўдуць у беларускіх нацыянальных касцюмах. І калі пачынаюць запяваць песню, чамусьці ўяўляеш тоненькі ручаёк, які выбіваецца з зямных глыбін на таварыню. Спачатку ён нясмела бруіць, бульноча-перакочвае на дзе каменчыкі-галышы, жарсцівіні, сухое шыгалле. Але ўжо на некаторай адлегласці ручай набірае сілу, разліваецца вальней, прасторнейшай робіцца яго плынь. І здаецца, што нядзе далей уальвееца ён у рэчышча ціхай прыпяці. Меладзнычкі, задумны голас расказвае пра лёс маладога казака, які нечага зажурыўся. Пад канец песні казака, якога, як насланне, суправяджае нешчаслівы лёс, прызнаецца:

Валы не прысталі,
З дарогі не збіўся.
Таго зажурыўся —
Без долі ўрадаўся...

Самадзейны канатопскі спявачкі з Нараўлянскага раёна, у багатым рэпертуары якіх і гэталі беларусыя народная песня «Зялёны дубочан», беражліва захоў-

ваюць, як чароўныя самацветы, лепшыя песні сваіх дзядоў і бабуль. Вёска Канатоп, як і Азершчына, — песенны край. Здаўён тут любіць песні.

— Як слёбе помню, — расказвае Ганна Дзямідаўна Кавальчук, — мая маці і бабулька любілі спяваць. Розныя то былі песні — і вясельныя, і жніўныя, і вяснянкі, і калядныя...

Ганна Дзямідаўна — старэйшая ўдзельніца этнаграфічнага ансамбля. Некалькі гадоў яна ўжо не спявае ў ім: гады не тыя. Але не вытрымлівае песенная душа Ганны Дзямідаўны, часта прыходзіць бабуля на рэпетыцыі. Уважліва слухае, як вядуць песню маладзёйшымі. Зрэдку напавіць. Да яе голасу уважліва прыслухоўваюцца. У свой час Ганна Дзямідаўна з маладзёйшымі сяброўкамі выступала ў Мінску, Гомелі, у Нараўлі.

Сярод старэйшых удзельнікаў ансамбля варта назваць і Любу Несцярчук, Арыну Траціцкі, Надзею Логвін. Шмат зрабіў для таго, каб народная песня гукала ў выкананні самадзейных спявачкаў свежа і самабытна, Рыгор Адамавіч Краўчанка, які раней быў дырэктарам мясцовай шко-

лы. Прыемна адзначыць, што і настаўнікі, якія цяпер працуюць у Канатопскай васьмігадовай школе, трымаюць цесную сувязь з этнаграфічным ансамблем. Многія з іх спяваюць у ім. І Васіль Іванавіч Юшчанка, і Алена Канстанцінаўна Бяглоў, і Васіль Аўдзеевіч Кавальчук, і Лідзія Васільеўна Майсееўна рэгулярна прыходзяць на рэпетыцыі. Нярэз і на іх заходзіць цікавая размова аб народнай песні, аб шляхах яе развіцця, аб тым, як трэба беражліва яе захоўваць, перадаваць у спадчыну маладзёйшым.

Цяпер у ансамблі спяваюць у асноўным працаўнікі шостага і сям'яна брыгады мясцовага налгаса «Кастрычнік». Гэта — Марыя Салавей, Юлія Пархоменка, Яўгенія Стасянок, Марыя Прымачэнка, Ульяна Прыходзька, Ніна Абрамава, Надзея Кажадуб, Марыя Сямітна, Волга Глушэц. Безумоўна, нялёгка спалучаць працу на ферме ці на полі з заняткамі ў хоры. Трэба беззапаветна любіць народную песню — крыніцу радасці ў розныя хвіліны чалавечага жыцця, каб з году ў год, як эстафету, перадаваць гэту любоў сваім сябрам.

Ніна Абрамава і Яўгенія Стасянок — даярні. Варвара Кулажанка — бухгалтар раённай аптэкі. Марыя Траціцкі — бібліятэкар мясцовай сельскай бібліятэкі. Алякс-

сандра Кавальчук — работніца камбіната бытавога абслугоўвання насельніцтва. Усіх іх збліжае любоў да песні, бо нездарма ж кажуць, што ў песні — душа народа. У рэпертуары канатопскіх самадзейных спявакоў — беларускія народныя песні «Чарнаморац», «Машачка», «Ой, у полі бяроза...», «Прыпяцень». Есць і рускія, і ўкраінскія народныя песні.

Шмат дапамагаюць удзельнікам ансамбля дырэктар Нараўлянскай музычнай школы Віталь Корзун і баяніст раённага Дома культуры Уладзімір Мігай. Народныя артысты ССРСР, выдатны знаўца беларускай народнай песні, нястомны зборальнік Генадзь Іванавіч Цітовіч, які слухаў у выкананні канатопскіх спявачкаў «Зялёны дубочан», даў высокую ацэнку іхняму майстэрству. І не выпадкова работнікі галоўнай рэдакцыі «Тэлефіліма» Беларускага тэлебачання ўключылі ў музычную нарэццю «Гармонікі вяселле граюць» і выступленне ансамбля з вёскі Канатоп, што над Прыпяццю. На Усеаюзным фестывалі самадзейнай творчасці працоўных ён стаў дыпламантам.

М. ДАНИЛЕНКА.

НАС, людзей дваццатага стагоддзя, неадольна цікавіць і таямніца новай, толькі што адкрытай вучонымі зоркі, і лёс асобнага коласа на хлебнай ніве, і будучыня сённяшняга горада, і заўтрашні дзень вёскі, у якой некалі ўзгадаліся і раслі. А вось адсюль — і жаданне зірнуць у мінулае свайго народа, пабачыць, зразумець яго ўчарашні дзень, глянуць на матэрыяльную культуру нашых прашчурай, якая дапаможа лепш зразумець іх жыццё, а праз гэта — і гістарычныя заканамернасці развіцця грамадства.

Цэнтральны камітэт Кампартыі Беларусі і Савет Міністраў БССР прынялі летась спецыяльную пастанову «Аб стварэнні новага экскурсійнага маршруту па гістарычных і прыродных помніках г. Мінска і яго наваколля». У яго, гэты новы маршрут, у прыватнасці, уключаны і археалагічныя помнікі, звязаныя з узнікненнем, фарміраваннем і развіццём цяперашняй беларускай сталіцы.

Як вядома, першае пісьмовае ўпамінанне аб Мінску сустракаецца ў «Повести временных лет»: «У год 6575 (1067). Пачаў міжусобную барацьбу Усяслаў Брацслававіч полацкі і заняў Ноўгарад. Трое ж Яраслававічаў, Ізяслаў, Святаслаў, Усевалад, сабраўшы воінаў, пайшлі на Усяслава ў моцную сцюжу і падышлі да Мінска, і мінчане закрыліся ў горадзе. Браты ж

узятлі Мінск і перабілі ўсіх мужчын, а жанчын і дзяцей захапілі з сабой як васіну здабычу, і пайшлі да Нямігі (ракі), і Усяслаў пайшоў да іх насустрач.

Яны сустрэліся на Нямізе 3 сакавіка; і быў снег вялікі, і войскі пайшлі адно на другое. І быў бой бязлітасны, і шмат людзей загінула, і адолелі Ізяслаў,

Неспадзейна, і душу ад цела веюць
Безнадзейна.
Берагі ў крыві Нямігі
Па калені;
Не добра на іх пасяю
Сейбіт жменьяй.
А былі яны гусценька
У процьмах вузкіх
Там засялы насцямі
Сыноў рускіх.

Згодна з меркаваннямі большасці археолагаў, вынікамі іх

якога былі драўляныя сцены, а потым земляны вал і вялікі роў. Уся гэтая частка горада ў далейшым і пачала называцца Замчышчам.

Дык вось, у названы маршрут і ўключаны тыя куткі Мінска, дзе шмат стагоддзяў назад існавала замчышча. Акрамя іх, сюды далучаны так званы Верхні горад, гістарычны цэнтр

У апошні час супрацоўнікі сектара археалогіі Інстытута гісторыі Акадэміі навук БССР праводзілі новыя археалагічныя раскопкі ў Мінску і на месцах, на якіх, згодна з іх меркаваннямі, існавалі старажытныя паселішчы мінчан. Пра гэта ўжо паведамлялася ў нашым друку, але многія чытачы «Лі-Ма» хочучы падрабязней даведацца аб тым, што даў новы пошук навуцы, як паўплывае ён на карэкціроўку асобных напрамкаў турысцкага маршруту.

...Навуковых супрацоўнікаў інстытута З. Пазняка і В. Собаля мы сустрэлі непадалёку ад кінатэатра «Перамога». Праўда, сказаць сустрэлі, гэта будзе недакладна, бо, даведаўшыся, што раскопкі вядуцца ў самым цэнтры Мінска, сазналіся з інстытутам, загадзя ўдакладнілі асобныя месцы іх пошукаў. Да-статкова было зайсці за невялікую агароджу, каб пераканацца, што тут, побач з сучаснымі дамамі, пад напластаваннямі вякоў, хавае свой голас сама гісторыя.

— Тут некалі стаяў кляштар бенедыкцінак, — тлумачыць Зянон Станіслававіч Пазняк.

Невялікая пляцоўка раскапана, і ў глыбіню на метры тры вядуць тоўстыя сцены з чырвонай цэгля.

Раскопкі каля кінатэатра «Перамога» адны з многіх, якія вяліся на месцы Верхняга горада сёлетнім летам пад кіраўніцтвам З. Пазняка і В. Собаля. Археалагі зазірнулі

*Дзень добры,
даўнія сяродзі!*

Святаслаў, Усевалад, Усяслаў жа кінуўся наўцёкі...

Дарэчы, пра гэтую вялікую бітву ўсе мы добра памятаем цудоўныя радкі з помніка славянскай культуры «Слова аб палку Ігаравым», у перакладзе Янкі Купалы:

На Нямізе снапы сцелюць
Галавамі,
А малоціць жа стальнымі
Іх цапамі.
На тану жыццё іладзецца

раскопак, дапоўненых, як вядома, шматлікімі пісьмовымі крыніцамі, лічыцца, што старадаўні Мінск «быў размешчаны на правым беразе Свіслачы пры ўпаданні ў яе Нямігі» («Гісторыя Мінска», Мінск, «Навука і тэхніка», 1967). У XI—XIV стагоддзях на вышыні каля васьмі метраў над цяперашнім узроўнем Свіслачы знаходзіўся «град» з дзядзінцам, вакол

Мінска XVI—XIX стагоддзяў, які захаваўся да нашага часу (тэрыторыя, якая прымыкае да плошчы Свабоды з прылягаючымі да яе вуліцамі), і гісторыка-археалагічны комплекс на рацэ Менцы ля вёскі Гарадзішча Шчамысліцкага сельсавета непадалёку ад Мінска, а таксама іншыя цікавыя мясціны, звязаныя з гісторыяй беларускай сталіцы і яе ваколіц.

СПАВІТЫ кветкамі і рознакаляровымі шарамі, картэж машын спыняецца ля Палаца шлюбцаў. У знак любові і вернасці жаніх і нявеста абменьваюцца пярсцёнкамі, гучыць музыка, чутны стрэлы коркаў шампанскага. Радасныя віншаванні, поціскі рук, пажаданні шчасця. Маладая, новая сям'я разам з сябрамі пакідае цырыманіяльную залу. Вясельны картэж едзе да кафэ ці рэстарана, да хаты жаніха ці нявесты...

ЗАСТОЛЛЕ

Застолле гаманіла, бурліла. Выходзіла замуж адзіная дачка вельмі паважанага ў горадзе чалавека, і гасцей было вельмі шмат. Было і яды, і пітво. Штохвілінна чуліся тосты. І кожны з іх заканчваўся пажаданнем шчасця маладым. А каб было так, як гаварылася, новай сям'і ўручаўся і падарунак.

Страсці тут напаліліся. Калі адзін дарыў радыёлу, то другі — халадзільнік. Калі трэці заявіў аб каштоўным пярсцёнку, чацвёрты «ўдарыў» піяніна. І цяжка сказаць, чаго тут было больш: пыкі ці гэтакага купецкага размаху, жадання не запыліць сваё «я», ці сапраўднага пачуцця аказаць дапамогу маладым.

Дарылі дываны, магнітафоны, разнастайныя сервізы, мзблывы заморскія гарнітуры. Аднак апошняе слова сказалі бацькі маладога і маладой. Адзін з іх падарыў ключы ад новай машыны, другі — ключы ад кааператыўнай кватэры.

Словам, вясельне перарасло ў апафеоз купецкай шчодрасці і пампэзнасці.

У горадзе потым доўга гаварылі пра яго.

— Во дзе шчасце маладым прываліла, — перакідаваліся словамі дзве жанчыны. — Яшчэ студэнты, а ўжо ўсё ёсць. І хата, і машына, і мзбля... Як сыр у масле будуць плаваць...

— Якое шыкоўнае вясельне закацілі іх бацькі, — гаварыла другая. — Адных толькі машын ля рэстарана каля сотні было. Думаю, у капеечку ўсё гэта абышлося...

— А я б свайго такога вясельня і не спраўляла. Навошта гэ-

тыя пыха і бляск? Дала б ім грошы, хай бы мядовы месяц у падарожжы па краіне правялі.

— Думаеш, гэтыя не з'ездзяць? Грошы ж у бацькоў ёсць, а маладыя, дай веры, змогуць іх падаіць...

Размоў вядома шмат, але неўзабаве навіна перастала быць сенсацияй — яе засланілі іншыя.

Неўзабаве ў гэтым жа рэстаране спраўлялі застолле іншыя маладажоны. Яно вельмі адрознівалася ад першага. Не, не па колькасці гасцей ці машын, не па шыкоўнасці сервіроўкі сталоў. Рытуал яго быў іншым. Кожнага, хто заходзіў у залу, сустракалі маладажоны. Галантныя, радасныя, яны дзякавалі за пажаданні шчасця і добра-

ную падзею людзі прывыклі адзначаць святочна, урачыста. З дасціпнай выдумкай, з жартоўнымі песнямі, з пазтызацыяй каханым і вернасці, з імпрывізаванымі тостамі. Якое вясельле, якое застолле можна было ўявіць без песень, прыпевак, музыкі? Без народнай сімвалікі і пэўных рытуалаў?! Усё гэта ішло ад сэрца, ад жадання разам з маладымі парадавацца іх шчасцю, ад імкнення стварыць новую добрую сям'ю.

У наш час многа гаварылі і пісалі, спрачаліся: «Якім быць вясельлю?» Усё лепшае, адсяе наза ад рэлігійнасці, увайшло зараз у шлюбны рытуал. Як правіла, ён урачысты, святочны, ён надоўга запомніцца ўсім, хто прысутнічае ў Палацы

запрашаюць знаёмых і малазнаёмых людзей з надзеяй, што іх канверты перакрыюць расходы на багаты пір.

У рэспубліцы маюцца пэўныя набыткі ў вясельнай абраднасці. Створаны і няблага працуе Рэспубліканскі савет па спрацоўцы і ўкараненню ў быт новых грамадзянскіх абрадаў. У гарадах і раёнах працуюць камісіі па новых абрадах.

170 ЗАГСаў і 32 пасялковыя Саветы рэгіструюць шлюбны. У многіх з іх рэгістрацыя праводзіцца ўрачыста, без шаблону. З гэтай мэтай выкарыстоўваюцца палацы культуры і клубы. Там-сям такія ўрачыстасці праводзіцца ў суправаджэнні хору, аркестраў, арганнай музыкі.

аб'яўляюць танцы, песні... Словам, ход застолля залежыць ад іх умення, дасціпнасці і ініцыятыўнасці.

— Тры гады існуе фірма, — расказвае яе дырэктар Дзмітрый Рафалавіч Якалцэвіч. — Мы ўпершыню ў рэспубліцы ўкаранілі новы від культурына абслугоўвання маладажонаў — вясельнае застолле. Яно, на нашу думку, павінна стаць сродкам выхавання і замацавання маладой сям'і.

Сапраўды, тое, як праводзіцца вясельнае застолле ў дамах сямейных урачыстасцей, заўважана і прапанавана для ўкаранення ў іншых месцах. Зараз такі дом створаны ў Гродне. Мяркуюцца ў бліжэйшы час пабудаваны такія ўстановы ва ўсіх абласных цэнтрах.

Аднак з павелічэннем колькасці іх трэба задумацца і над праблемамі, якія ўзнікаюць. Фірма «Адпачынак» зараз не хапае людзей са спецыяльнай адукацыяй, якія б выконвалі функцыі распарадчыкаў. Падчас на работу ў фірму трапляюць выпадковыя людзі. А ці нельга ў нашых культасветвучылішчах і Мінскім інстытуце культуры рыхтаваць спецыялістаў для правядзення вясельнага рытуалаў? Або чытаць для студэнтаў спецыяльны курс па гэтай праблеме? Магчыма, наспела неабходнасць рыхтаваць акцёраў і рэжысёраў падобных мерапрыемстваў?

— Гэту праблему вырашыць не вельмі складана, — гаворыць Дзмітрый Рафалавіч. — Цяжэй справа з музыкантамі. Як паставіць заслон «дзікім» вясельным ансамблям? Як гарантаваць заказчыку выдатнае музычнае афармленне ўрачыстасці, калі музыканты ў нас самавучкі? Была дамоўленасць з вышэйстаячымі арганізацыямі, што мы можам запрасіць да сябе на працу выпускнікоў кансерваторыі. Аднак з гэтага нічога не атрымалася. У кансерваторыі не захацелі размяркоўваць да нас сваіх выпускнікоў. Пастаянныя ж кадры музыкантаў нам вельмі патрэбны.

Не вырашана пакуль і справа з касцюмамі для работнікаў дамоў сямейных урачыстасцей. Мадэльеры Дома мадэлей ма-

ЭЖ, ВЯСЕЛЛЕЙКА!

быту іх сям'і, прымалі букеты кветак і... прыгожыя канверты. То пухлыя, маляўніча расфарбаваныя, то тоненькія, белыя, без усялякай мастацкай аздабы. У канвертах ляжалі грошы.

У тых, што з аздабай і прозвішчам дарыцеля, сумы значныя. У непадпісаных — так сабе. Жаніх, быццам інкасатару, перадаваў гэтыя канверты бабулі і прымаў віншаванні чарговага гасця. Многіх з іх ён не ведаў і таму пытаўся ў жонкі: маўляў, што за чалавек? Але і яна многіх не ведала. Абое пры гэтым не баятэжыліся: прышоў чалавек, ды і яшчэ з купірай у канверце, — хай сядзе за стол.

Як казалі потым дасведчаныя людзі, «выручка» ў той вечар у маладых склала каля 9 тысяч рублёў. Тыя ж людзі падлічылі і суму даходу: недзе за 6 тысяч рублёў, бо затраты на застолле склалі каля 3 тысяч рублёў...

Што гэта? Вясельне ці, выбачайце, бізнес? Чаму, рыхтуючыся да вясельня дачкі ці сына, бацькі збіраюць вялікія сумы грошай, часам адмаўляючы сабе ў самым неабходным?

З даўніх часоў гэтую радас-

шлюбцаў, ЗАГСе ці сельскім Са-
веце.

А вось застолле? Чым яно запамінаецца маладажонам? Морам гарэлка, што выпіта гасцямі? Шыкоўнымі падарункамі, што будуць напамінаць аб пачатку іх шляху? Сапраўднай павагай і задушэўнасцю, што правялі ўсе прысутныя да іх, маладажонаў?

— Як мінімум, на вясельне зараз трэба патраціць тры тысячы рублёў, — даводзіла другая жанчына. — Па-першае, трэба ўсім падарункі зрабіць. І маладым, і бацькам маладога, і свату, і свацці, і дружкам... Не менш як на тысяччу набярэцца... Па-другое, банкет зрабіць, каб быў не горшы, чым у іншых. Пашкадуеш грошай — засмяюць, абгавораць.

Зрабі так, як рабілі суседзі, не адыдзі ад іх канонаў — такая псіхалогія ў многіх. І пера-
тварэцца застолле ў своеасаблівы парад багацця і шыкоўнасці. Пампэзнасць тут пераважае над душэўнасцю і імкненнем парадавацца шчасцю маладых. Бацькі хочучы «паказаць сябе», заказваюць шыкоўныя рэстараны, лепшыя аркестры,

ў глыбіню зямлі на плошчы Свабоды, дзе знаходзілася ў свой час гарадская ратуша і стаяла Мінская святадухаўская царква — характэрны помнік беларускага рэнесансу, у дварыку былога кляштара бернардынак на вуліцы Бакуніна, паміж Музычным завулкам і вуліцай Інтэрнацыянальнай ля Цэнтральнай плошчы...

— Да гэтага часу, — расказвае З. Пазняк, — археалагічныя раскопкі Верхняга горада не вялося. Лічылася, што засяленне гэтай тэрыторыі, размешчанага на ўзвышшы, адбывалася ў XV—XVI стагоддзях. Але нашы раскопкі пацвярджаюць: людзі тут жылі здаўна. У прыватнасці, знойдзена кераміка XII стагоддзя, такая самая, як некалі на замчышчы ў самых ніжніх сляях. Значыць, жыццё тут узнікла амаль адначасова з засяленнем замчышча і працягваецца без перапынку з XII стагоддзя.

...У экскурсійны маршрут уваходзіць і археалагічны комплекс, які знаходзіцца на рацэ Менцы, цяпер амаль зусім перасохлай, у двух кіламетрах ад упадання яе ў Пціч. Гэта на паўднёвым захадзе ад Мінска, на ўскраіне вёскі Гарадзішча. Па сутнасці, тут адшуканы два сумежных старадаўніх пасялення — малое і вялікае. Гарадзішча (тагачаснае) абнесена валамі, вышыня якіх з'яўляецца складае 8—10 метраў, а месцамі нават даходзіць да 12 метраў.

Гэты гістарычны помнік упер-

шыню быў абследаваны яшчэ ў 1930 годзе, але раскопкі пачаліся крыху пазней. Асабліва шмат даў тых, якія праводзіліся ў 1975 годзе. Тады Полацка-Мінскі атрад археалагічнай экспедыцыі Інстытута гісторыі правёў раскопкі на старадаўнім паселішчы з паўднёвага боку ад сучаснага Гарадзішча. Культурны пласт, праўда, не захаваў рэшткаў драўляных пабудов, затое былі знойдзены месцы былых васьмі каўстравішч, шкілеты людзей. Асноўны адшуканы матэрыял — гэта кераміка. Унікальная знаходка — шахматная фігура каня (XI стагоддзе).

Значыць, і тут існавала старадаўняе паселішча? На гэтае пытанне адказавае супрацоўнік інстытута кандыдат гістарычных навук Г. Штыхаў:

— Знойдзеныя археалагічныя матэрыялы пераканана даказваюць, што ў X стагоддзі на Менцы ў густанаселенай мясцовасці існаваў значны цэнтр акругі, які свайго расквіту дасягнуў у першай палове XI стагоддзя. Магчыма, што гэта і быў той Менск, які ўпамінаецца ў летапісе. Аднак у другой палове XI стагоддзя ці, магчыма, к канцу гэтага стагоддзя жыццё тут амаль перастала існаваць.

— Чым гэта можна растлумачыць?

— Мабыць, хутчэй за ўсё Менка абмялела, не было побач вады і насельніцтва перабралася ў іншае месца. Магчыма, гэ-

та звязана і з некаторай зменай напрамку традыцыйных гандлёвых шляхоў. Нельга выключыць і такія варыянты, як эпідэмія ці напад ворага, які жорстка расправіўся з усімі жыхарамі.

— Георгій Васільевіч, але ж вам давялося ўдзельнічаць і ў раскопках, якія на Менцы праводзіліся сёлета. Мабыць, ужо можна зрабіць першыя вывады пра іх, падвесці своеасаблівыя вынікі?

— Першае, што магу сказаць, сёлетнія раскопкі асабліва цікавыя. Важна ўжо тое, што вяліся яны на вялікай тэрыторыі, якая заняла плошчу каля 900 квадратных метраў. Глыбіня культурнага пласта складала 2 метры. Галоўнае — устаноўлена, што тут, на старажытным гарадзішчы, захаваўся напластаванні трох перыядаў.

— І які самы даўні з іх?

— Той, што звязаны з эпохай першабытна-абшчыннага ладу — своеасаблівага рубяжа нашай эры. Захаваўся лепшы посуд з арнаментнай штрыхоўкай, гліняныя праселкі для верацён. Асабліва цікавае выклікае знаходка амулета з егіпецкага фаяісу. Такая рэч на тэрыторыі Беларусі адшукана ўпершыню і дазваляе дакладна вызначыць час першага засялення гарадзішча. Падобныя вырабы неаднаразова знаходзілі ў грэчаскіх гарадах паўночнага Прычарнамор'я (II стагоддзе да н. э. — I ст. н. э.). Наша знаходка адносіцца да I

стагоддзя новай эры. На ёй адлюстраваны так званы егіпецкі крылаты бажок. Амулет гэты, відаць, і быў завезены з гарадоў паўночнага Прычарнамор'я.

— Калі жаска, Георгій Васільевіч, раскажыце пра напластаванні другога перыядаў...

— Другі перыяд засялення тутэйшых месц адносіцца да эпохі Кіеўскай Русі — X—XI стагоддзі. Унікальным вырабам XI стагоддзя з'яўляецца знойдзены іконка. Яна пацвярджае меркаванне, што жыхары Мінска здаўна займаліся вырабам прадметаў дробнай пластыкі. Традыцыя гэта доўга існавала ў Мінску.

Знойдзены таксама наканечнікі ножаў для мяча з бронзы. Вельмі важна, што сёлета знойдзены посуд, на дзішчы якога адлюстраваны трызубец — знак Рурыкавічаў. Звычайна падобныя знаходкі сустракаліся ў гарадах, дзе жылі князі.

Цікава і тое, што знойдзена вялікая колькасць шыфернага сланцу ружовага колеру. Яго радовішча, як вядома, знаходзілася на Валыні. Значыць, адтуль ён і быў завезены на Менку. Гэта сведчыць аб тым, што тады існавалі цесныя сувязі з Паўднёвай Руссю.

— І трэці перыяд...

— Трэці адносіцца да XVII стагоддзя, бо ў XI стагоддзі, як я ўжо гаварыў, на Менцы амаль перастала існаваць жыццё.

— Георгій Васільевіч, а што дадуць гэтыя знаходкі для ту-

рыстаў?

— Участак вала са старажытнымі напластаваннямі будзе закансерваваны. На гарадзішчы плануецца неўзабаве пабудаваць філіял Дзяржаўнага музея БССР, у якім размесцяцца ўсе шматлікія старажытныя прадметы. Але ж наведванне гэтых гістарычных мясцін ужо цікава і сёння, паколькі ёсць мажлівасць зазірнуць у мінулае роднага краю, даведацца, як жылі людзі раней, як засялялі яны зямлю, на якой і ўзнік дзевяцісот з лішнім гадоў назад Мінск.

...Мінулае напамінае аб сабе новымі, цікавымі знаходкамі беларускіх археолагаў. Дарэчы, у гэтым трыадзінастве — мінулае, сучаснае, будучае — сам гістарычны працэс, адчуваецца далучанасць кожнага чалавека да таго, што адбывалася ў розныя часы. І прыгавяраецца харошыя радкі лаўрэата Дзяржаўнай прэміі БССР Янкі Сіпакова з яго заклічнай балады «Развітанне», што ўвайшла ў цудоўную пазытыўную кнігу «Веча славянскіх балад»:

Бывайце ж, даўнія стагоддзі,
Мы зноў вяртаемся ў свой час,
Дзе над галавамі ў нас,
Як радасць, сонца светла
ходзіць...

Бывайце, ды не назаўсёды, бо яшчэ часта сустракацца нам з вамі, падарожнікачы на роднаму краю, зазіраючы ў сіваю мінуўшчыну яго. І мы яшчэ неаднойчы скажам: «Дзень добры, даўнія стагоддзі!».

А. ВІШНЕЎСКІ.

глі б прыйсці на дапамогу бытавікам.

— Мы не прэтэндуем на тое, каб дубліраваць ЗАГСы ці падмяняць іх, — заўважае Д. Якалцэвіч. — Галоўнае, пазбягаць людзей ад лішняй нервознасці і клопатаў. Каб свята прайшло культурна і весела. За тры гады ў нас не было ні разгульных папоек, ні нястрымнага марнатраўства сродкаў, за гэтыя гады мы не мелі ніводнай скаргі.

Дык што? Будучае вясельных застолляў належыць дамаў сямейных урачыстасцей? Паўна, так. Пляны дырэкцыі фірмы «Адпачынак» скіраваны ў гэтым напрамку. Яе дырэктар расказаў пра тое, што неўзабаве толькі з талонамі фірмы рэстараны і кафэ Мінска будуць выдзяляць памяшканні для правядзення розных застолляў. Госці на іх з іншых гарадоў будуць атрымліваць і талоны на месца ў гасцініцу, і на білет на поезд ці самалёт.

ПАСАГ

Прыгожым ён быў, гэты Міша. Высокі, стройны, спартыўнага складу. Галанты ў абыходжанні, дасціпны ў размове. Калі ён ішоў па вуліцы, дзяўчаты не міналі яго позіркам. Студэнт-выдатнік, будучы выкладчык мовы.

Прыгажэйшыя дзяўчаты факультэта «бегалі» за ім, употай кахалі яго. Але, па ўсяму было відаць, узаемнасцю яны не карысталіся. Паходзіць, бывала, з імі Міша на танцы, канцэрты і — разыдуцца, як караблі ў моры.

Але аднойчы па студэнцкаму інтэрнату разнеслася вестка:

— Міша жэніцца. Безумоўна, для ўсіх гэта было нечаканасцю. Не можа быць! Ні з кім не сябраваў і раптам — жэніцца?.. Калі Міша прывёў у інтэрнат сваю нявесту, дзяўчаты не прамінулі такой падзеі. Агледзіны праводзіліся з усёй прыдзірлівасцю: былі яны не на карысць нявесты. Вострая на язык Анюта, аднакурсніца Мішы, пракаменціравала іх так:

— І куды глядзелі яго вочы. Сам хлопец хоць куды, яна што?

— А можа, у яго каханне?

— Якое каханне? Два тыдні знаёмы, а ўжо ў ЗАГС цягне, — не здавалася Анюта.

— Затое ў яе тата! — умяшалася Ала, якая ўсё і пра ўсіх ведала. — Машина, дача, гарадская прапска.

Супраць такіх «козыраў» Анюта «пасавала». І ўжо неўзабаве аднакурснікі ведалі, што Міша «жэніцца на машыне і кватэры», якія бацька дзяўчыны дае ў пасаг.

Міша распісваўся ў адзін і той жа дзень і ў адным і тым жа ЗАГСе са сваёй аднакурсніцай, якая выхадзіла замуж за студэнта старэйшага курса. Нават па часе ўрачыстасці супалі. Толькі вясельныя картэжы машын кіравалі ў розныя бакі: Мішаў — да першакласнага рэстарана, яго аднакурсніцы — да студэнцкага інтэрната, дзе ў чырвоным кутку з такой нагоды ім дазволілі адсвяткаваць урачыстасць.

Як не падобны былі гэтыя вяселлі! На Мішавым дарылі дываны і сервізы, канверты з грашамі і разнастайныя каштоўныя забавкі, маладажонам у студэнцкім інтэрнаце дарылі... вершы. Колькі іх было прачытана ў той вечар! У прыгожа аформленых папках іх тут жа ўручалі шчаслівым жаніху і нявесце. Колькі было песень, выдумкі, дасціпнасці!

Таварыш Мішы, які збег з рэстарана ў інтэрнат, аж млеў ад гэтага разгулу вяселля і смеху.

І яно не абышло іх, гэтае шчасце. Маладыя неўзабаве скончылі інстытут, паехалі на стаўнічаць на вёску. Спачатку ён закончыў аспірантуру, абараніў кандыдацкую дысертцыю, стаў дацэнтам. Затым і яна «падалася ў навук», закончыла аспірантуру, піша дысертцыю. Атрымалі выдатную кватэру, маюць шыкоўную бібліятэку, прыгожую мэблю. Гадуюць дваіх дзяцей. А галоўнае, каханне і павага адзін да аднаго з кожным годам разгараюцца з новай моцай. Шчасце? Так, яно.

А Міша? Не прыжыўся хлопец у мэбляваных пакоях. Пераехаў ён у тыя пакоі толькі са старым чамаданам, дзе ляжаў адзіны касцюм ды некалькі сарочкак.

— Жабрак! — ахарактары-

завала яго ў першы вечар цешча.

Пры кожным зручным выпадку яна ставілася да яго, нібы да тубыльца, які прыляцеў з іншай планеты. Жонка ж была спешчанай, беларучкай. І, як выявілася, не каханне прывяло яе ў ЗАГС, а жаданне не пакідаць пасля інстытута сталіцу. Як-ніяк, муж — студэнт, а іх не размяркоўваюць абы-куды.

Словам, праз паўгода Міша жыў зноў у інтэрнаце, а студэнтка яшчэ доўга расказвала, як іх таварыш «жаніўся на кватэры і машыне».

Безумоўна, гэта нетыповая гісторыя. Як сведчаць даныя праблемнай лабараторыі сацыялагічных даследаванняў пры БДУ імя У. І. Леніна, з 620 работніц Мінскага камвольнага камбіната, якіх апыталі супрацоўнікі лабараторыі, асноўным матывам стварэння сям'і амаль 70 працэнтаў назвалі каханне. Яшчэ 12 — сімпатыю і толькі крыху больш як 17 працэнтаў назвалі іншыя матывы. Новая сям'я ўзнікае на аснове кахання, узаемапавагі. Закаханым не да меркантильных меркаванняў. Уступваючы ў шлюб, яны разлічваюць на свае сілы, свой заробак, магчымасці яго павышэння.

Думаючы пра сваё далейшае жыццё, жанчына даўней рыхтавала падушкі, коўдры, ручнікі, іншую разнастайную бялізну. Гэта называлі калісь пасагам. Потым гэтае слова неяк страціла сваё першапачатковае значэнне. І вось зараз, мне здаецца, з ростам матэрыяльнага дабрабыту людзей, яно зноў набывае былы сэнс. Родзічы маладой, як правіла, напярэдадні вяселля ездзяць па магазінах: купляюць мэблю, сервізы, дываны. Той-сёй «раскашэльваецца» на халадзільнік і тэлевізар, швейную машыну і кухонны камбайн. Не рэдкасць, калі бацькі жаніха і нявесты збіраюцца напярэдадні разам і пачынаюць абмяркоўваць, што яны дадуць на «абзавядзенне» новай сям'і. Добра гэта ці дрэнна? Безумоўна, добра. Старэйшыя хвалююцца за лёс самых блізкіх ім людзей, ведаюць, што на першым часе сумеснага жыцця ім вельмі неабходна дапамога.

Дапамога, а не пасаг. А што такая дапамога маладым сям'ям патрэбна, сведчаць звесткі ўсё той жа лабараторыі сацыялагічных даследаванняў. Так, паводле іх даных, толькі крыху больш як 28 працэнтаў маладых лічаць свае матэрыяльна-бытавыя ўмовы добрымі, 46,5 працэнта маладых сям'яў — здавальняючымі, астатнія — дрэннымі.

Найбольш вострай з'яўляецца жыллёвая праблема. Толькі 10 працэнтаў апытаных мелі ў пачатку сямейнага жыцця кватэру, астатнім жа даводзілася жыць з бацькамі, у інтэрнаце, на прыватнай кватэры.

Вось чаму маладажоны спадзяюцца на бацькоўскую дапамогу і ў большасці выпадкаў атрымліваюць яе. Безумоўна, з поўным вырашэннем жыллёвай праблемы, з ажыццяўленнем іншых матэрыяльных дабраў патрэба ў такой дапамозе не будзе такой вострай.

Аднак дапамога — не пасаг. Яе, як правіла, аказваюць бацькі жаніха і нявесты. Пасаг лічыцца жаночай прывілеяй, даўняй традыцыяй, які мае зраз новай прыкметы.

Многія з нас, напэўна, чулі словы «багатая нявеста», «багаты жаніх», «беспасажніца». Канечне, бытуюць гэтыя паняцці. І ў гарадзе, і ў вёсцы. Бываюць выпадкі, калі яна выходзіць замуж не за яго, а за яго багацце, а ён жэніцца не на ёй, а на яе машыне і дачы.

Хто вінаваты ў жывучасці «пасажных» традыцый? Адназначнага адказу тут няма. Умовы выхавання, ступень адукацыі і культуры чалавека робяць яго ўспрымальным да той ці іншай традыцыі. Умовы ж мы фарміруем самі. Праз школу, грамадскія арганізацыі. Значыцца, мы можам мяняць іх, гэтыя ўмовы, грамадскасць можа ўздзейнічаць на кожнага чалавека. На жаль, нега тыўным з'явам у правядзенні вяселляў (саперніцтва бацькоў справіць шыкоўнае застолле, даць багаты пасаг за дачкой) заслон пакуль супрацьпастаўлены слабы. Што гэта за заслон? Магчыма, выхаванне, пачынаючы са школы, добрых звычак і традыцый, прывічце

пачуцця таго, што работа чалавека, яго кваліфікацыя, яго зарплата — найкаштоўнейшы пасаг. Тым больш, што пасаг, як правіла, не прыводзіць да шчасця.

Калі Яўген жаніўся, усе зайздросцілі яму. Бацькі маладой да гэтай падзеі пабудавалі ў пасялі дом. (Магчыма, гэты дом і стаў прычынай хуткага вяселля. Ля дома — вялікі агарод. І вось інжынер-будаўнік у вольны ад работы час стаў агароднікам. Ён вывозіў на базар раннюю гародніну. Хадзіў па суседзях, дапамагаў будаваць хаты — як сам казаў, «збіваў капейку». Жонка таксама ўвесь час працавала на агародзе: трэба былі грошы на машыну, на калярковы тэлевізар, на сучасную мэблю. Неўзабаве ўсё гэта было ў іх хаце. Толькі машына спатрэбілася ім не для падарожжаў на поўдзень, па цікавых мясцінах, а для вывазкі на базар усё той жа гародніны.

Калі яна зразумела, што жывуць яны не каханнем, што цяга сквалнасці расце і расце ў іх? Калі яна заўважыла, што, акрамя агарода, машыны і рублёў, ёсць яшчэ іншае жыццё, поўнае харастава і прыгажосці? Магчыма, на ўсё гэта адкрыў ёй вочы ўрач, які прывёў з інстытута ў іх пасёлка? І яна кінула нялюбага мужа і перабралася, у чым стаіць, да чалавека, які таксама меў толькі тое, што на сабе. Хоць няма ў іх доме зараз такой мэблі, няма такіх грошай, яна лічыць сябе шчаслівай.

У народзе кржучу, што шчасце не ў грахах... Мусіць жа, праўда, мудрыя гэта словы.

Хлопцы і дзяўчаты ў прыгожых нацыянальных касцюмах высіпалі з хаты на вуліцу, перагарадзілі дарогу машыне. Пад гукі гармоніка і бубна пачалі спрытна вытанцоўваць.

— Запрашаем! Зайдзіце ў хату!

Маўляў, у доме радасць, у доме вяселле. Парадуецца разам з намі, павіншуйце маладых, выпіце шкланку віна.

І хто ўстаіць, калі музыканты зайграюць «Лявоніху»? У вёсцы ж вяселле! Эх, вяселейка!..

А. АСТРЭЯКА.

Дэнча УЛАДЗІМАРАЎ

ВЕРХНЯЕ «РЭ»

Зала прыціхла. Са сцэны даносілася пляшотная мелодыя жалейкі. Яна лілася шырока і свабодна, і здавалася, што зусім тут не было багата аформленай сцэны, а на яе месцы расцілалася зелянеючая вясковая раўніна.

Загримелі апладысменты. Музыкант апусціў жалейку, нлёмела пакланіўся і бокам пайшоў са сцэны.

Праз некалькі дзён вясковы пашталён, падышоўшы да дома Мішава, крыкнуў:

— Віншую! Пішуць пра цябе!
Мішаў адразу ж схапіў газету.

А там была рэцэнзія. Нейкі крытык, ацэньваючы выкананне на жалейцы, выказаў сваю нягэду з верхнім «рэ». Аказваецца, музыкант яго не ўзяў і наогул дзьмуў у жалейку не зусім умела і энергічна.

З'яўленне рэцэнзіі не засталася незаўважаным.

На наступны дзень да Мішава прыйшоў старшыня сельсавета.

— Як ты мог так асараміць нашу вёску! — незадаволена сказаў ён. — Мы цябе паслалі на агляд мастацкай самадзейнасці, а ты не ўзяў з сабою верхняе «рэ». Недаравальны промах.

І ён загадаў Мішава дунуць некалькі разоў у жалейку.

— Такі... — сказаў старшыня. — Ты сапраўды дзьмеш не вельмі моцна. Давядзецца выпісаць табе настаўніка з горада.

Настаўнік прыехаў з камертонам, стукнуў ім некалькі разоў сабе па галаве і сказаў:

— Пакажы мне тваё верхняе «рэ»!

— Што табе паказаць! — не зразумеў Мішаў.

— Верхняе «рэ», — растлумачыў настаўнік і стукнуў камертонам на гэты раз па галаве музыканта.

— Вось табе «рэ». — раззлаваўся Мішаў, пераламаў сваю жалейку папалам і выкінуў праз аню.

Мішаў стаў з кожным днём худнець ад сораму і пакут. Хто ведае, чым усё гэта магло б закончыцца, каб аднойчы вясковы пашталён не ўсочыў да яго ў дом, размахваючы газетай.

На апошній старонцы дробным шрыфтам рэдакцыя прасіла прабачэння за памылку, якая была дапушчана ў рэцэнзіі. Крытык пераблытаў жалейку з кларнетам і прыпісаў Мішава тое, што датычылася кларнета. Што датычылася вясковага выканаўцы народных мелодый на жалейцы, то аўтар рэцэнзіі быў аб ім самай высокай думкі. Асаблівай пахвалы заслужвала яго тонкае, удала выкананае верхняе «рэ».

Мішаў змайстраваў сабе новую жалейку і стаў зноў заліхваці і звонка іграць на ёй. Але калі справа даходзіла да верхняга «рэ», горла музыканта нібы дзеравянела. Можна быць, гэта справядлівая крытыка засела ў горле...

Пераклаў з балгарскай М. БАЗАРЭВІЧ.

Васіль ЖУКОВІЧ

АПТЫМІСТ І ПЕСІМІСТ

Здаровы хворага наведваў:

— Ну, брат, расказвай, як жывеш.

— Жыву... Нядаўна паабедваў.

Што тут — палежвай, пі ды еш.

Ні табе клопату, ні працы.

І толькі воўчы апетыт...

— А смачна корміць?

— Смачна, браце.

Жыву, як пан. А як жа ты?

— І не пытай: жыццё — пакуты!

Хвароба лезе мне у бок.

У нас у хаце — холад люты!

А сын дык двойку прывалон.

А мая выдра — ані слова,

Не кліча нават на абед...

Наведваў хворага здаровы

З вялізнай торбай розных бед.

У. МАЦВЕЕНКА

САКРЭТ

— Ты шмат гадоў пражыў на свеце,

Адкрыў нам свой сакрэт, паэце.

Як змог ты асядлаць сваю удачу?

— Бо талент меў і два кані ў прыдачу.

Вунь пасвіцца мой першы конь — Пегас.

На ім заўжды я ездзіў на Парнас.

А побач з ім Траянскі конь пасецца,

У ім я праніаў у выдавецтва.

ЗНОЎ ГОРА

— Вось дык новыя суседзі,

Скардзіцца бабуля Федзя.

Федзя лыпае вачыма!

— Зноў крыклівыя на ліха!

— Не, падслухаць немагчыма,

Так яны гавораць ціха.

БО РЭДКАЯ

— Чаму гарэлка табе п'ецца,

Во, бачыш, чарка зноў пустая?

— Таму, што рэдкая і льецца,

А каб была яна густая... —

Працягвае ён нараспеў, —

То я б яе, як нашу еў.

Я. БАНДУРЭНКА

СУМНАЯ ГІСТОРЫЯ

— Чаму нахмурыў, дружа, лоб?

Непрыемнасць? Гора?

— Ды атрымаў — лепш не

было б —

Прэмію учора.

— Не разумею думкі ход.

Чым угнявіў ты неба?

Не існуюць, тут, наадварот,

Радавацца трэба.

— Дык нарадаваўся ўдым.

Аж сорамна за гэта.

Я з начальствам цахавым

У рэстаране «Лета».

— Што ж, як грошынкі пльвучу?

З фонду дармавога.

Чаму ж тут і не кульнуць

З выпадку такога?

— Хай пойдзе прападам яно.

Мной прэмія праклята.

Бо з ёй учора заадно

Ляснула й зарплата.

ЛАБАВАЯ АТАКА

А на дварэ лье, як з вядра,
Алена ж да Аверкі:
— Схадай, мой любы, у магазін.
Купі мне там люстэрка.

Ды муж не вельмі і спяшыў
І распачаў дэбаты:
— Такой пагодой я шчанюка
Не выганяюць з хаты.

Раптам жонка перайшла
На яго ў атаку:
Я ж пасылаю ў магазін
Цябе, а не сабакі!

Пераклаў з украінскай
А. МУШЫНСКІ.

М. ШКЛЯР

ВЫКЛЮЧНА КАШТОЎНЫЯ ЎКАЗАННІ

Калі ў вашага Пегаса чамусьці не распраўляюцца крылы або проста сіноптыкі накарналі нялётнае надвор'е, запражыце яго ў калёсы. Да жаданай гары даедзеце хіба што ў марах, але грукату — нарбіце! Усё наваколле — хоча таго ці не — вымушана будзе звярнуць на вас увагу.

Не бядуйце, калі вас не друкуюць. Рэцэнзіі ж прыходзяць? Падшывайце іх, і неўзабаве вы, не выходзячы з хаты, зробіцеся ўладальнікам саліднага альбома аўтографу пачынаючых і закончаных іласіаў. А разумеете, якая гэта каштоўнасць?

Шліфуючы радок, ведайце меру! Не сточвайце яго да празрыстасці, бо тады пачне прасочвацца яго беззмястоўнасць, а нігіла не будзе мець ніякай вагі...

Калі будзе аб'яўлены збор сродкаў у фонд пабудовы «Помніка невядомаму літаратару», рабіце выгляд, што гэта вас не датычыць, але не пашнадуіце тое-сёе. Ананімна.

Не дыхай! Не патушы іскры яго таленту!

ДЗІВАК-ЧАЛАВЕК

— Што, такі хвалючы твор атрымаў ад аўтара?
— Не, хвалюся, што даведзецца перад здачай у набор увесць перапісаць.

— Вось праз твой боршч аўтапартрэт не магу снопчыць!

— Сюды! Грыбы паказаліся!

Мал. А. ЧУРКІНА.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і праваўлення Саюза пісателёў БССР. Мінск.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць па пятніцах на шаснаццаці старонках.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856

АТ 07330

12345678910

Адрас рэдакцыі: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-44-04, аддзела грамадска-палітычнага жыцця і інфармацыі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-24-62, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-24-62, аддзела тэатра, кіно і музыкі — 33-21-53, аддзела вывучэнчага мастацтва, архітэктуры і вытворчай эстэтыкі — 33-24-62, аддзела культуры — 33-24-62, аддзела пісем і масавай работы — 33-22-04, выдавецтва — 23-52-85, бухгалтэрыі — 23-77-65.

Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар Алесь АСІПЕНКА.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Ефрасіння БОНДАРАВА, Барыс БУР'ЯН, Мікола ГІЛЬ [адказны сакратар], Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Юрый ГРЫГОР'ЕУ, Канстанцін ГУБАРЭВІЧ, Васіль ІВАШЫН, Віктар КАВАЛЕНКА, Аляксандр КАПУСЦІН [намеснік галоўнага рэдактара], Уладзімір НЯФЭД, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Аляксей ПЫСІН, Міхаіл САВІЦКІ, Барыс САЧАНКА, Язэп СЕМЯЖОН, Юрый СЕМЯНЯКА, Мікола ТКАЧОУ, Юлія ЧУРКО.